

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ



Μηνιαία 'Επιθεώρηση • Οκτώβριος 2006 • τεύχος 148 • € 5

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Μηνιαία Έπιθεώρηση
Οκτώβριος 2006
τεύχος 148 • 5 €

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Ελλάδα

Έτήσια (12 τεύχη): 40 €
Έξαμηνιαία (6 τεύχη): 20 €
Φοιτητική (12 τεύχη): 30 €
Όργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 60 €

Ευρώπη, Κύπρος

Έτήσια (12 τεύχη): 60 €

Άλλες χώρες

Έτήσια (12 τεύχη): 70 €

Τραπεζικός Λογαριασμός:

Άγγελος Έλεφάντης
Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος
ύποκ. 132 αριθ. λογαριασμού
401740-48 (παρακαλούμε να
αναγράφεται τό όνομα του
καταθέτη)

ή

μέ ταχυδρομική έπιταγή
στή διεύθυνση του περιοδικού
Για τούς συνδρομητές του
έξωτερικού:

IBAN: GR06 0110 1320 0000 1324
0174 048

SWIFT CODE (BIC): ETHNGRAA

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

Άγγελος Έλεφάντης
Ζωναρά 10, Αθήνα 11472

Κωδικός: 1572

τηλ. 210-6470079 &

fax: 210-6470696

e-mail: poliths@otenet.gr

Έκτύπωση: Δεκάλογος Ε.Π.Ε.

Άγαθίου 3,

Αθήνα

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Άγγελος Έλεφάντης, Πενθήμερη αποβολή για πιθανό διασμό;	5
Γιώργος Σταθάκης, Η ένδυματολογική αποδόμηση των μαθητικών παρελάσεων	7
Ίουλία Σκουνάκη, Ιστορίες του ίσογείου	9
Γιώργος Μαργαρίτης, Προς τή νέα «πυρηνική έποχή»	11
<hr/>	
Χ.Ε. Μαραβέλιας, Άλφαθητικός άντισημιτισμός	14
Βάλτερ Μπένγιαμιν, Ύπερρεαλισμός. Τό τελευταίο ένσταντανέ τής ευρωπαϊκής διάνοησης	29
Όλυμπία Σελέκου, Τό Έρμιτάς στην πολιορκία του Λένινγκραντ	38
<hr/>	
Αϊμος. Άνθολογία Βαλκανικής ποίησης	49

Έξώφυλλο: Berthe Morisot: *Ritratto di Jeanne Pontillon*





Πενθήμερη ἀποβολή γιά πιθανό βιασμό

Στήν Ἀμάρυνθο Εὐβοίας συνέβη ἕνα γεγονός πού «συντάραξε» τό πανελλήνιο: ἡ μητέρα μιᾶς Βουλγάρας μαθήτριας καί ἡ ἴδια ἡ μαθήτρια κατήγγειλαν ὅτι ἡ δεκαεξάχρονη ὑπέστη βιασμό κατά συρροή ἀπό τέσσερις συμμαθητές της, μέσα στίς τουαλέτες τοῦ σχολείου ἐνῶ τρεῖς συμμαθήτριές της κινηματογραφοῦσαν τό «ἐπεισόδιο» μέ τό κινητό τηλέφωνο. Κι ἐνῶ τά τηλεοπτικά μέσα ὀργιάζαν ἐπιλαμβανόμενα τοῦ σκαμπρόζικου καί ἀποτρόπαιου αὐτοῦ συμβάντος ἐν μέσω μιᾶς κοινῆς γνώμης πού ὠρυόταν ὅτι ἡ «ἐκφυλη Βουλγάρα τά ἤθελε» (καί κάποιοι λίγοι, μαζί καί ἀνακοινώσεις κομμάτων πού κατήγγειλαν βιασμό, σεξισμό καί ρατσισμό) ὁ σύλλογος καθηγητῶν τιμώρησε τούς τέσσερις μαθητές καί τή μαθήτρια μέ πενταήμερη ἀποβολή διότι ἡ πράξη τους (πού δέν κατανομαζόταν ἀκριβῶς καί συγκεκριμένα) ἀπάδει στό μαθητικό ἦθος κ.λπ.

Δέν μπορούμε νά ξέρουμε τί ἀκριβῶς συνέβη στίς τουαλέτες τοῦ σχολείου παρόλο πού ὑπάρχει βάσιμη ὑπόψια ὅτι ἡ καταγγελία τῆς μαθήτριας καί τῆς μητέρας της εἶναι ἀληθής. Τό θέμα ὅμως ἔχει παραπεμφθεῖ στήν ποινική δικαιοσύνη (ὁ βιασμός εἶναι κακούργημα) καί ἡ ἀνάκριση ἀκόμη δέν ἔχει ὀλοκληρωθεῖ, δέν ἔχει ἀποφανθεῖ. Ὁ σύλλογος ὅμως τῶν καθηγητῶν θέλει νά προκαταβάλλει τήν προανάκριση καί τόν πιθανό ποινικό χαρακτηρισμό τοῦ συμβάντος ὡς βιασμοῦ. Τό νόημα τῆς πενθημέρου ἀποβολῆς τῶν μαθητῶν καί τῆς μαθήτριας συμπεριλαμβανομένης (ἡ ὁποία ἐπιπλέον δέν ἐκλήθη ἀπό τόν σύλλογο τῶν καθηγητῶν) εἶναι σαφές: ὅ,τι συνέβη στίς τουαλέτες συνέβη μέ τή συμμετοχή καί τή συγκατάθεση ὄλων καί τῆς μαθήτριας. "Ἄρα ὄχι βιασμός, ὁ ὁποῖος προϋποθέτει ἄσκηση βίας ἐπί τοῦ θύματος. "Ἐκαναν δηλαδή ὅ,τι μπόρεσαν οἱ ἄνθρωποι γιά νά συγκαλύψουν τήν πιθανή κακούργηματική πράξη τῶν τεσσάρων γόνων τῆς τοπικῆς κοινωνίας ἡ ὁποία ἀποδεικνυόμενη στήν ποινική διαδικασία θά ἐπέσυρε ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς κάποια χρόνια σωφρονιστήριο. Τά «ἄλλα», μέ τή βούληση τῆς μαθήτριας εἶναι συγνωστά. Πειθαρχικῶς κολάσιμα, ἀπάδουν στή μαθητική ἀρετή βεβαίως, πάντως δέν εἶναι κακούργηματική πράξη... Σ' αὐτή τήν ἡλικία οἱ ἔφηβοι ἔχουν ὀρμές ἐνίοτε ἀνεξέλεγκτες, εἶπαν οἱ δάσκαλοι, ἐξαγνίζοντας ἔτσι καί τήν τοπική κοινωνία πού ἔχει μέν παιδιά ζωηρούτσικα (θά τά συνετίσουν) ὄχι ὅμως καί ἀσεβεῖς κακούργους, βιαστές... Αὐτή ἡ συνηγορία τῶν δασκάλων ὑπέρ τῶν πιθανῶν μαθητῶν-βιαστῶν εἶναι ἀρκούντως ἀποτρόπαιη καί μάταια πάει νά φυλαχτεῖ ρίχνοντας τήν πεντάρη ἐναντία στούς παραβάτες μαθητές.

Εἶπα καί στήν ἀρχή αὐτοῦ τοῦ σημειώματος ὅτι τό τί ἔγινε ἀκριβῶς στίς τουαλέτες τοῦ σχολείου τῆς Ἀμάρυνθου, ἐμεῖς πού δέν ἤμασταν ἐκεῖ, δέν μπορούμε νά τό ξέ-



ρουμε. Ὑπάρχουν τὰ ἀρμόδια δικαστήρια γιά τήν ἔρευνα τῆς ἀλήθειας κι ἐλπίζουμε νά εἶναι ἀδέκαστα. Ἀλλά καί πῶς νά εἶναι ἀδέκαστα κάτω ἀπό τό βάρος τῆς ὤρου- μένης κοινῆς γνώμης, τῶν τηλεοπτικῶν δικαστηρίων ἀλλά καί τῶν παιδαγωγῶν;

Ὡστόσο, ὅ,τι καί νά συνέβη, πού ὅπωςδήποτε κάτι συνέβη, ἐγγράφεται στόν ἀστερισμό ἑνός σχολείου ξεχαρβαλωμένου. Ἔχουν διαρραγεῖ ἀξίες καί ἀρχές πού πρέπει νά διέπουν τίς σχέσεις μαθητῶν καί καθηγητῶν, μαθητῶν καί μαθητριῶν, ὅσα δηλαδή ἐπιτρέπουν τήν εὐρυθμη μαθησιακή διαδικασία. Ὅσα συνέβησαν στήν Ἀμάρυθο, κι ὄχι μόνον στήν Ἀμάρυθο ἀλλά παντοῦ ὅπου μαθητεύει ἡ μαθητιῶ- σα νεολαία, δείχνουν ἕνα πράγμα: ἀπαξίωση τοῦ δημόσιου σχολείου. Ὁ ἀναγκαῖος ἀντιστασιακός, ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ μαθητῆ ἀπό τήν ἀποπνικτική πειθαρχία καί τήν ἠθικολογία καταλήγει συνήθως σέ χαβαλέ (δέν θέλω νά χρησιμοποιήσω ἄλλον ὄρο). Ὅχι πάντα, ὄχι παντοῦ, ὄχι μέ τήν ἴδια ἔνταση ἀλλά ὁ χαβαλές καί ἡ συ- νεπαγόμενη ἀπαξίωση καί τῆς μαθησιακῆς εὐταξίας καί τῆς μαθησιακῆς διαδικα- σίας εἶναι πλέον τό νέο μαθησιακό ἦθος.

Τά σχολεῖα φυλακές
μπάτσοι οἱ καθηγητές
δέν εἶναι τά βιβλία
δέν εἶναι οἱ βαθμοί
ἐκεῖνο πού μᾶς λείπει
εἶναι ἡ ζωή

λέει τό σχετικό σύνθημα, κυρίαρχο ἐδῶ καί μιά δεκαετία. Διότι δέν εἶναι πλέον ἡ μάθηση πού διακονεῖται στό σχολεῖο· αὐτή ἔχει ἀποδράσει κατά τή μεριά των φρο- ντιστηρίων, καί μόνον αὐτά θεωροῦνται πλέον ἱκανά νά προσφέρουν τήν ἐπιθυμητή εἴσοδο σέ κάποιο ΑΕΙ-ΤΕΙ. Δέν λέω ὅτι τά μαθησιακά πράγματα τῶν σχολείων, τῶν μαθητῶν καί τῶν δασκάλων ἐξισώνονται παντοῦ μέ τίς ἀρχές τοῦ χαβαλέ. Καί εὐθύνη ὑπάρχει καί δουλειά γίνεται στό σχολεῖο καί μαθησιακό ἔργο ἐπιτελεῖται ση- μαντικό. Ἀλίμονο ἂν τό παράδειγμα τῆς Ἀμάρυθου ἦταν ὁ κανόνας. Ἀλλά ὁ κα- νόνας βάλλεται παντιοτρόπως. Τό παράδειγμα τοῦ Ἀμάρυθου καί τοῦ Ἄλεξ (ἢ ὅτι τό 11% τῶν μαθητῶν Γυμνασίου κάνει χρήση ναρκωτικῶν οὐσιῶν) δέν εἶναι πα- ρά μιά μικρή μικρή κορφοῦλα τοῦ παγόβουνου πού ὑπογραμμίζουν πόσο δρόμο ἔχουν πάρει τά νέα μαθησιακά ἦθη πού συμπυκνώνονται στό sex, drugs and video art.

Καί αὐτό τό μαθησιακό ἦθος πού δέν εἶναι ἐφεύρεση τῶν μαθητῶν ἀλλά συνέπεια τῆς χρεοκοπίας τοῦ σχολείου: δηλαδή διατήρηση ἀπαρχαιωμένων πρακτικῶν πού δέν γνωρίζουν πῶς νά διαχειρισθοῦν, ἀκόμα καί σήμερα, τή μαθητική συνθήκη. Ὅποτε μέσα στό κλίμα τοῦ χαβαλέ ὁ βιασμός μαθήτριας καί μάλιστα Βουλγάρας εἶναι ἐνδεχόμενος.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης



Ἡ ἐνδυματολογικὴ ἀποδόμηση τῶν μαθητικῶν παρελάσεων

Σ' ἓνα πρόσφατο ἄρθρο στό *Bazaar*, ἡ Λίζα Ἄρμστρονγκ σέ ἓνα ἄρθρο τῆς συνόψισε τὴν κυριαρχία τῆς μόδας στὴν τρέχουσα δεκαετία μέ τόν πα-
ρακάτω τρόπο: «Οἱ ἐπόμενες γενιές κριτικῶν μόδας θά καταγράψουν τὴν
πρώτη δεκαετία τῆς τρίτης χιλιετίας ὡς τὴν ἐποχὴ τῶν πιό ἐλαφρά ντυμέ-
νων θηλυκῶν στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας, μιᾶς ὑπερφυσικῆς γενιᾶς γυ-
ναικῶν πού δέν κρύωναν ποτέ».

Ἡ κυριαρχία τῆς γύμνιας μόνον χαρά μπορεῖ νά προσφέρει στή γενιά πού
μεγάλωσε μέ τὴ μέριμνα τῆς γυναικείας χειραφέτησης ἀπέναντι στίς συντη-
ρητικές, γκρίζες καί πλήρως ἀνδροκρατούμενες κοινωνίες. Αὐτές πού κυριαρ-
χοῦσαν σέ Δύση καί Ἀνατολή μέχρι καί τὴ σημαδιακὴ δεκαετία τοῦ '60.
Ἡ γύμνια ἐκφράζει πλέον τὴν ἰσχύ τοῦ γυναικείου φύλου, τὴ συμφιλίωση μέ
τὴν ἐλεύθερη γυναικεία σεξουαλικότητα. Ἡ σύνδεσή της μέ τὴν πολιτικὴ
χειραφέτηση ἔγινε ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή. Ἡ Τζέιν Φόντα ἔγινε σύμβολο
ένος ἀντιπολεμικοῦ κινήματος μέ ἓνα μπλουζάκι χωρίς στηθόδεσμο, τὴν ἀπό-
λυτη πράξη ἀπεξάρτησης ἀπὸ τόν συμβατικὸ τρόπο ντυσίματος. Ἡ συντη-
ρητικὴ ἰδεολογία περιορίζε τὴ γύμνια στὸν οἶκο, ὡς ἀπόρρητο κλειδαμπαρω-
μένο μυστικὸ τοῦ ἄντρα, πού δέν ἐπιτρεπόταν νά ἐκτεθεῖ στὰ μάτια ἐνός
ἐπισκέπτη ἢ στὴν ἀγορά, στή δημόσια δηλαδή θέα. Ἀκόμα τὴν ἴδια ἐποχὴ
ὑπῆρχε ἡ μοντέρνα ἐκδοχή, ἡ γυναικεία φιγούρα πού μέ μέτρο τόνιζε τὴν
ὁμορφιά της στό ὄνομα τῆς σοβαρῆς καί ἀριστοκρατικῆς μορφῆς πού ἐκπο-
ρευόταν ἀπὸ τὴ χολιγουντιανὴ φαντασίωση τῆς δεκαετίας τοῦ '50. Τό βά-
ρος τῶν θρησκευτῶν στή γυναικεία ἐνδυματολογία ἦταν ἀσήκωτο καί ἡ συ-
νηθητικὴ ἀστική κοινωνία δέν ἔφθασε ποτέ στή ρήξη μέ αὐτές.

Ἡ κυριαρχία τῆς γύμνιας στὴν ἀπόλυτη μορφή της δέν ἐπιτρέπει συμβι-
βασμούς. Εἶναι ἀδιαπραγμάτευτη, ὀριστικὴ στίς προθέσεις της, ἐντυπωσια-
κὴ, σφριγηλὴ καί μόνο δέος μπορεῖ νά προκαλεῖ ἀπέναντι στό ἰσχυρό, ἀνί-
σχυρο πλέον, φύλο. Ἡ τόνωση τῆς σεξουαλικότητας μπορεῖ νά ἔχει γίνε
ἀντικείμενο κριτικῆς ἀπὸ τόν φεμινιστικὸ χῶρο, μαζί καί ἡ ὑπερσεξουαλικό-
τητα πού κυριαρχεῖ στή διαφήμιση καί τὰ ΜΜΕ, ἐν πολλοῖς σωστή, ἀλλά
εἶναι ἴσως διαφορετικῆς τάξης πρόβλημα σέ σχέση μέ ἓνα κοινωνικὸ δεδο-
μένο: τὴ δημόσια ἔκθεση τοῦ γυναικείου κορμιοῦ ὡς συμπεριφορὰ καί αὐτο-
νόητη πράξη γιὰ ἑκατομμύρια νέες γυναῖκες στὸν Δυτικὸ Κόσμο.



Οἱ παρελάσεις τῶν ἐθνικῶν ἐορτῶν ἀποτελοῦν ἓνα ἀπολίθωμα προηγούμενων δεκαετιῶν, αὐτῶν γιά τίς ὁποῖες ἐλάχιστα μπορεῖ νά ὑπερηφανευτεῖ μία πολιτισμένη κοινωνία. Μεταξικό εὔρημα, διασώθηκε στή μετεμφυλιακή Ἑλλάδα μιᾶς αὐταρχικῆς Δεξιᾶς καί τῆς Δικτατορίας. Ἀπό τήν ἀρχή τῆς μεταπολίτευσης μπορεῖ νά πλήθουν οἱ φωνές γιά τήν κατάργηση τῶν μαθητικῶν παρελάσεων καί τόν περιορισμό αὐτῶν τῶν ἐκδηλώσεων στά στρατιωτικά ἀγῆματα, ἀλλά τά πράγματα δέν ἄλλαξαν. Ἡ Ν.Δ. καί τό Πα.Σο.Κ. συντήρησαν τόν θεσμό.

Ἀλλαγές θεβαία ἔγιναν πολλές ἀπό τό '74 μέχρι σήμερα. Πρῶτον τά σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσης ἔγιναν μικτά· καταργήθηκαν τά ἀρρένων καί θηλέων, αὐτή ἡ συντηρητική θρησκευτική παράδοση πού ἤθελε τά δύο φύλα χωριστά. Καταργήθηκε καί ἡ ποδιά, αὐτό τό σύμβολο σεμνοτυφίας, πού εἰδικά στή δεκαετία τοῦ '70 προκαλοῦσε μπαράζ ἀποβολῶν ἐάν ἀνέβαινε πάνω ἀπό τό γόνατο. Καταργήθηκε καί πλῆθος ἄλλων περιορισμῶν γιά τό μῆκος τῶν μαλλιῶν τῶν μαθητῶν καί τόν τρόπο ντυσίματος. Ἡ μόδα τῆς γύμνιας εἰσέβαλε ἀναπόφευκτα στά σχολεῖα καί ἐκδηλώθηκε φυσικά καί στίς παρελάσεις.

Παρακολουθώντας τήν παρέλαση προχθές ἐντυπωσιάστηκα ἀπό τήν ἔκταση τῶν εὔρημάτων πού κάθε μαθητής ἢ μαθήτρια ἔχουν ἀνακαλύψει προκειμένου νά τονώσουν τά παραπάνω στοιχεῖα. Γιά τά ἀγῶρια μακριά μαλλιά, ιδιόρρυθμα κουρέματα, ἀκόμα καί σκίνχεντ, ριχτά πουκάμισα, ἀλογοουρές κ.ο.κ. Γιά τά κορίτσια τό ἀπόλυτο σύμβολο τῆς παρέλασης ἦταν ἡ κοντή μπλουζίνενα φούστα. Τή φόραγε ἡ συντριπτική πλειοψηφία τους. Ἀπό κοντά καί κάθε μορφῆς παπούτσια μέ διαφορετικό ὕψος τακουνοῦ, μᾶλλον ἄβολου γιά τό στρατιωτικοῦ τύπου περπάτημα πού ἐπιβάλλει ἡ παρέλαση. Τί εἶναι ὁ πόνος μπροστά στά κάλη. Ἡ κομμωτική εἶχε καί αὐτή τήν τιμητική της. Ἐκπληκτικοί συνδυασμοί χρωμάτων καί ἀνταυγιῶν στά μαλλιά περιέβαλλαν τά κεφάλια τῶν νεαρῶν μαθητριῶν.

Ἡ ἀποδόμηση τῆς παρέλασης ἔφθασε στό ἀπόγειό της. Εἶναι ἄδικο τό συναίσθημα πού οἱ ἐπαναστάσεις καί οἱ ἥρωικές στιγμές τοῦ ἔθνους πρέπει νά ἐπιβάλλουν στίς νεώτερες γενιές στρατιωτικοῦ τύπου παρελάσεις. Εἶναι ἀναπόφευκτο οἱ διαδοχικές γενιές νά προσλαμβάνουν κάθε φορά αὐτοῦ τοῦ τύπου τούς καταναγκασμούς μέ τόν τρόπο πού καταλαβαίνουν τή δική τους ζωή καί τίς δικές τους μέριμνες.

Οἱ παρελάσεις τῶν μαθητῶν πρέπει νά καταργηθοῦν. Μέχρι τότε ἄς ἐπικροτοῦμε τήν ἐνδυματολογική ἀποδόμηση τοῦ «πατρῆς, θρησκεία, οἰκογένεια» μέ τούς μοναδικούς τρόπους πού ἡ σύγχρονη νεολαία συλλαμβάνει.

Γιώργος Σταθάκης



Ἱστορίες τοῦ ἰσογείου

Ὁ κυρ Νίκος εἶναι μόνος του. Ἡ μητέρα του, μέ τήν ὁποία ζοῦσε μαζί, φροντίζοντάς την ἐπιμελῶς, πέθανε πρὶν κάποια χρόνια. Σπανός καί μεγάλος πιά σέ ἡλικία, ἀλλά τό μυαλό του δουλεύει ρολόι. Μόνο οἱ ἀρρώστιες δέν τόν ἀφήνουν πλέον σέ ἡσυχία. Μέ τό 'να χέρι κρατάει τό κεφάλι του. Κάτι δέν πάει καλά καί, ἐνῶ τά μάτια του ψάχνουν τό βλέμμα σου, ἡ βαρύτητα τραβάει σάν μαγνήτης τό κούτελό του κατά κάτω. Μέ τ' ἄλλο χέρι περιφέρει τόν καθετήρα στόν διάδρομο τῆς πολυκατοικίας. Ὁ κυρ Νίκος περνάει τόν χρόνο του καθισμένος σέ ἓνα σκαμνί ἔξω ἀπό τήν πόρτα του, γιά νά κόβει κίνηση καί νά ἀνταλλάσσει καμιά κουβέντα μέ τούς ὑπόλοιπους ἔνοικους τῆς πολυκατοικίας καί τόν ταχυδρόμο. Ἐκτελεῖ χρέη θυρωροῦ, κατά τινά τρόπο (γιατί λεφτά δέν παίρνει), καί κάνει κουτσομπολιό καί καζούρα —πῶς ἀλλιῶς; Πρὶν ἀκόμη τόν γονατίσει τό ζάχαρο καί τό οὐρικό ὄξύ, ἔβγαине γύρω στή μία νά φάει τό συσσίτιο πού μοιράζει στή γειτονιά ὁ δήμος. Ἡ σέ ἔστειλε νά τοῦ ἀγοράσεις καμιά τυρόπιτα γιά τή λιγούρα, ἀλλά μέ δικά του ἔξοδα, γιατί ἐλεημοσύνες δέν δέχεται ὁ κυρ Νίκος, ὄχι τουλάχιστον ἀπ' αὐτούς πού ὁ ἴδιος ἐπιμένει νά θεωρεῖ ὁμοίους του. Σφίγγει τό ζωνάρι καί τά βολεύει μέ τά 250 εὐρώ πού παίρνει σύνταξη κάθε μήνα. Κάποια στιγμή τοῦ ἔκοψαν καί τό νερό, καί τώρα ζεῖ καί χωρίς αὐτό. Μέ νερό δανεικό μέσα σέ πλαστικά μπουκάλια καί τήν ἀπαραίτητη κλεισούρα καί δυσσομία πού κατακλύζει ἓνα κλειστό καί ἄνυδρο διαμέρισμα. Στόν ἑαυτό του ἐπιτρέπει μία καί μόνη πολυτέλεια. Μιά στό τόσο πηγαίνει στό Περιστέρι νά ξυριστεῖ καί νά σεναριστεῖ σ' ἓναν συγκεκριμένο μπαρμπερή. Στό σπίτι του τά πατζούρια δέν τά ἀνοίγει γιατί φοβᾶται. Καί πρὶν τοῦ χαρίσει μία πονετική κυρία τήν τηλεόραση, γνώριζε γιά τίς ἐπιθέσεις σέ ἡλικιωμένους καί ἔνιωθε πολύ ἐκτεθειμένος στό ἰσόγειο κουτί του. Μέχρι καί τίς παρέες τοῦ μικροῦ ἀπό τήν Ἀλβανία, πού κατοικεῖ δίπλα μαζί μέ τούς γονεῖς του καί τήν μικρότερη ἀδελφή του, κι αὐτές ἔλεγε ὅτι τίς φοβόταν. Φαντάσου, ἦταν τότε παιδάκια τοῦ δημοτικοῦ, βία γυμνασίου.

Οἱ μετανάστες. Λίγα πράγματα μπορῶ νά πῶ γιά αὐτούς. Δέν συγκρατῶ τό πρόσωπο τῆς γυναίκας. Τόν πατέρα καί τά παιδιά τά βλέπω πιά συχνά. Ἔχουν φίλους ἐδῶ, ἴσως καί συγγενεῖς. Ἀλβανοί καί αὐτοί στήν καταγωγή. Τά παιδιά πηγαίνουν καί γυρίζουν ἀσυνόδευτα στό σχολεῖο τῆς γειτονιάς, ἤδη ἀπό τίς πρῶτες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ. Πάντα μοῦ ἔκανε ἐντύπωση τό γεγονός ὅτι ἄφηναν τήν πόρτα τοῦ διαμερίσματός τους μισάνοιχτη. Χωριάτικη συνήθεια μᾶλλον, πού οἱ ὑπόλοιποι ἔνοικοι τῆς πολυκατοικίας ἀντιμετωπίζουν μέ ἐπιφύλαξη, ἂν ὄχι μέ κακεντρέχεια. Ὁ κυρ Νίκος φωνάζει ὅτι γίναμε κέντρο διερχομένων.



Ἄλλά, στήν πραγματικότητα, ὁ κυρ Νίκος δέν φοβᾶται καί τόσο, ἀπλῶς ὑπερβάλλει ἐνίοτε. Καί κάποια στιγμή, γρήγορα καί ἀθόρυβα, ἀνέλαβε νά προσέχει τά παιδιά τῶν μεταναστῶν ὅσο ἐκεῖνοι ἔλιωναν ὅλη μέρα στή δουλειά. Ἔτσι μάθαμε ὅτι ὁ μικρός (πού τώρα ἔγινε ἔφηβος) εἶναι ταλέντο στό ποδόσφαιρο καί τόν ἔχει ἀναλάβει ἕνας γνωστός ἀθλητικός ὄμιλος νά τόν κάνει πιθανῶς ἐθνικό μας ἥρωα. Ἄλλά μέχρι τότε ὁ κυρ Νίκος διατείνεται ὅτι ὁ νεαρός κουβαλάει στό σπίτι κακές παρέες, ἀνδρικοῦ καί γυναικείου φύλου. Καί τό κορίτσι, οὔτε αὐτό, λέει, εἶναι τῆς προκοπῆς. Κατά τή γνώμη του, γιατί κατά τή γνώμη τῶν ὑπολοίπων εἶναι ἕνα γλυκό καί λιγομίλητο παιδί, πού κάθε μέρα γυρίζει μόνο του ἀπό τό σχολεῖο, καί σπάνια τό βλέπεις στά скаλάκια νά μιᾶ μέ κάποια φιλενάδα του. Καί γιά τούς γονεῖς, βέβαια, ὁ κυρ Νίκος δέν ἔχει τήν καλύτερη γνώμη: ὅλοι μέρα λείπουν, τί ξέρουν αὐτοί ἀπό οἰκογένεια, νά φύγουν ἀπό τήν πολυκατοικία, νά φύγουν ἀπό τήν πόλη, νά πᾶνε ἀπό ἑκεῖ πού ἔρθαν.

Ὁ κυρ Νίκος παίξει ἄμυνα μέ τόν ἑαυτό του. Ποντάρει στίς ἰδεοληψίες καί τίς προκαταλήψεις, τίς δικές του καί τῶν ἄλλων, γιά νά μπορεῖ νά στέκεται πάνω ἀπό τήν ἀπέραντη μιζέρια καί μοναξιά του. Τό κράτος καί τήν κυβέρνησή δέν τά πιάνει ποτέ στό στόμα του. Τόν θεό πολύ σπάνια. Μόνο τόν θάνατο ἐπικαλεῖται συχνότερα. Καθημερινά τραβάει τά πάντα ἀπ' τά μαλλιά γιά νά δικαιολογεῖ τό πιάτο φαῖ καί τό νερό πού τοῦ δίνουν οἱ ἀλλόγλωσσοι γειτόνοι του. Ταυτόχρονα ὅμως εἶναι οἱ μόνοι πού καταδέχεται νά τόν προσέχουν. Ἀντίστοιχα κι ἐκεῖνοι, ἄγνωστοι μεταξύ ἀγνώστων, σέ μιά πόλη ἀφιλόξενη μέ ἀνύπαρκτες κρατικές ὑποδομές πρόνοιας, παραβλέπουν ὅ,τι καί ἂν λέει τό γερόντιο μιᾶς καί ἐκτελεῖ χρέη γκουβερνάντας τῶν παιδιῶν τους. Ἴσως καί νά τόν λυποῦνται λίγο. Καί ἕνα πιάτο φαγητό παραπάνω ποτέ δέν ἦταν πρόβλημα, στή χώρα τους ἤ ἐδῶ, συνηθισμένα πράγματα.

Πῶς τά φέρνει ἡ ζωή καί ἡ ἀνάγκη. Καμιά σχέση μέ τίς παλιές ἐλληνικές ταινίες, πού εἶχαν βαλθεῖ νά διαφημίζουν τά σιαμαῖα «φτώχεια καί καλή καρδιά». Καί πολύ πιό σύνθετα ἀπό μιά λεξικογραφική ἐτυμολογία. [Ἄλληλεγγύη]: «ἡ σχέση ἀμοιβαίας ἠθικῆς καί ὑλικῆς στήριξης μεταξύ ἀτόμων συνηθ. στό πλαίσιο ἐνός συνόλου...» (λεξικό Μπαμπινιώτη), «τό ἠθικό καθῆκον τῆς ἀλληλοβοήθειας, τῆς ὑποχρέωσης πού ἔχουν τά μέλη μιᾶς ομάδας νά ὑποστηρίζονται καί νά ἐνισχύονται ἀμοιβαῖα...» (λεξικό Ἰδρύματος Τριανταφυλλίδη)

Τό πραγματικό ἔργο τῆς ἀλληλεγγύης παίζεται κάπως διαφορετικά, σάν μιά ἱστορία μίσους καί ἀγάπης πού δέν ξέρεις πῶς θά τελειώσει.

Ἰουλία Σκουνάκη



Πρός τή νέα «πυρηνική ἐποχή»

Οἱ προσδοκίες τῆς προηγούμενης δεκαετίας ὡς πρός τό μέλλον τῶν πυρηνικῶν ὄπλων φαίνεται νά διαψεύδονται μέ τόν πιό ἀνησυχητικό τρόπο στίς ἡμέρες μας ὅπως ἐξάλλου καί οἱ ἐκτιμήσεις ὅτι ἡ εἰρηνική χρήση τῆς πυρηνικῆς ἐνέργειας θά περιοριζόταν μετά τό καταστροφικό ἀτύχημα στό Τσερνομπίλ. Σήμερα, εἴκοσι σχεδόν χρόνια μετά τό τέλος τοῦ «Ψυχροῦ πολέμου» καί ἀκόμα περισσότερα ἀπό τίς διαδοχικές συμφωνίες γιά πυρηνικό ἀφοπλισμό —ἤ ἔστω γιά περιορισμό καί ἔλεγχο τῶν πυρηνικῶν ὄπλων— ἡ τάση δείχνει νά ἀντιστρέφεται. Οἱ συζητήσεις γιά τά πυρηνικά ὄπλα καί γιά τήν ἐπέκταση τῆς πυρηνικῆς ἐνεργειακῆς ὑποδομῆς ὄχι μόνον ἐπανῆλθαν στό προσκήνιο ἀλλά καί ἐπεκτάθηκαν γεωγραφικά σέ χῶρες καί περιοχές πού ὡς τώρα βρισκόνταν ἔξω ἀπό τόν κόσμο τῆς ἀτομικῆς ἐνέργειας. Ἡ στροφή εἶναι πλέον ὀρατή «διά γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ» διαμορφώνοντας ἕνα νέο τοπίο τόσο στό ἐνεργειακό πεδίο ὅσο καί στό πεδίο τῶν στρατιωτικῶν ἰσορροπιῶν.

Σημαντικό ρόλο σέ ἐτούτη τήν ἀντιστροφή εἶχε καί ἔχει ἡ ἀνοδος τῶν τιμῶν τῶν ὑγρῶν καυσίμων καί ἡ γενική ἀπαισιοδοξία ὡς πρός τό ἐνεργειακό μέλλον τῆς ἀνθρωπότητας. Οἱ οὐσιαστικοί καί ιδιαίτερα οἱ πολιτικοί παράμετροι τοῦ προβλήματος —ἡ ἐνεργειακή ἐξάρτηση τοῦ δυτικοῦ κόσμου ἀπό τή Ρωσία ἢ ἀπό τήν ἀβέβαιη καί πάντοτε ἐκρηκτική Μέση Ἀνατολή— ἐπανεφέραν τήν ἰδέα τῶν πυρηνικῶν σταθμῶν ἐνέργειας στό προσκήνιο, ἀμβλυναν τίς ἀνησυχίες γύρω ἀπό τή χρήση τους καί βοήθησαν στό νά ξεχαστοῦν οἱ ἐπικίνδυνες παρενέργειές τους, ὅπως ἡ διάθεση τῶν πυρηνικῶν ἀποβλήτων. Ἡ νέα ὀπτική ἐπηρεάζει πλέον καί τοῦς ὀρκισμένους ἐχθρούς τῆς πυρηνικῆς ἐπιλογῆς, τά οἰκολογικά κινήματα τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, μέρος τῶν ὁποίων ἔχει ἀρχίσει νά βλέπει πιό «ρεαλιστικά» τό ὄλο ζήτημα. Τό σημαντικό εἶναι ὅτι ἡ ὅλη διαδικασία ἀποενοχοποίησε σέ μεγάλο βαθμό τή μέθοδο παραγωγῆς ἐνέργειας μέσα ἀπό πυρηνικούς σταθμούς στήν κοινή γνώμη. Ἡ γενική ἀποκατάσταση τῆς μεθόδου αὐτῆς δέ, νομιμοποίησε τίς προοπτικές ἀπόκτησῆς της σέ κάθε κράτος πού μπορεῖ οἰκονομικά νά τήν πληρώσει καί τεχνολογικά νά τή δαμάσει. Σέ τελευταία ἀνάλυση δέν πρόκειται πλέον γιά ἀνυπέβλητα ἐμπόδια.

Ἡ πλέον ὅμως ἐνδιαφέρουσα ἀπό τίς ἐξελίξεις ἀφορᾷ τή στρατιωτική χρήση τῆς πυρηνικῆς τεχνολογίας. Στό πεδίο αὐτό ὑπάρχει μία δυναμική ἡ ὁποία ἐνισχύει τίς πολιτικές ἐπιθυμίες πολλῶν ἡγεσιῶν καί κρατῶν τοῦ σημερινοῦ κόσμου. Ὁ πόλεμος, ὅπως ἦταν φυσικό, δέν ἐξαλείφθηκε ὡς πρακτική μέ τόν τερματισμό τοῦ «ψυχροῦ πολέμου» ὅπως δέν ἐξαλείφθηκαν οἱ καί ἀντιθέσεις πού προκαλοῦν ἀστάθεια καί ρωγμές στίς ἰσορροπίες τοῦ κόσμου. Ἀντίθετα, ἐκεῖνο πού δραματικά μετα-



βλήθηκε ἦταν οἱ ὄροι κάτω ἀπό τούς ὁποίους γίνονται στίς μέρες μας οἱ στρατιωτικές αὐτές ἀναμετρήσεις. Ἡ ἀπουσία ἰσορροπίας στήν κορυφή —στόν χῶρο τῶν μεγάλων δυνάμεων— καθιστᾶ τίς ὅποιες ἐμπλοκές στή βάση —σέ περιορισμένο γεωγραφικά, τοπικό ἐπίπεδο— «ἀσύμμετρες ἀναμετρήσεις». Ἡ προσφυγή στόν ἕναν ἐκ τῶν δύο δυνατῶν δέν ἔχει νόημα ὅταν ὁ ἰσχυρός εἶναι μόνον ἕνας.

Γιά τό οἰκονομικό ἔτος 2007 ὁ στρατιωτικός προϋπολογισμός τῶν ΗΠΑ ἀνέβηκε στό ποσό τῶν 600 δισεκατομμυρίων δολλαρίων αὐξημένος κατά 45% ἀπό τό 2001, ὅταν ἡ παρούσα κυβέρνηση τοῦ προέδρου Μπούς ἀνέβηκε στήν ἐξουσία. Τό ποσό αὐτό ὑπερβαίνει σέ ἀπόλυτους καί σχετικούς (τό τί ἀγοράζεις μέ αὐτό τό ποσό) ἀριθμούς ὅλους μαζί τούς στρατιωτικούς προϋπολογισμούς τοῦ ὑπόλοιπου κόσμου —σχεδόν στό διπλάσιο! Ἐνδεικτικά ὁ δεύτερος μεγαλύτερος στρατιωτικός προϋπολογισμός, ἐκεῖνος τῆς Κίνας, ἀνέρχεται σέ 81,5 μόνον δισεκατομμύρια δολλάρια, στό 13,5% τοῦ ἀντίστοιχου τῶν ΗΠΑ, ἐνῶ ἐκεῖνοι τῶν ἄλλων ἰσχυρῶν ἀκολουθοῦν σέ ἀπόσταση. Ἡ Γαλλία καί ἡ Ἰαπωνία ξοδεύουν περίπου 45 δισεκατομμύρια ἢ κάθε μία, ἡ Μεγάλη Βρετανία 43 δισεκατομμύρια, ἡ Γερμανία 35, ἡ Ἰταλία 28 καί ἡ Ρωσία μόλις 21 (τά στοιχεῖα προέρχονται ἀπό ἄρθρο τοῦ Μάνου Ἡλιάδη στόν Ἐπενδυτή τῆς 14-15 Ὀκτωβρίου 2006).

Ὁ πακτωλός τῶν χρημάτων ἔχει συγκεκριμένο ἀντίκρουσμα στά πεδία τῶν μαχῶν. Ἡ πολεμική μηχανή τῶν ΗΠΑ εἶναι ἀπόλυτα κυρίαρχη στόν ἀέρα καί στή θάλασσα καί ἰκανή νά ἀντιμετωπίσει ὅποιοδήποτε ἐπίγειο στρατό σέ «κλασσικές» συνθήκες μάχης. Ἡ τεχνολογική ὑπεροχή τῆς ὑπερδύναμης καθιστᾶ τά ὄπλα τῶν ἀντιπάλων της ἀπαρχαιωμένα καί σχεδόν ἄχρηστα σέ κάθε σύγκρουση ὅπου τό διακύβευμα εἶναι ἡ κατάληψη ἐδάφους καί ἡ συντριβή τοῦ «κράτους» καί τῶν τακτικά ὀργανωμένων στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ ἀντιπάλου. Μέ λίγα λόγια, κάτω ἀπό αὐτές τίς συνθήκες πόλεμος, μέ τήν ἔννοια τῆς σύγκρουσης κρατικοῦ μηχανισμού μέ ἄλλον κρατικό μηχανισμό, δέν μπορεῖ νά γίνει. Ἡ ἀντίσταση στίς ἀμερικανικές δυνάμεις σχεδόν ὑποχρεωτικά παίρνει τή μορφή ἀνορθόδοξου πολέμου ὅπου ἀντιστασιακές ὀργανώσεις ἢ ομάδες ἐμπλέκουν —ἐνίοτε μέ ἐπιτυχία— τίς ἀμερικανικές κατοχικές δυνάμεις σέ μακρόχρονο ἀγώνα φθορᾶς ὅπου τό κόστος σέ χρῆμα καί προπαντός σέ αἶμα —ὅσο ἀναντίστοιχο καί ἂν εἶναι— θά ἔχει τόν τελικό λόγο.

Μία τέτοια προοπτική δέν γοητεύει τίς χῶρες καί τά καθεστῶτα πού ἔρχονται μέ τόν ἕνα ἢ τόν ἄλλο τρόπο σέ σύγκρουση μέ τίς ΗΠΑ ἢ τούς συμμάχους τους. Οὔτε τό καθεστῶς τῆς Βόρειας Κορέας, γιά παράδειγμα, οὔτε ἐκεῖνο τοῦ Ἰράν ἐπιθυμοῦν νά δοῦν τή χώρα τους νά βομβαρδίζεται, νά καταστρέφεται ἢ νά ἰσοπεδώνεται ἀπό τήν ἀμερικανική στρατιωτική μηχανή καί νά περιμένουν τήν «προσγείωση» τῶν ἀμερικανικῶν κατοχικῶν πλέον δυνάμεων γιά ν' ἀνταποδώσουν σέ κάποιον βαθμό τά πλήγηματά. Γιά ν' ἀποφύγουν τέτοιες ἐξελίξεις, ἡ μόνη τους δυνα-



τότητα εἶναι ἡ προσφυγή σέ ὄπλα «ἀποτροπῆς», «μαζικῆς καταστροφῆς» ὅπως τά ὀνομάζουν στή «δυτική» πλευρά τοῦ πλανήτη. Τά χημικά καί βιολογικά ὄπλα ἀνήκουν ἤδη σέ αὐτή τήν κατηγορία, τά πυρηνικά ὅμως καί πιό χειροπιαστά εἶναι, καί ἐνίοτε πιό φθηνά ἢ πιό εὐκόλα στήν κατασκευή τους. Ἡ ἀνισομέρεια τῶν δυνατοτήτων στά πεδία ἀναμέτρησης τοῦ συμβατικοῦ πολέμου ἐκτρέφει τή γοητεία τοῦ πυρηνικοῦ ὄπλου καί τῶν φορέων του, τῶν πυραύλων μεγάλου βεληνεκοῦς. Πρόκειται γιά τό μόνο εἶδος ὀπλοστασίου πού στίς σημερινές συνθηκῆς παρέχει κάποια ἐχέγγυα σέ χῶρες καί εἰδικά στά καθεστῶτα πού τίς κυβερνοῦν.

Ἐκ τῶν πραγμάτων, ὁ πλανήτη ἐπιστρέφει σέ ἓνα δηλωμένο ἢ ὑπόγειο κυρίως ἀνταγωνισμό πυρηνικῶν ἐξοπλισμῶν, ὁ ὁποῖος θυμίζει σέ πολλά τήν ἀγωνιώδη προσπάθεια τῶν παρηκμασμένων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων —Γαλλίας καί Μεγάλης Βρετανίας— στή δεκαετία τοῦ '50 νά μποῦν στόν κύκλο τῶν πυρηνικῶν δυνάμεων γιά νά κρατήσουν τή θέση τους στόν μεταπολεμικό κόσμο. Τό ζήτημα εἶναι ὅτι οἱ πρωτεύουσες, τά κέντρα ἐξουσίας, τά καθεστῶτα πού διαχειρίζονται πλέον τέτοιου εἴδους ὄπλα καί ὑλικά εἶναι πλέον πολλά, καί μάλιστα, εἶναι ἀνεξάρτητα. Δέν ἀνήκουν δηλαδή σέ κάποιο «στρατόπεδο», σέ κάποιο σχῆμα συμμαχιῶν, σέ κάποιο πλαίσιο «ἀρχῶν» ἔστω, ἔτσι ὥστε νά εἶναι προβλέψιμες οἱ συμπεριφορές καί οἱ ἀντιδράσεις τους. Ἡ ἀμερικανική ἐπιθετικότητα, ἡ ὁποία ἔχει ἐν μέρει ὡς διακηρυγμένο στόχο τήν ἐξάλειψη ἀπειλῶν ἀπό ὄπλα ὀλοκληρωτικοῦ πολέμου ἀπλά ἐπιταχύνει τήν ὅλη διαδικασία ἀνοίγοντας μέτωπα μέ μεγαλύτερη ταχύτητα ἀπ' ὅσο μπορεῖ νά τά κλείσει. Ἡ ἐκδηλωμένη πλέον ἀδυναμία ἀντίδρασης τῶν ΗΠΑ σέ περιπτώσεις ὅπως τῆς Βόρειας Κορέας ἢ τοῦ Ἰράν ἐπιτείνει τό πρόβλημα καθώς ὀδηγεῖ τίς γειτονικές χῶρες —πού μέχρι τώρα καλύπτονταν ἀπό τήν ὀμπρέλα τῶν ΗΠΑ— νά ἐπιδοθοῦν σέ δικό τους ἀγῶνα ἀπόκτησης πυρηνικῶν ὄπλων. Ἡ Ἰαπωνία καί λιγότερο ἡ Νότια Κορέα μόλις πού κρύβουν τίς προθέσεις τους.

Ἡ πολυπλοκότητα τῶν ἐξελίξεων, ὁ πολλαπλασιασμός τῶν κέντρων μέ δική τους πυρηνική δυνατότητα ἀκυρώνει τήν «ἰσορροπία τοῦ τρόμου» πού ἐμπόδισε τήν προσφυγή σέ τέτοιου εἴδους ὄπλα στή διάρκεια τοῦ Ψυχροῦ Πολέμου. Δέν εἶναι μόνον ἡ διάδοση τῶν ὄπλων αὐτῶν καθεαυτῶν πού προκαλεῖ ἀνησυχία, εἶναι ἡ ὀλοένα καί μεγαλύτερη προοπτική χρησιμοποίησής τους μέσα στό ὑπό διαμόρφωση πλαίσιο. Γιά ὅλους ἐκείνους πού εὐαγγελίζονταν τό τέλος τῆς ἱστορίας μέσα ἀπό τήν ἐπικράτηση τῆς μοναδικῆς ὑπερδύναμης, τοῦ οἰκονομικοῦ της συστήματος καί τοῦ κοινωνικοῦ της προτύπου, τώρα ἀρχίζουν τά πολύπλοκα. Δυστυχῶς τίς συνέπειες δέν θά τίς ὑποστοῦν μόνον οἱ ὀπαδοί τῆς «Νέας» —γιά μία ἀκόμα φορά στήν ἀνθρώπινη ἱστορία— «Τάξης»....

Γιώργος Μαργαρίτης

ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟΣ

του Χ.Ε. Μαραβέλια

«Εἰ δέ πάτρα Φοῖνισσα τίς ὁ φθόνος;
οὐ καί ὁ Κάδμος κείνος,
ἀφ' οὗ γραπτάν Ἑλλάς ἔχει σελίδα;»

Ζηνόδοτος

1. [Ἔνα μίσος πού διαρκεῖ] Ὁ ἀντισημιτισμός, σύμφωνα μέ τή διατύπωση τοῦ Edward H. Flannery, μελετητῆ τοῦ φαινομένου, ἀποτελεῖ «τό μεγαλύτερο σέ διάρκεια καί βαθύτερο σέ σφοδρότητα μίσος μέσα στήν ἀνθρώπινη ἱστορία». Τό βιβλίο τοῦ Φλάννερυ *The Anguish of the Jews: Twenty-Three Centuries of Antisemitism*, κυκλοφόρησε πρόσφατα καί στή γλώσσα μας.¹ Ὁ ὅρος «ἀντισημιτισμός» εἶναι εὐρύτερος τοῦ φαινομένου πού θέλει νά δηλώσει. Διότι δέν ἀναφέρεται στήν προκατάληψη καί τό μίσος ἐναντίον τῶν σημιτικῶν λαῶν γενικά, ἀλλά ἀναφέρεται εἰδικά στό μίσος ἐναντίον τῶν Ἑβραίων. Οἱ ἱστορικοί τοῦ φαινομένου προσπαθοῦν νά ἐξηγήσουν τά αἷτια αὐτοῦ τοῦ συνεχιζόμενου μίσους. Ἄλλοι βρίσκουν θρησκευτικά αἷτια (μίσος τῶν χριστιανῶν ἐναντίον τῶν ἰουδαίων),² ἄλλοι φυλετικά, ἄλλοι οικονομικά, ἄλλοι τήν εὐκολή ἀναζήτηση ἐνός «ἀποδιοπομπαίου τράγου» (ἰουδαϊκή ἀρχικά θρησκευτική πρακτική) γιά ὁποιοδήποτε κακό. Ἰσχυρότερα κίνητρα θά πρέπει νά θεωρηθοῦν τά θρησκευτικά: ὅσο συγγενέστερες εἶναι δύο ἰδέες μεταξύ τους (ἰουδαϊσμός-χριστιανισμός ἐν προκειμένῳ) τόσο οἱ φορεῖς τους μισοῦνται περισσότερο! Τό θρησκευτικό μίσος εἶναι τόσο ἀνεξίτηλο, πού ὁ θρησκευτικός ἀντισημιτισμός συνεχίζεται ἀκόμη καί σέ πρῶην ἰουδαίους πού ἐκδιαζόμενοι ἀλλαξοπίστησαν προκειμένου νά ἀποφύγουν κάποια σοβαρή ἀπειλή. Θρησκευόμενες συμπεριφορές μπορεῖ νά βρεῖ κανεῖς βέβαια καί σέ μή καθαρῶς θρησκευτικά ζητήματα. Τό θρησκευτικό κίνητρο ἔχει τό ἐπί πλέον «πλεονέκτημα» ὅτι ξεπερνάει τό ἐμπόδιο τῆς λογικῆς, ἀφοῦ ἡ ὑπακοή σέ θρησκευτικά δόγματα, κηρύγματα καί παροτρύνσεις, προϋποθέτει συνήθως παραίτηση ἀπό τό πλεονέκτημα τοῦ Λόγου. «Credo, quia absurdum est» λέει ὁ Τερτυλλιανός. Εὐκολότερα λοιπόν βρίσκει κανεῖς ἄτομα πρόθυμα νά ἐνεργήσουν χωρίς τόν χαλινό τοῦ Λόγου, παρά μετά ἀπό νηφάλια σκέψη. Γι' αὐτό καί ἔχει λεχθεῖ ὅτι ὁ φανατισμός³ εἶναι μιά μορφή ἐπίκτητης ἠλιθιότητος. Ἡ δέ τελευταία, ὡς γνωστόν, εἶναι ἀνίκητη. Εἶναι λάθος νά

πιστεύεται πῶς ὁ ἀντισημιτισμός ἐμφωλεύει μόνο στούς φανατικούς χριστιανούς, τούς ρατσιστές ἢ τούς φασίστες. Ἡ ἱστορία ἔχει δείξει πῶς ἀπαντᾶται στούς προχριστιανικούς, τούς χριστιανικούς καί τούς μεταχριστιανικούς χρόνους. Ὅπως ἐπίσης σέ παγανιστικές, μονοθεϊστικές ἢ καί ἀθεϊστικές κοινωνίες ἢ κοινότητες. Ἐπίσης σέ κοινωνίες πολιτικά δεξιές (ιδίως!) κεντρῶες ἢ καί «ἀριστερές».⁴ Ὁ ἀντισημιτισμός ἱστορικά δέν ἔχει ἕναν κοινό παρονομαστή, ἀλλά σέ διάφορες ἐποχές εἶχε καί ἔχει διάφορες αἰτίες, κίνητρα ἢ ἀφορμήματα. Ἄν θά θέλαμε ἀναγκαιῶς νά βροῦμε ἕναν κοι-

1. E.X. Φλάννερυ, *Ἡ ἀγωνία τῶν Ἑβραίων*. 2.300 χρόνια Ἀντισημιτισμοῦ, μτφρ. Μ. Κατρίτσης, ἐπιμ. Βασ. Τομανάς, Θεσσαλονίκη 2006, ἐκδ. «Νησίδες». Ἴσως ν' ἀποτελεῖ συμβολισμό ὅτι τό βιβλίο ἐκδόθηκε στή Θεσσαλονίκη. Ἐνῶ ἡ πόλη μέχρι τό 2ο Παγκ. Πόλεμο ἀποτελοῦσε μιά πολυπολιτισμική καί ἀμοιβαίως ἀνεκτική μεγαλοῦπολη, σήμερα ἔχει καταστήσει ἡ πρωτεύουσα τοῦ κάθε λογῆς ἐθνοφοβισμοῦ.

2. Φοίττει κανεῖς ἂν διαβάσει τί ἔχουν γράψει ἐναντίον τῶν Ἑβραίων πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καί ἐκκλησιαστικοί συγγραφεῖς. Ὅταν λοιπόν οἱ καλύτεροι, οἱ ἄγιοι τοῦ χριστιανισμοῦ, κρατοῦν τέτοια στάση, εὐκόλα ὁ καθένας μπορεῖ νά φανταστεῖ τί γίνεται στά παρακάτω εὐφλεκτα στρώματα. Ἀρχικά βέβαια ἐπρόκειτο γιά μίσος τῶν ἰουδαίων ἐναντίον τῶν χριστιανῶν, ἀφοῦ ὁ χριστιανισμός ξεκίνησε ὡς αἵρεση τοῦ ἰουδαϊσμοῦ.

3. *Fanum* στά λατινικά εἶναι τό ἱερό, τό τέμενος, ὁ ναός. *Fanaticus* εἶναι ὁ ἱερομανής, ὁ θεομανής, ὁ θεόληπτος.

4. «Σήμερα μάλιστα, πέραν τοῦ παραδοσιακοῦ ἀκροδεξιῶ, ὑπάρχει καί ἕνας ἀριστερός, κομμουνιστικός καί ἀριστεριστικός προέλευσης ἀντισημιτισμός. Πρόκειται γιά ἕναν ἀντισημιτισμό πού ὅμως εἶναι ἀποθνήσκων, δέν τολμάει νά πεῖ τό ὄνομά του» (Ν. Δεμερτζής-Θ. Λίποδας, *Φθόνος καί Μνησικακία*, Ἀθήνα 2006, ἐκδ. Πόλις, σ. 200-201). Φυσικά ἡ ἀπερίφραστη καταδίκη τοῦ ἀντισημιτισμοῦ δέν ὑποκρύπτει τήν παραμικρή ἀνοχή γιά τούς σιωνιστές φασίστες πού κυβερνᾶνε σήμερα τό Ἰσραήλ.

νό παρονομαστή, αυτός είναι ίσως η χαμηλή στάθμη τῶν ἀτόμων πού τόν ἀσχοῦν ἢ ἀποδέχονται τήν ἀσκησή του ἀπό ἄλλους.⁵ Ὁ Νίτσε εἶχε θεωρήσει τόν ἀντισημιτισμό ἕνα ἄλλο ὄνομα γιά τούς πτωχοῦς τῶ πνεύματι.⁶

2. [Μιά νεοελληνική πρωτοτυπία] Στή χώρα μᾶς ἐδῶ καί 25 περίπου χρόνια, πέρα ἀπό τίς «παραδοσιακές» μορφές τοῦ εἶδους, ἀνθεῖ καί ἕνα ἐντελῶς ἰδιαίτερο καί νεόκοπο εἶδος ἀντισημιτισμοῦ, ὁ ἀλφαθητικός ἀντισημιτισμός. Πρόκειται γιά τό ἀναδρομικό μίσος κατά τῶν Φοινίκων, λαοῦ σημιτικοῦ, πού ὅπως μαρτυρεῖται καί στήν ἀρχαία ἐλληνική Γραμματεία, γνῶρισαν στούς Ἕλληνας τήν ἀλφαθητική γραφή. Ἐδῶ βρίσκει ἕδαφος τό νιτσεϊκό *ressentiment* (μνησικακία), δηλαδή «ἡ ἀδυναμία τοῦ ὑποκειμένου νά ἐκτονώσει τή φιλεκδικία πού ἐμφωλεύει μέσα του» λόγω κάποιας ἀδικίας,⁷ πραγματικῆς ἢ νομιζόμενης. Τό ἀλφαθητικό αὐτό μίσος στρέφεται καί (ἤ: *ιδίως*) ἐναντίον ὅσων ὑποστηρίζουν τίς σχετικές ἀπόψεις, τούς ἀποκαλούμενους «φοινικιστές». Μέ τόν ὄρο δέν καταδεικνύονται οἱ εἰδικοί στόν φοινικικό πολιτισμό ἢ τά φοινικικά γράμματα (πβ. *ἐλληνοιστές*, *ὀμηροιστές*), ἀλλά αὐτοί πού ὑποστηρίζουν τήν κρατούσα στήν ἐπιστήμη ἄποψη σχετικά μέ τήν προέλευση τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ ἀλφαθητικού ἀπό τό φοινικικό. Ὁ ὄρος χρησιμοποιεῖται ἀπό τούς ἀλφαθητικούς ἀντισημιτίτες χλευαστικά καί μετά δδελυγμίας. Θά πρέπει νά ἐννοηθεῖ ὅπως τό «κουμμουνιστές» (ἔτσι!) προερχόμενο ἀπό τά χεῖλη ἀγράμματος μετεμφυλιακοῦ ἐθνικόφρονος. Καί τί δέν κάνουν αὐτοί οἱ κατάπτυστοι «φοινικιστές». Ὅπως πληροφοροῦμαστε ἀπό τήν ἐλληνοφονταμενταλιστική ἀρθρογραφία, συνωμοτοῦν, διαδρώνουν καί μισοῦν τόν ἐλληνισμό, ἐξαπατοῦν καί ὀργιάζουν, ὑβρίζουν, ἔχουν σκοταδιστική δράση, κ.τ.τ. (Ἡ κατασκευή τοῦ «ἐχθροῦ»). Γιά κακή τύχη ὅμως τῶν *ἐλληνοψυχῶν* Φοινικοφάγων, τό 1979 ἀνακαλύφθηκε στό Βρετανικό Μουσείο μιά ἀρχαϊκή κρητική ἐπιγραφή ἀπό τήν Λύκτο (γύρω στά 500 π.Χ.). Ἐκεῖ ἀναφέρεται κάποιος Σπενσίθεος ὁ ὁποῖος ἀσκει ἕνα λειτούργημα πού στήν δωρική διάλεκτο ὀνομάζεται *ποινικαστάς*, δηλαδή *φοινικιστής*. Αὐτός ὁ ἀρχαϊκός *φοινικιστής*, ὅπως προκύπτει ἀπό τό περιεχόμενο τῆς ἐπιγραφῆς, ἦταν ὁ γραμματέας τῆς πόλεως.⁸ Πρόκειται δηλαδή γιά κάτι ἀντίστοιχο πρὸς τόν *φοινικογράφον* πού ἀπαντᾶται σέ ἐπιγραφές τῆς Μυτιλήνης (*IG* 12 (2).96.97). Τό σχετικό μέ τή δραστηριότητα τοῦ *φοινικιστή* ρῆμα ἦταν *ποινικάζειν* δηλαδή *φοινικίζειν*, ἤτοι νά γράφει μέ τά ἀντίστοιχα γράμματα. Συνεπῶς ὁ ὄρος «φοινικιστής» δέν ἀποτελεῖ νεολογισμό τῶν Ἑλλήνων Ἀρίων ἢ Ἑλληναρίων, ἀλλά ἀποδεικνύεται ἕνα ἀρχαϊκό *αὐτεπίστροφο* πού κατευθύνεται ἐναντίον τῶν ἀνυποψίαστων πού τό χρησιμοποιοῦν. Γιά νά φτάσουμε δέ τό πράγμα ὡς τίς ἀκραῖες συνέπειές του, ἂν οἱ ὄψιμοι Φοινικομάχοι δέν ἤθελαν νά «φοινικίζουν», κανονικά δέν θά ἔπρεπε νά γράφουν κᾶν μέ τό συγκεκριμένο κοινό ἡμῶν ἀλφάβητο (διαπι-

στωμένα φοινικικῆς καταγωγῆς), οὔτε βέβαια νά ὀνομάζουν τά γράμματα μέ τά ἐπικατάρατα σημιτικά τους ὀνόματα.

Πρωτοπόρος τῆς νέας μόδας τοῦ ἀλφαθητικοῦ ἀντισημιτισμοῦ – ἡ ἀλήθεια νά λέγεται! – ὑπῆρξε ὁ ἐλλόγιμος Κ. Πλεύρης, πού ἀντλήσε ἀπό τή δεξαμενή τοῦ ἀκροδεξιῦ ἐκδότη Ἰω. Πασσᾶ. Ὁ Πλεύρης, ἔχοντας ὑπηρετήσει τό καθεστῶς τῆς 21ης Ἀπριλίου ὡς στενός συνεργάτης τοῦ «σκληροῦ» Ἰω. Λαδᾶ, ἔχοντας ἀναλάβει τήν ὀργάνωση τῆς φασιστικῆς νεολαίας, καί κατέχοντας διάφορες ἄλλες θέσεις,⁹ ὄντας μέ λίγα λόγια αὐτός πού εἶναι, ἀπό τό 1974 καί μετά βρέθηκε σέ προφανή δυσχέρεια νά βγεῖ ἀνοιχτά καί νά ὑποστηρίξει τίς ἀνατριχιαστικές πολιτικές του ἀπόψεις. Ἔτσι, ἀφοῦ πέρασαν τά πρῶτα δύσκολα γι' αὐτόν χρόνια τῆς μεταπολιτευτικῆς δημοκρατικῆς «μπόρας», ἐπανεμφανίστηκε στή δημόσια σκηνή μέ μιά φιλόραχη *persona*. Μέ ἐκπομπές σέ τηλεοράσεις καί μέσα ἀπό ἐντυπα, ἄρχισε νά προπαγανδίζει μίαν εἰκόνα τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ τήν ὁποία πολλοί – ἀκόμη κι' ἐκεῖνοι πού βρίσκονται σέ διαμετρική ἀντίθεση πρὸς τίς πολιτικές του ἰδέες – θά ἦσαν πρόθυμοι νά υἱοθετήσουν. Διότι χείδευε ἐθνικά ὦτα. Τό παράδειγμα τοῦ *Führer* τοῦ «Κόμματος τῆς 4ης Αὐγούστου» ἀκολούθησαν καί διάφορα «ἐλληνοκεντρικά» ἐντυπα (τί σεμνός ὄρος!) πού σταδιακά ξεφύτρωναν σάν μανιτάρια. Διότι πέραν τῶν καθαρᾶ «ἰδεολογικῶν» σκοπῶν, ἡ ἐλληνοφροσύνη ἀποδείχθηκε καί μιά ἐπικερδῆς ἐνασχόληση: Ἐπάγγελμα Ἑλληνοί!¹⁰ Ἐδῶ θά πρέπει νά σημειώσουμε πῶς ἡ ἀποδοχή ἀπίθανων ἢ καί τερατωδῶν ἀπόψεων δέν ὀφείλεται στήν ἰσχὺ τῶν ἐπιχειρημάτων,

5. Πόσοι «δημοκράτες» δέν ἔχουν ἐκφέρει τή φράση: «Ὁ Χίτλερ μπορεῖ νά ἦταν ὅ,τι ἦταν, ἀλλά ἔκανε ἕνα καλό: ἐξαφάνισε τούς Ἑβραίους!»

6. «Die Antisemiten vergeben es den Juden nicht, daß die Juden «Geist» haben – und Geld: der Antisemitismus, ein Name der «Schlechtweggekommenen» [Οἱ ἀντισημιτίτες δέν συγχωροῦν στούς Ἑβραίους ὅτι ἔχουν «πνεῦμα» – καί χρήμα: ὁ ἀντισημιτισμός, νά ἕνα ὄνομα γιά τούς «μειονεπτικούς» στό πνεῦμα] (*Der Wille zur Macht* § 864).

7. Δές σχετ. Ν. Δεμερτζής-Θ. Λίποβατς, *ὀ.π.*, σ. 119.

8. Γιά τό ζήτημα βλ. τό ἀρθρο μου «Περί ποινῆς γλωσσολογικά», *Ποινικά Χρονικά* 2000, σσ. 774-780: 777, ὅπου καί βιβλιογραφία.

9. Βιογραφικό τοῦ ἀνδρός σέ Α. Λεντάκη, *Παρακρατικές Ὄργανώσεις καί 21η Ἀπριλίου*, Ἀθήνα 1975, Καστανιώτης, σσ. 358-9. Ἐπίσης στήν ὑπ' ἀριθμ. 6207/2004 ἀπόφαση τοῦ Πολυμελοῦς Πρωτοδικείου Ἀθηνῶν, *Κυριακτική Ἐλευθεροτυπία* (Τός) 16.1.2005.

10. Βλ. ἀντί πολλῶν Μ. Πιτσιλίδης «Τό «Ἑλλαδεμπόριο» καλὰ κρατεῖ» *Προθήκη* τχ. 4 (Μάρτ. 2003), καί τχ. 15 (Μάρτ. 2004) ὅπου ἐπισημαίνεται ὅτι ἀπό ἐπιστημονική ἀποψη τά περιοδικά καί βιβλία τοῦ χώρου «κινοῦνται μεταξὺ γελοίου καί ψυχιατρικῆς διαταραχῆς». Ἐκεῖ καί παρουσίαση τῶν κύριων ἰδεολογικῶν τάσεων.

άλλα στο γεγονός ότι πολλοί άνθρωποι είναι ήδη έτοιμοι να τις αποδεχτούν.¹¹ Οι σχετικές απόψεις των Έλληναρίων περιστρέφονται γύρω από φληναφήματα του τύπου: «όλα τα βρήκαμε εμείς οι Έλληνες» (μέ παραλειψη του «αρχαίοι»)· «όταν εμείς είχαμε πολιτισμό, αυτοί ζούσαν στα δέντρα» (ή αναφορά στους Ευρωπαίους και τους δυτικούς εν γένει) κ.λπ.¹² Τά πάντα ξεκίνησαν από την Ελλάδα,¹³ όλοι δέ είναι Έλληνες – κι' άς μήν τό ξέρουν! Φυσικά «Εμείς» διδάξαμε τίς πυραμίδες στους Αιγύπτιους, τά ιγκλού στους Τούρκους. Τό ώραίο στην υπόθεση είναι πώς κάποια από τά ποικίλων άποψεων του κυανοέλανος έλληνόψυχα έντυπα φαίνεται να πρεσβεύουν ότι δέν χρειάζεται να κάνουμε τίποτα για να διδαχθούμε τόν (και από τόν) άρχαίο έλληνικό πολιτισμό, λ.χ. να μελετήσουμε, να σκεφτούμε, να σοβαρευτούμε, διότι «ή άρχαία ψυχή ζει μέσα μās κρυμμένη»· έστω και χωρίς να τό ξέρουμε! Η νεοελληνική άρχή τής ήσσονος προσπάθειας στο άπόγειό της. Ένας άλλος κύκλος έθνικόφρονος άρχαιο(αερο)λογίας έχει να κάνει μέ τήν έλληνική γλώσσα, στην όποία αποδίδονται έξω-γήινες, έξω-ανθρώπινες και έξω-φρενικές ιδιότητες. Τό κεντρικό (άγράμματο) ιδεολόγημα συνοψίζεται στο άξίωμα: «ή Έλληνική είναι ή μητέρα όλων τών γλωσσών του κόσμου», όλες δέ οι άλλες γλώσσες δέν είναι παρά «άπλές διάλεκτοι τής έλληνικής»! Ακόμη και τά έβραϊκά είναι έλληνικά. Γιαχβέ φυλάξοι!¹⁴ Ένας άναγκαίος παράπλευρος πόλεμος ξεκίνησε από τούς Έλληναρίους και έναντιόν τής ινδοευρωπαϊκής γλωσσικής θεωρίας, τήν όποία οι έν λόγω βδελύσσονται όσο και τούς παμμίαιρους «φαινοκιστές». Περιττό βέβαια να λεχθεί –τό ύπαινεχθήκαμε ήδη– ότι ό «έλληνοκεντρικός χώρος» κολυμπάει στο μπλέ βαθύ, σχεδόν μαύρο. Τό περιοδικό Άρδην (τχ. 53 Άπρ.-Μάι. 2005) αναλύοντας τό φαινόμενο συνδέει τήν όψιμη άρχαιολατρία μέ τόν φασιστικό όλοκληρωτισμό και αναρωτιέται άν και ό Χίτλερ ήταν Έλληνας!¹⁵

3. [Η εξέγερση τής άμάθειας] Μέσα στον (και έμπορικό) ανταγωνισμό πού μοιραίως προέκυψε, τά έλληνόψυχα έντυπα δείχνουν να διεξάγουν ένα πρωτάθλημα έθνικιστικών παραμυθειμάτων. Σάν να συναγωνίζονται ποίο θα γράψει τή μεγαλύτερη άνοησία για τήν (άρχαία) Ελλάδα ή για τήν έλληνική γλώσσα, ή όποία –άς σημειωθεί έν παρόδω– όχι σπάνια ύποφέρει στα χέρια τους. Έπειδή δέ ό έλλαδικός χώρος, ή Ευρώπη ή και ή Γη όλόκληρη είναι μικρά μεγέθη για να χωρέσουν τό μεγαλειό (Ημών) τών Έλλήνων, ό πόλεμος συνεχίστηκε στο διάστημα, μέ έντονη παρουσία έξω-γήινων και UFO. «Υπάρχουν ένδειξεις ότι τό σύμπαν είναι έλληνικό» έγραφε ένα από δαύτα. Ό στοιχειωδώς μορφωμένος άνθρωπος μένει άφωνος διαβάζοντας τίς άπόψεις αυτές, πού κυριολεκτικά δέν γνωρίζουν φραγμούς (λογικούς, έπιστημονικούς, σοβαρότητας κ.λπ.). Πρόκειται κυριολεκτικά για μία εξέγερση τής ά-

μάθειας (τής ήμμάθειας στίς καλύτερες τών περιπτώσεων) πού, χωρίς τά ελάχιστα γνωστικά εφόδια, θέλει να χτυπήσει μνησικάως τό «άκαδημαϊκό κατεστημένο», πού μορφώνεται στή Δύση. Διότι έφ' όσον ή επιστήμη και ή λογική είναι σταθερά αντίθετες προς τίς άπόψεις τους, ό μόνος τρόπος να παρακαμφθούν τά εμπόδια είναι ή βάρβαρη άγνόηση τών πορισμάτων τής πρώτης και τών κανόνων τής δεύτερης. Άπελευθερωμένοι λοιπόν άπ' αυτά τά δεσμά κυριολεκτικά γράφουν ό,τι τούς κατέβει. «Ignorance is strength!» όπως αναφέρει ό Όργουελ, στο 1984. Έτσι έχει συσσωρευθεί μία ειδική «βιβλιογραφία», προκλητικά άποκομμένη από τήν έπιστήμη και τή λογική.¹⁶ Τό έρώτημα πού προκύπτει για κάθε άρτίφρονα άνθρωπο είναι άν όντως αυτοί πού γράφουν τέτοια κείμενα τά πιστεύουν στα σοβαρά και δέν κρυφογελάνε μέσα τους πού θα βρεθούν κάποιοι «έξαρτημένοι» άφελεις να πιστέψουν αυτά τά χωρίς φρένο άποκνήματα τής φαντασίας τους.

11. Σχετικά μέ τό πώς λειτουργεί αυτό τό φαινόμενο βλ. πρόχειρα Μ. Shermer, *Γιατί οι άνθρωποι πιστεύουν σε παράξενα πράγματα*, άπόδοση Μ. Παναγιωτάκης, Ηράκλειο 2003, Πανεπιστ. Έκδ. Κρήτης.

12. Ό Χάρρυ Κλίν έχει άποδώσει πολύ όμορφα τήν τάση: «όταν αυτοί τρώγανε βαλανίδια, εμείς είχαμε χοληστερίνη»!

13. Όπως δέ αναφέρει ό Μ. Πιτσιλίδης (*Προθήκη* τχ. 8, Ίουλ.-Αύγ. 2003) «όπως πάνε τά πράγματα, δέν είμαστε μακριά από τήν ήμέρα όπου έκθαμβη σύμπασα ή άνθρωπότης θα πληροφορηθεί ότι στην Άρχαία Ελλάδα είχε ανακαλυφθεί ή...κινητή τηλεφωνία κι ότι ό ήρωικός μαρθανοδρόμος του Νενικήκαμεν, θα μπορούσε, άν ήθελε να στείλει τό μήνυμά του μέ SMS».

14. *Hebrew is Greek*, είναι ό τίτλος ενός μυστηριώδους πονήματος μέ τό όποιο παραμυθούν τούς άναγνώστες τους τά έλληναρία έντυπα. Φυσικά χλαμυδοφόροι δέν κυκλοφορούν μόνο στην Ελλάδα. Εδώ όμως άνακύπτει τό έρώτημα: Άφού οι Έβραίοι μιλούν τή γλώσσα μας, είναι μ' άλλα λόγια «Έλληνες», άδέρφια μας (ή έστω ξαδέρφια μας) γιατί τούς μισούν; Τά ίδια, τηρουμένων τών αναλογιών, ισχύουν και για τούς άλλους λαούς πού μιλούν «διαλέκτους τής Έλληνικής».

15. Η φαντασίωση του Έλληνισμού ύπηρεξε βασικό συστατικό στοιχείο τής ναζιστικής ιδεολογίας. Για τό ζήτημα βλ. τήν αξιόλογη μελέτη του Ίω. Λουκά, *Έθνικοσοσιαλισμός και Έλληνισμός. Ό «άγώνας» του Άδ. Χίτλερ και ή κατάχρηση του Έλληνικού Ίδεώδους*, Άθήνα 1991, έκδ. Γρηγόρη.

16. Δεκάδες είναι οι τίτλοι «συγγραμμάτων» του είδους. Έντυπασιάζει ή ποικιλία έπινοημάτων και τίτλων. Τό ώραίο είναι ότι στα βιβλιοπωλεία τά έν λόγω παραμύθια για μέγала παιδιά εκτίθενται μαζί μέ τά σοβαρά βιβλία, σάν ίσως προς ίσον. Σέ όρισμένα μάλιστα «έλληνοκεντρικά» βιβλιοπωλεία προβάλλονται άποκλειστικά ή προνομιακά. Περιττό να λεχθεί ότι οι άπόψεις πού εκφράζονται σ' αυτά κυριαρχούν ανάμεσα στους άγράμματος και τούς ήμιαθείς.

Ὁ βαρόνος Μυγκάουζεν ἀρχαιολογῶν. Ἄς μὴ νομιστεῖ ὅμως ὅτι τὸ κοινὸ τῶν ἐντύπων αὐτῶν ἀποτελοῦν μόνον ἀγράμματοι, ἡμιμαθεῖς ἢ ἀκροδεξιοί. Πολλοί, πού θά παίρνουν ὄγκο γιὰ τὴ δημοκρατικότητα ἢ καὶ τὴν ἀριστεροσύνη τους, μὴ διαθέτοντας τίς κατάλληλες γνώσεις, βρίσκουν «εὐλογία» ἀρκετὰ ἀπὸ αὐτὰ πού γράφονται στὰ ἐν λόγῳ ἐντυπα.¹⁷ Ὅπως εἶπαμε οἱ ἰδέες αὐτές εὐδοκίμου ἀκριβῶς ἐπειδὴ ὑπάρχει ἓνα ὀρισμένο κοινὸ πρόθυμο νὰ τίς ἀποδεχτεῖ. Σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τοὺς Νεοέλληνες πού παραμυθοῦνται μὲ τὰ κείμενα αὐτά, δηλαδή τὸ κοινὸ τῶν ἐλληνόψυχων ἐντύπων, ἡ ψυχολογικὴ ἐξήγηση μπορεῖ νὰ ἀναζητηθεῖ στὸ γεγονός ὅτι ἐνῶ ἡ σύγχρονη Ἑλλάδα μᾶς πληγώνει, ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα ἀποτελεῖ μιὰ τεράστια καὶ ἀνεξάντλητη παγκόσμια κληρονομιά. Ἔτσι ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα μεταβάλλεται σὲ καταφύγιο μὲ τρόπο ἀρρωστημένο.¹⁸ Ἐνῶ λοιπὸν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δίδαξαν τὸ Λόγο, τὸ Μέτρο καὶ τὴν Ἐπιστήμη, οἱ ἐν λόγῳ Συνέλληνες, λές καὶ ζοῦν ἀναδρομικὰ τὴν τρέλα τοῦ χαμένου ἐθνικοῦ μεγαλείου. Ὅμως ἀντικείμενο τῆς μελέτης αὐτῆς δέν εἶναι ἡ ἀνάλυση τοῦ φαινομένου «Ἑλλην-ἀριοι». Ὁ γράφων ὁμολογεῖ ὅτι στερεῖται γνώσεων κοινωνικῆς ψυχολογίας ἢ ἄλλων ψυχο-επιστημῶν, μὲ τὴ βοήθεια τῶν ὁποίων θά μπορούσε κάποιος νὰ προσεγγίσει ἀποτελεσματικότερα τὸ νοσηρὸ αὐτὸ φαινόμενο.

4. [Μιά μάχη ἀπὸ χέρι χαμένη] Τὸ ἀτυχὲς πεδίο στὸ ὁποῖο δοκίμασε ὁ ἐλληναῖος φονταμενταλισμὸς νὰ ρίξει τὸν κύριο ὄγκο τῶν ὀργισμένων πυρῶν του, ἦταν τὸ ζήτημα τῆς προέλευσης τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ ἀλφαθῆτου. Ἡ ὑπαρξὴ τῆς γραφῆς παίζει τεράστιο ρόλο στὴν ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ, ἴσως δὲ καὶ νὰ ταυτίζεται μὲ αὐτόν.¹⁹ Ἡ καθιερωμένη ἐπιστημονικὴ ἀποψη πάνω στὸ θέμα εἶναι ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, βγαίνοντας ἀπὸ τοὺς λεγόμενους «Σκοτεινοὺς Αἰῶνες» (χρονικὰ 1200-800 π.Χ.), δανείστηκαν καὶ τροποποίησαν τὸ φοινικικὸ συμφωνικὸ ἀλφάβητο καὶ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο δημιουργήθηκε τὸ πρῶτο πραγματικὸ ἀλφάβητο στὴν ἱστορία τῆς γραφῆς. Ἔτσι, τόσο ὁ Πλεύρης, ὅσο καὶ ἓνα ὁμόδοξο του περιοδικὸ *Δαυλός* (ἀκολούθησαν καὶ ἄλλα τοῦ ἴδιου ἢ καὶ κατώτερου ἐπιπέδου ἐντυπα) ξεκίνησαν μιὰ θορυβώδη καμπάνια μὲ στόχο τὴν ἀμφισβήτηση τῆς θεμελιωμένης στὴν ἐπιστήμη ἀπόψεως, μιᾶς ἀπόψεως πού ἀποτελεῖ κοινὸ τόπο. Φαίνεται πῶς τὸ θέμα αὐτὸ ὑπῆρξε κυριολεκτικὰ ὁ Ἄγων τους. Ἄλλωστε τὸ ζήτημα τοῦ ἀλφαθῆτου εἶναι σοδαρὸ καὶ θά μπορούσε νὰ ἐνδιαφέρει τὸν καθένα. Ὅμως ἡ ἀμφισβήτηση θεμελιωμένων ἀπόψεων τῆς ἐπιστήμης ἀπαιτεῖ γνώση τοῦ ζητήματος, λογικὰ ἐπιχειρήματα, ἰκανότητα ἀνάπτυξης ἀναιρετικοῦ λόγου, καὶ κυρίως προσκόμιση σοδαρῶν τεκμηρίων ὑπὲρ τῆς νέας ἀπόψεως. Ἐδῶ οἱ «ἐπιτιθέμενοι» πολέμησαν μὲ ἄδειες φαρέρες, ἀφοῦ ἀπέδειξαν ὅτι ἐπιχείρησαν νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ ἓνα θέμα πού οὐσιαστικὰ ἀγνοοῦν. Πολλές φορές ἀποδεικνύουν ἀδυναμία ἀκόμη καὶ νὰ κάνουν τίς βασικὲς διακρίσεις ἀνάμεσα στὴ γλώσσα καὶ τὴ

γραφὴ, ἀνάμεσα στὰ διάφορα συστήματα γραφῆς καὶ νὰ ξεχωρίσουν τὰ διάφορα στάδια τῆς ἐξέλιξής της. *Πολέμησαν μὲ τὴν κλασικὴ μέθοδο τῆς προπαγάνδας*: ψήγματα ἀλήθειας σερβιρισμένα μὲ χοντρές παραποιήσεις καὶ ἀχαλίνωτες «ἐρμηνείες». Ὅπως ἔχει διακηρύξει ὁ Ἀδόλφος Χίτλερ στὸ *Mein Kampf*,²⁰ ἡ προπαγάνδα πρέπει νὰ ἀπευθύνεται στὶς μάζες καὶ ὄχι στοὺς διανοούμενους. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ πνευματικὸ τῆς ἐπίπεδο θά πρέπει νὰ εἶναι «τόσο πῶ χαμηλὸ, ὅσο πῶ μεγάλη εἶναι ἡ μάζα πού θέλει κανεῖς νὰ προσελκύσει». Ἡ βάση τῆς προπαγάνδας εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ μεγάλου ψέματος. Ὅσο πῶ μεγάλο εἶναι τὸ ψέμα, τόσο περισσότερες πιθανότητες ἔχει γιὰ νὰ γίνῃ δεκτὸ. Χάος χωρίζει τὴν προπαγάνδα ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν ἀλήθεια. Ἡ μεγάλη μάζα τοῦ λαοῦ θά πρέπει νὰ ἀπολαμβάνει «τὰ ἀγαθὰ τῆς ἀγραμματοσύνης». Τὰ ἐντυπα αὐτὰ δείχνουν ἔτσι μιὰ καλογερίστηκη ἀποστροφή στὰ πορίσματα τῆς σοδαρῆς ἐρευνας καὶ τῆς ἐπιστήμης, πού ἀποτελεῖ γι' αὐτὰ *terra incognita*. Ἔτσι ἐξηγεῖται τὸ γεγονός ὅτι ἀγνοοῦν ἐπιδεικτικὰ τὰ ἀξιόλογα βιβλία πού κυκλοφοροῦν καὶ ἀνάγονται στὰ θέματα τοῦ ὑποτιθέμενου ἄμεσου ἐνδιαφέροντός τους (ἐλληνικὴ γλώσσα καὶ γραφὴ). Ἐπίσης ἀπῶνουν καὶ τίς ἀσύμφωρες πρὸς τὸν «ιερὸ σκοπὸ» σχετικὲς πληροφορίες τῆς ἀρχαίας Γραμματείας. *Μὲ τὰ δημοσιεύματά τους περισσότερο ἀποβλέπουν στὸν ἡχηρὸ τίτλο-σύνθημα, παρά στὸ συνήθως ἀσυνάρτητο περιεχόμενο*. Διότι οἱ περισσότεροι τίτλοι τους κυριολεκτικὰ κραυγάζουν.

Κατέβηκαν λοιπὸν σὲ μιὰ μάχη χωρὶς ἐπιχειρήματα καὶ –ἀν θέλετε– χωρὶς νόημα. Νόμισαν ὅτι μὲ τὸν θόρυβο θά κάλυπταν τὴν ἔλλειψη γνώσεων καὶ ἐπιχειρημάτων. Ἔτσι ὑποστήριξαν ὅτι οἱ Ἕλληνες «πού βρή-

17. Ὅποσοδήποτε ὁ γραπτὸς λόγος (ὡς κατὰ κανόνα σοδαρότερος) ἀσκεῖ μεγαλύτερη ἐπιρροή ἀπὸ τὰ ἀπλά «λόγια τοῦ ἀέρα». Ἐφ' ὅσον λοιπὸν κάποιοι ἀνθρωποὶ ξεπέρασαν τίς δεσμεύσεις τῆς σοδαρότητας καὶ νομίζουν πῶς μποροῦν νὰ γράφουν ὅ,τι θέλουν, ὁ ἀνυποψίαστος ἀναγνώστης «πιστεῖ αὐτὰ πού διαβάσει». Κι ἄς πρόκειται γιὰ γραπτὰ «λόγια τοῦ ἀέρα».

18. Οἱ διαμάχες τῶν Νεοελλήνων συνήθετα ἀναφέρονται στὸ παρελθόν, παρά στὸ παρὸν ἢ τὸ μέλλον. Δυστυχῶς πάρα πολὺ συχνὰ κοιτᾶμε πίσω. Καὶ συνήθως ἐκεῖ πού κοιτᾶει κανεῖς πάει...

19. Ἡ κινέζικη λέξη γιὰ τὴ γραφὴ (*wén*) σημαίνει καὶ «πολιτισμὸς». Ὅπως καὶ σὲ πολλές γλώσσες ἀγράμματος σημαίνει ἀπολίτιστος.

20. Τὸ *Mein Kampf* εἶναι ἓνα «πανἀκριβο» βιβλίον. Ὅπως ἔχει ἀναφερθεῖ, γιὰ κάθε λέξη τοῦ βιβλίου αὐτοῦ χᾶθηκαν 125 ζωές, γιὰ κάθε σελίδα τοῦ 4.700 ζωές καὶ γιὰ κάθε κεφάλαιό του πᾶνω ἀπὸ 12.000.000 ζωές. Γιὰ τὸ ζήτημα τῆς χιτλερικῆς προπαγάνδας βλ. *A. Hitlers Mein Kampf. Eine kommentierte Auswahl von Christian Zentner*, 14η ἐκδ. Μόναχο 2000, σσ. 109 ἐπ., καθὼς καὶ τὴν ἐλληνικὴ ἐκδοσὴ Δαρεμᾶ.

καμε τὰ πάντα», δέν εἶναι δυνατό νά ὑπῆρξαμε κάποτε «αὐτογράμματα» καί νά δανειστήκαμε ἀπό «βαρβάρους» αὐτό τό βασικό ὄχημα τοῦ πολιτισμοῦ.²¹ Κάτι τέτοιο θά ἦταν ἀπαράδεκτο. Ἡ ἀπαράδεξία μπορεῖ νά μεταβληθεῖ σέ (ἀναδρομική) ἱερή ἐθνική ἀγανάκτηση, ἂν ληφθεῖ ὑπόψη ὅτι ἡ κρατοῦσα ἀποψη – ἡ ὁποία δέν χρειάζεται νά προστεθεῖ πῶς ἐπικράτησε χάρις στόν ἑβραϊκό δάκτυλο! – ἔλεγε πῶς ὄχι μόνο «δανειστήκαμε» τό ἀλφάβητο, ἀλλά καί ὅτι τό «δανειστήκαμε» ἀπό ποιούς; Ἄπό τούς Φοῖνικες! Οἱ τελευταῖοι, πέραν τῶν λοιπῶν ἀθλιότητων πού τούς διέκριναν, εἶχαν καί τήν ἀνυπόφορη ιδιότητα νά εἶναι λαός σημιτικός σχεδόν Ἑβραῖοι. Ἔτσι ὁ ἀγοραῖος ἐλληνόφρων ἀντισημιτισμός *θρήκε ἕναν ἐπί πλέον λόγο νά μισεῖ τούς «Ἑβραῖο-φοῖνικες»*. Τούς μισεῖ διότι «μᾶς ἔδωσαν» τό ἀλφάβητο. Μ' ἄλλα λόγια ἐπειδή «μᾶς ἔμαθαν <τά> γράμματα!» Πρόκειται γιά μιὰ παγκόσμια ἀντισημιτική πρωτοτυπία, πού ἀνήκει ὀλάκερη στούς ὄψιμους παρ' ἡμῖν Φοινικοφάγους.²²

5. [Κατά «Φοινικιστῶν» καί συνοδοιπόρων] Ἔτσι στό στόχαστρο τῶν *δαυλιζόντων* μπήκαν συλλήβδην ὅλοι ὅσοι ὑποστηρίζουν τήν ἀποψη τῆς ἐπιστήμης. Αὐτοί πού οἱ ἀνυποψίαστοι ἀρχαιοπληκτοὶ ἀποκαλοῦν χλευαστικά (ὅπως νομίζουν) «φοινικιστές». Μέ διάφορες ἀφορμές στόχο ἀποτελέσαν τόσο ὁ ἀείμνηστος καθηγητής Μανόλης Ἀνδρόνικος, βαθύς γνώστης τῆς ἱστορίας τῆς ἐλληνικῆς γραφῆς,²³ ὅσο καί ὁ καθηγητής τῆς γλωσσολογίας Γ. Μπαμπινιώτης. Ὁ Πλεύρης μάλιστα ἐπιχείρησε νά φέρει τό θέμα στά δικαστήρια, ὥστε νά ...ἀποφασίσουν ποιὰ ἀπό τίς «διϊστάμενες» ἀπόψεις ἔχει δίκαιο: ἡ «φοινικιστική» ἢ ἡ φοινικομάχος!²⁴

Οἱ ἐλληνόψυχοι Φοινικομάχοι ἐμφανίζονται πρόθυμοι νά δεχτοῦν ὅποιαδήποτε ἄλλη προέλευση τοῦ ἀλφάβητου μας, ἀκόμη καί τή ...«συμπαντική» (!), ἐκτός ἀπό τήν ἐπικατάρατη φοινικική. Μέ τί «ἐπιχειρήματα» λοιπόν προπαγανδίζουν τήν ἀποψή τους; Ἐξ ἀρχῆς θά πρέπει νά λεχθεῖ ὅτι σέ θέματα πίστεως δέν χρειάζονται ἐπιχειρήματα. Εἶναι ἔτσι γιατί ἔτσι πιστεύουν πῶς εἶναι, γιατί ἔτσι θέλουν, ἢ θά ἤθελαν νά εἶναι. Ἄν μέσα στά μισαλλόδοξα ἐθνικιστικά ληρήματα προσπαθοῦσε κανεῖς νά βάλλει μιὰ τάξη, θά μποροῦσε νά συνοψίσει πῶς: ἀφοῦ οἱ Φοῖνικες «μᾶς δώσανε» τό ἀλφάβητο, πού εἶναι ἡ γραμματεία τους; Βέβαια φοινικική γραμματεία ὑπῆρξε, καί αὐτό τό μαρτυροῦν σαφῶς ἀρχαῖες ἐλληνικές καί λατινικές πηγές. Μάλιστα ὀρισμένα σημαντικά ἔργα μεταφράστηκαν ἀπό τά φοινικικά στά ἐλληνικά καί τά λατινικά. Φυσικά θά ἀπαιτοῦντο δυτῖα μελάνης καί ἑκατοντάδες τόμοι γιά νά ἀντικρούσει κανεῖς τίς χαώδεις ἀπόψεις τῶν «Φοινικομάχων», οἱ πλεῖστες τῶν ὁποίων ἀπέχουν ἔτη φωτός τόσο ἀπό τήν ἐπιστήμη ὅσο καί ἀπό τήν ἴδια τή λογική. Ἡ σύγχυση εἶναι πανταχοῦ παρούσα, ἀφοῦ ἀδυνατοῦν νά ἀντιληφθοῦν πότε πρόκειται γιά τυχαῖες ἀλλές γραμμές καί πότε γιά γράμματα.

Ἄλλη σύγχυση εἶναι αὕτη μεταξύ γλώσσας καί γρα-

φῆς. Εἶναι πρόθυμοι νά δεχτοῦν γιά γράμματα ἀκόμη καί γραμμές πού μπορεῖ νά μή ὀφείλονται κἀν σέ ἀνθρώπινο χέρι. Περιττό νά λεχθεῖ ὅτι οἱ ἀπόψεις τους μπάζουν ἀπό παντοῦ. Ἄπό τό πέλαγος τῶν ἀλλοπρόσαλλων φοινικομάχων ἀπόψεων σχετικά μέ τήν προέλευση τοῦ ἐλληνικοῦ ἀλφάβητου, διαλέγουμε τήν πιό «σοβαρή» (οἱ ὄροι βέβαια εἶναι σχετικοί), ἑνός αὐθεντικοῦ ἐκφραστή τους. Πρόκειται γιά ἕνα ἄρθρο τοῦ διευθυντή τοῦ περιοδικοῦ *Δαυλός Δ. Λάμπρου* μέ τίτλο «Φοινικικό ἀλφάβητο· μιὰ ἱστορική ἀπάτη». Δημοσιεύτηκε στή ναυαρχίδα τῶν ἐντύπων «τοῦ χώρου», θεωρήθηκε δέ προφανῶς τόσο πετυχημένο, τόσο ἀποστομωτικό γιά τούς «ἀντιπάλους» (σύμψασα τήν ἐπιστήμη), πού ἀναπαράγεται καί σέ ἐλληνάρια sites στό Διαδίκτυο. Γιά τόν διαφωτισμό μάλιστα καί τῶν παραπλανημένων ξένων, τό κείμενο παρέχεται καί σέ (κακῆς ποιότητος) μετάφραση στά ἀγγλικά. Ἐκεῖ λοιπόν δοξάζει ὁ ἀρθρογράφος ὅτι τό φοινικικό ἀλφάβητο ὄχι μόνο δέν εἶναι ἀλφάβητο, ἀλλά εἶναι μιὰ ἀτελέστερη γραφή ἀπό τίς ἐλληνικές Γραμμικές Γραφές Α καί Β». (Ἡ σύνταξη τοῦ ἀρθρογράφου). Ὅμως μέ βάση τά μέχρι σήμερα δεδομένα, ἡ (μινωική) Γραμμική Α δέν ἀποτελεῖ ἐλληνική γραφή, ἡ δέ (μυκηναϊκή) Γραμμική Β, πού ὄντως ἀποδίδει ἐλληνική γλώσσα, προέρχεται ἀπό τή μινωική αὕτη γραφή.²⁵ Ἀποτελεῖ μάλιστα ἰσχυρό ἐπιχείρημα τό ὅτι *ἂν ἡ Γραμμική Α*

21. Ἡ ἱστορία τῆς γραφῆς διδάσκει ὅτι στίς πλεῖστες τῶν περιπτώσεων ἡ ἀπόκτηση γραφῆς γιά ἕνα λαό ὀφείλεται σέ δανεισμό.

22. Φυσικά οὐδέν καινόν ὑπό τόν ἥλιον. Καί σέ ἄλλες ἐποχές ἔξαρσης τοῦ ἀντισημιτισμοῦ, παγγερμανιστικοί καί θεβαίως ναζιστικοί κύκλοι ἀρνοῦνταν μέ κάθε τρόπο τή σημιτική προέλευση τοῦ ἀλφάβητου καί προπαγανδίζαν ὅτι ἐπινοητές τοῦ ἀλφάβητου ὑπῆρξαν οἱ Ἄριοι. *Τί Ἄριοι λοιπόν τί Ἑλληνάριοι*. Γιά τό ζήτημα βλ. πρόχειρα D. Diringer, *The Alphabet. A Key to the History of Mankind*, Λονδίνο 1948, σ. 197. Πβ. Μ. Bernal, *Cadmeian Letters*, Winona Lake, 1990, σ. 1. Ὁ L. A. Waddell στό βιβλίο του *The Aryan Origin of the Alphabet* (Λονδίνο 1927) δεχόταν τή συμερο-φοινικική προέλευση τοῦ ἀλφάβητου, ἀλλά ταυτόχρονα ὑποστήριζε ὅτι οἱ Φοῖνικες δέν ἦταν Σημίτες.

23. Σέ εἰσήγηση τοῦ ἀείμνηστου Ἀνδρόνικου ὀφείλεται ἡ ἐκδοση τοῦ βιβλίου τοῦ J.T. Hooker, *Εἰσαγωγή στή Γραμμική Β*, ἀπό τό MIET (1994, 1996), σέ μετάφραση καί σχόλια τοῦ ὑποφαινόμενου.

24. Τό ζήτημα θυμίζει τόν Κακοφωνιζῆ τοῦ Ἀστεριζῆ, ὅπου οἱ γνώμες γιά τίς ὠδικές του ἐπιδόσεις διχάζονται: Αὐτός μέν νομίζει ὅτι εἶναι ὁ καλύτερος τραγουδιστής τοῦ κόσμου, καί ὅλοι οἱ ἄλλοι ὅτι εἶναι ...Κακοφωνιζῆ!

25. Πβ. ἐνδεικτ. St. Dow σέ *Cambridge Ancient History*, 3η ἐκδ. Π.1 σ. 595: «The language of Linear A is definitely a different language from that of Linear B, and therefore is not Greek» [Ἡ γλώσσα τῆς Γραμμικῆς Α εἶναι ἀναμφίβολα μιὰ διαφορετική γλώσσα ἀπό αὕτη τῆς Γραμμικῆς Β καί συνεπῶς δέν εἶναι ἐλληνική]. Τά ἴδια ὑποστηρίζει καί ὁ John Chadwick: «Ἡ γλώσσα τῆς Γραμμικῆς Α δέν μπο-

ἀπέδιδε ἑλληνική γλώσσα, δέν θά ὑπῆρχε λόγος δημιουργίας τῆς Γραμμικῆς Β. Ἡ ἑλληνικότητα λοιπόν τοῦ ἀλφαβήτου στηρίζεται, κατά τόν ρέκτη διευθυντή τοῦ Δαυλοῦ στίς ἐξῆς «ἀρχαιολογικές ἀποδείξεις».

α) Ὑποστηρίζει ὅτι τουλάχιστον 17 ἀπό τά 24 γράμματα τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου προέρχονται ἀπό τίς Γραμμικές γραφές. Ὅντως, μέ τή βοήθεια τῆς φαντασίας, κάποια σύμβολα τῶν Γραμμικῶν γραφῶν ἐξωτερικά θά μπορούσαν νά θυμίζουν ἀπόμακρα ὀρισμένα γράμματα τοῦ μετέπειτα ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου. Ὅπως

ἔχω γράψει καί ἄλλοῦ, πρόκειται γιά ἓνα σφάλμα στό ὁποῖο συχνά πέφτουν ἀδαεῖς περί τήν ἱστορία τῆς γραφῆς. Διότι ἐξωτερική ὁμοιότητα τῶν συμβόλων-γραμμάτων, δέν σημαίνει καί φωνητική ὁμοιότητα.²⁶ Ἰδίως μάλιστα σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τή Γραμμική Β (τῆς ὁποίας γνωρίζουμε πλέον τίς φωνητικές ἀξίες), οἱ ἀξίες τῶν γραμμάτων πού «μοιάζουν», δέν ἔχουν καμία σχέση εἴτε μέ ἐκείνες τοῦ φοινικικοῦ εἴτε μέ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου. [Βλ. Εἰκ. 1]. Ἄν θέλουμε νά ἀναζητήσουμε ἐξωτερικές ὁμοιότητες, περισσότερες ὁμοιότητες

ὑπάρχουν μεταξύ Γραμμικῆς Β καί τῆς ἰαπωνικῆς γραφῆς, παρά μέ τό ἑλληνικό ἀλφάβητο. Μήν ἐκπλαγεῖτε λοιπόν ἂν διαβάσετε σέ ἑλληνάρια ἐντυπα ὅτι οἱ Ἰάπωνες πήραν τή γραφή τους ἀπό τοὺς Μυκηναίους Ἕλληνες. Ἄλλωστε ὅλα σχεδόν τά συστήματα γραφῆς περιέχουν μερικά ὅμοια ἢ παραλλάσσοντα σχήματα: κύκλοι, τρίγωνα, τετράγωνα, συνδυασμοί τῶν ἀνωτέρω μέ προσθήκη ὀριζοντίων, καθέτων καί λοξῶν γραμμῶν, κεραιῶν, στιγμῶν κ.λπ. Ἔτσι ἂν ὁ Ἕλληναριος δεῖ ἓνα κύκλο (Ο) ἢ ἓνα τρίγωνο (Δ) στό Βόρειο Πόλο, θά τά θεωρήσει ἀδιάψευστα μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς γραφῆς («ὄμικρον» καί «δέλτα» ἐν προκειμένῳ) ἢ δέ ἐρμηνεῖα πιθανότατα θά εἶναι πῶς ὁ Ἕλληνικός Πολιτισμός εἶχε φτάσει μέχρι τήν Ἀρκτική! Ἄν δεῖ ἓνα σημάδι πού μοιάζει μέ σταυρό, θά τό γείρει λίγο καί θά δεῖ ἓνα Χ («χί»). Ἐδῶ ἰσχύει κυριολεκτικά τό γνωστό ἀρχαῖο «ὀ

ΣΥΛΛΑΒΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΡΑΜΜΙΚΗΣ Β

08 a	38 e	28 i	01 o	10 u	25 32	43 31	85 20	12 y	33 3
01 da	45 de	07 di	14 do	51 du	71 dwe	91 dwo		19 8	89 9
57 ja	36 je		36 jo					22 T	89 A
77 ka	44 ke	07 ki	70 ko	81 ku				34 φ	
80 ma	13 me	73 mi	15 mo	23 mu				35 φ	
06 na	24 ne	30 ni	52 no	55 nu	68 nwa	78 X		47 X	
03 pa	79 pe	39 pi	11 po	50 pu	29 pa	78 pe		49 M	
16 qa	28 qe	21 qi	32 qo					56 H	
01 ra	27 re	53 ri	02 ro	26 ru	76 ra	33 ra	68 ro	03 M	
31 sa	09 se	41 si	12 so	58 su				04 M	
59 ta	04 te	37 ti	05 to	09 tu	66 ta	87 twe	91 two	05 X	
54 wa	75 we	40 wi	42 wo					79 S	
17 ya	74 ye		20 yo					89 3	

ρεῖ νά εἶναι ἑλληνική» (Βλ. A. Robinson, *Lost Languages*, New York 2002, σ. 199). Εἶμαι τῆς γνώμης ὅτι, διδαγμένοι ἀπό τό ἀρνητικό παράδειγμα τοῦ Ἔβανς δέν θά πρέπει νά ἀποκλείουμε καμία γλώσσα, ἔστω κι ἂν ἡ ὑποψηφιότητα τῆς ἑλληνικῆς εἶναι ἐξαιρετικά ἀπίθανη.

26. Στό ἄρθρο «Γραμμική Β. Ἡ γραφή τῶν Μυκηναίων Ἑλλήνων», *Ἱστορία Εἰκονογραφημένη*, τχ. 320 (Φεβρ. 1997), σσ. 12-21, ἰδίως 15.

γραμμάτων άπειρος, ού βλέπει βλέπων». Τά απόμακρα αυτά σχέδια τών Γραμμικών γραφών του Αίγαίου δέν έχουν καμία φωνητική αντίστοιχία μέ τά αλφαθητικά, όπως δέν ύπάρχει καί καμία σχέση μεταξύ τών κρητο-μυκηναϊκών γραφών καί του έλληνικού αλφαθήτου. Πρόκειται άλλωστε γιά συστήματα, πού αντιπροσωπεύουν διαφορετικά στάδια εξέλιξης τής γραφής (εικονογραφικά, ιδεογραφικά καί συλλαβικά, έναντι αλφαθητικής γραφής). Επίσης μεταξύ τούς μεσολαβεί ένα μεγάλο κενό γραφής τεσσάρων τουλάχιστον αιώνων. Η διακοπή τής χρήσης τής Γραμμικής Β έγινε σχεδόν έν μιᾶ νυκτί, μέ τήν κατάρρευση τών μυκηναϊκών ανακτόρων γιά τούς διοικητικούς σκοπούς τών όποιών καί έχρησιμοποιείτο. Πώς συγκρατήθηκε στή μνήμη ή γραφή αυτή επί τέσσερεις καί πλέον αιώνας ώστε νά «επανεμφανισθεί» στή μορφή του αλφαθήτου; Πώς διατηρήθηκαν αυτά τά σχήματα καί ή γνώση τής σημασίας τούς όταν είχε πάψει ή χρήση τους; Διότι από τά μέχρι τώρα αρχαιολογικά δεδομένα φαίνεται ότι στους «Σκοτεινούς Αιώνας» είχε λησμονηθεί έντελώς ή χρήση τής γραφής στήν Ελλάδα.²⁷ Οί Φοινικομάχοι επικαλούνται ύπερ τών απόψεών τους (όπως νομίζουν) τόν άνασκαφέα του μινωικού πολιτισμού Άρθουρ Έβανς. Όμως ό βρετανός αρχαιολόγος τόν όποιο συχνά επικαλούνται αλλά άμφιδάλλω άν έχουν διαβάσει ποτέ, δέν είχε καμία άμφιβολία ότι οι Έλληνες δανείστηκαν τό αλφάθητο από τούς Φοίνικες. Υποστηρίζει μάλιστα ότι ακόμη καί τά «συμπληρωματικά» γράμματα Φ, Χ καί Ψ προέρχονται από κάποια νοτιοσημιτική πηγή.²⁸ Καί νά μέν ό Έβανς, μέσα στόν «παμμινωισμό» του, υποστήριζε τήν μινωική προέλευση όρισμένων χαρακτήρων του φοινικικού αλφαθήτου, αλλά ταυτόχρονα —κάτι πού άποσιωπάται αϊδημόνως από τούς Φοινικομάχους— δέν θεωρούσε τούς Μινωίτες ως Έλληνες, υποστηρίζοντας ότι άνήκουν στόν «προ-ελληνικό» πολιτισμό τής Κρήτης.²⁹ Φυλετικά μάλιστα δέκρινε σαφώς τούς Μινωίτες του από τούς «δαρδάρους» κατοίκους τής ήπειρωτικής Ελλάδας. Δηλαδή οι Μινωίτες ήσαν μέν οι προϊστορικοί κάτοικοι τής Κρήτης, αλλά όχι-ακόμη-Έλληνες.³⁰ Φυσικά άλλο ζήτημα είναι ή προέλευση του έλληνικού αλφαθήτου (ζήτημα λυμένο) καί άλλο ή προέλευση αυτού τούτου του φοινικικού (ζήτημα γιά τό όποιο έχουν έκφρασει διάφορες άπόψεις).³¹ Παρά λοιπόν τήν προφανή σύγχυση τών υποστηρικτών της, ή άποψη περί μινωικής (καί συνεπώς «έλληνικής») προελεύσεως του φοινικικού αλφαθήτου, όφείλεται σέ άποσιώπηση τών σχετικών άπόψεων του Έβανς. Άλλωστε ό Έβανς τά υποστήριζε αυτά πριν άποκρυπτογραφηθεί ή Γραμμική Β (Βέντρις 1952),³² γεγονός από τό όποιο άποδείχθηκε ότι οι φωνητικές άξίες τών συλλαβογραμμάτων της είναι άσχετες μέ εκείνες του φοινικικού αλφαθήτου, ακόμη καί στα γράμματα πού «μοιάζουν» κάπως. Η τυχόν μινωική προέλευση του φοινικικού αλφαθήτου καί άν ακόμη άποδεικνυόταν άληθινή, δέν άποδεικνύει —τό γε νύν έχον— τήν «έλληνική» προέλευση όρισμένων γραμμά-

27. Διάφοροι έπιστήμονες κύρους, καί ανάμεσά τους ό δικός μας Άνδρόνικος, έχουν ύποστηρίξει πώς άπαξ καί ένας ευφύης λαός, όπως οι Έλληνες, έμαθε τή χρήση καί τά πλεονεκτήματα τής γραφής (τής Γραμμικής Β εδώ) είναι δύσκολο νά δεχθοῦμε ότι τήν έγκατέλειψε. (Βλ. αντί πολλών Μ. Άνδρόνικος «Μυκηναϊκή καί έλληνική γραφή», στό *Festschrift Chadwick*, έκδ. Άφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1987, 1-19). Η ύπόθεση εδράζεται σέ έλλείπουσα προϋπόθεση. Διότι ή χρήση τής γραφής στή μυκηναϊκή Ελλάδα ήταν έξαιρετικά περιορισμένη καί γιά περιορισμένους σκοπούς. Στα μυκηναϊκά κέντρα άπουσιάζουν έντελώς οι δημόσιες έπιγραφές. Όταν λοιπόν κατέρρευσαν οι σχετικές δομές πού χρειαζόνταν τή γραφή, ή χρήση της περιέπεσε σέ άχρησία καί λησμονία. Στους μεταγενέστερους έφτασε ένας άπόηχος χρήσης κάποιας γραφής μέσω του Μύθου. Κάτι τέτοιο αντιπροσωπεύουν τά *σήματα λυγρά* του Όμήρου.

28. Πδ. *Scripta Minoa*, I, σ. 91: «It looks as if the complementary letters Φ, Χ, and Ψ of the Greek alphabet had been directly taken over from some South Semitic source. Though added to the letters directly derived from the Phoenician series, their adoption by the Ionian Greeks goes back, perhaps to an equal antiquity with that of the borrowed Phoenician forms» [Φαίνεται ότι τά συμπληρωματικά γράμματα Φ, Χ, καί Ψ του έλληνικού αλφαθήτου παραλήφθηκαν άμεσα από κάποια νοτιο-σημιτική πηγή. Άν όμως προστεθούν στα γράμματα πού προέρχονται άμεσα από τίς φοινικικές σειρές <γραμμάτων>, ή υιοθέτησή τους από τούς Έλληνες τής Ίωνίας ανατρέχει ίσως σέ μιᾶ παλαιότητα αντίστοιχη μ' εκείνη τών δανεισμένων φοινικικών χαρακτήρων].

29. Βλ. Πρόχειρα Α. Evans, *The Palace of Minos* I, 11. Η άποψη αυτή κρατεί μέχρι καί σήμερα.

30. Μέ τά μέχρι τώρα αρχαιολογικά δεδομένα οι Έλληνες (Μυκηναίοι/Άχαιοί) κατέκτησαν τήν Κνωσό γύρω στα 1450 π.Χ. Από αυτό τό χρονικό σημείο καί μετά άρχισε ό «έξελληνισμός» του νησιού. Τά ίδια, τηρουμένων τών αναλογιών ισχύουν καί γιά τήν ήπειρωτική Ελλάδα. Η δημιουργία τής γλώσσας καί του έθνους τών Έλλήνων, ό εξελληνισμός μ' άλλα λόγια τής χώρας πού πολύ κατόπιν ονομάστηκε Ελλάς, συντελέστηκε μέ τήν σύμμιξη τών φερών ενός ή περισσότερων κλάδων τής Ίνδοευρωπαϊκής μέ τούς αυτόχθονες κατοίκους. Ο John Chadwick στό κεφάλαιο 39(α) τής *Cambridge Ancient History*, 3η έκδ. II.2B έχει κάνει μιᾶ έξαιρετική σύνθεση σ' ό,τι άφορᾶ τή δημιουργία τής γλώσσας καί του έθνους τών Έλλήνων.

31. Γιά τίς διάφορες θεωρίες σχετικά μέ τήν προέλευση του φοινικικού αλφαθήτου, βλ. πρόχειρα J.G. Février, *Histoire de l'écriture*, Παρίσι 1959 (άνατ. 1988) chap. VII, D. Diringer, *The Alphabet. A Key to the History of Mankind*, Λονδίνο 1948, chap. I.

32. Τήν ιστορία τής άποκρυπτογράφησης έχει γράψει άθηντικά ό άμεσος συνεργάτης του Βέντρις καθηγητής John Chadwick στό βιβλίο του *The Decipherment of Linear B* (Cambridge 1967²). Πρόσφατα επίσης κυκλοφόρησε στα έλληνικά τό βιβλίο του Andrew Robinson, *Ο άνθρωπος πού άποκρυπτογράφησε τή Γραμμική Β. Η ιστορία του Μάικλ Βέντρις*, σέ μετάφραση Ίω. Άρβανίτη καί έλληνικό παράρτημα του ύποφαινόμενου, έκδ. Πατάκη, Άθήνα 2005, μέ πολλές άνατυπώσεις.

των του τελευταίου. Ο ίδιος ο Alan Wace, βασικός αντίπαλος του παμμινωισμού του Έβανς, προλογίζοντας τὰ περίφημα *Documents in Mycenaean Greek* των αιδιμών Ventris & Chadwick (Καίμπριτζ 1956) έξηγγεί γιατί «the Minoan culture cannot be called Hellenic» [ό μινωικός πολιτισμός δέν μπορεί νά όνομασεί έλληνικός]. Μέσα στό ίδιο έργο οι συγγραφείς του έξηγουν γιατί «it is useless to argue (...) a direct Minoan influence on the Phoenician scripts, which are earlier in origins and more sophisticated in principle» [είναι μάταιο νά συζητάμε γιά μιά άμεση μινωική έπιρροή στις φοινικικές γραφές, οι όποιες είναι παλαιότερες ως προς τίς άπαρχές τους και γενικά πιό έκλεπτυσμένες] (σ. 29-30).

6) Ο Δ. Λάμπρου μάς παραπέμπει έπίσης σ' ένα άρθρο (γιά μονοσέλιδο σημείωμα πρόκειται) του Γάλλου αρχαιολόγου Paul Faure (στό περιοδικό *Nestor*³³ 1989, σ. 2288), όπου δημοσιεύει κάποια άνάμικτα σημάδια, χαράγματα και σχέδια πάνω σέ ένα όστρακο του 2.700 π.Χ. από την Ίθάκη. Μετά από συμπλήρωση δική του κάποιων φθαρμένων σημείων, ύποθέτει ότι μερικά απ' αυτά άποτελούν «γραφή» και δοκιμάζει νά τά διαβάσει μέσω της Γραμμικής Α. («Essai d'interpretation par l'écriture linéaire A» τό όνομάζει). Έξ όσων γνωρίζω ουδείς (πλήν Δαυλών) πήρε στά σοβαρά την κατασκευή του Φώρ, ό όποιος μάλιστα δέν επέμεινε σ' αυτή. Άλλωστε ό ίδιος ό Φώρ σέ άλλο έργο του έπισημαίνει σωστά ότι κινδυνεύουμε νά καταλήξουμε σέ κωμικά άποτελέσματα όταν έφαρμόσουμε τίς φωνητικές άξίες μάς γραφής σέ κάποια άλλη.³⁴ Φανταστείτε λοιπόν τί άποτέλεσμα μπορεί νά προκύψει άν έφαρμόσουμε φωνητικές άξίες κάποιας γραφής πάνω σέ μη-γραφή! Φυσικά πέρα από τίς άντιρρήσεις γιά τή φύση των συγκεκριμένων χαραγμάτων ως γραφής (όποιουδήποτε τύπου) είναι αρχαιολογικά άτοπο νά ύποστηρίζεται ότι βρέθηκε «Γραμμική Α» του 2.700 π.Χ. όταν ή γραφή αυτή πρωτοεμφανίζεται μετά από χίλια χρόνια στην Κρήτη. Άκόμη πιό άνεδαφικός είναι ό όποιοσδήποτε συσχετισμός μέ έλληνική γλώσσα.

Σ' ό,τι άφορτά τό προκύπτον «κείμενο», αυτό άναπαράγεται στό διάφορα έντυπα «του χώρου» από τρίτο, τέταρτο και πέμπτο χέρι, σέ μιά ποικιλία έκδοχών, όπου ό καθένας «διαβάξει» ό,τι θέλει. Είναι ζήτημα άν έστω και ένας απ' αυτούς έχει δει τό πρωτότυπο σημείωμα στό *Nestor*, και σέ καταφατική περίπτωση, άν καταλαβαίνει τί γράφει. Ένας άρθρογράφος του «Ριζοσπάστη» μάλιστα, εύρισκόμενος σέ μακαρία σύγχυση, διαβάξει εκεί τό όνομα «Άνδρεάδης». Τώρα πώς σέ «κείμενο» του 2.700 π.Χ. είναι δυνατόν νά ύπάρχει γραμμένο ένα όνομα πού δέν άπαντάται στην έλληνική γλώσσα παρά μόνο στους μεταχριστιανικούς χρόνους, αυτό είναι ένα μυστήριο τή λύση του όποιου προφανώς κατέχουν οι θεολόγοι του Περισσού.³⁵

γ) Τό βαρυσήμαντο άρθρο του Δ. Λάμπρου συνεχίζει ότι «οι Έλληνες έγραφαν (...) και ένα είδος γραφής πανομοιότυπης μέ κείνη του Άλφαθήτου τουλάχισ-

στον άπό τό 6000 π.Χ.». Έδώ γίνεται έπίκληση δύο άύθεντιών γιά τά έντυπα «του χώρου», τά εύρήματα των όποιών μάλιστα «προσέδωσαν ήδη τό χαρακτήρα του κωμικού στή λεγόμενη “Φοινικική Θεωρία”». Όχι δέ μόνον αυτό, αλλά <τά εύρήματα αυτά> «άνατρέπουν εκ βάθρων όλόκληρη την έπίσημη χρονολόγηση τής έλληνικής Ίστορίας, όπως αυτή διδάσκεται, αλλά και την έπίσημη παγκόσμια Ίστορία του Πολιτισμού» (Δαυλός έφα). Αυτά τά κοσμοϊστορικά συνέβησαν, φίλοι μου, και δέ βαρέσανε τά κανόνια του Λυκαβηττου γιά νά ξυπνήσει ό κόσμος! Περί τίνος πρόκειται: Ο αρχαιολόγος Άδ. Σάμψων βρήκε στά Γιούρα Άλοννήσου κάτι όστρακα (σπασμένα κομμάτια κεραμικών) μέ όρισμένα σημάδια ή χαράγματα (σημάδια κεραμικών), στά όποια οι δαυλίζοντες «βλέπουν» άλφαθητική έλληνική γραφή «σχεδόν όμοια μέ τά γράμματα των κλασικών Έλληνικών άλφαθήτων» (Δαυλός, τχ. 185, Μάι. 1997). Αυτά δέ σέ χρονολογίες 5.500-6.000 π.Χ.! Βέβαια, όπως ό καθένας μπορεί νά άντιληφθεί, δέν μπορούμε νά μιλάμε γιά Έλληνες, πολύ δέ περισσότερο γιά άλφαθήτο, χιλιετίες πρό τής έμφανίσεως άμφοτέρων. Κατά τά λοιπά ισχύουν ό,τι άναφέραμε λίγο παραπάνω γιά τούς γραμμάτων άπειρους.

δ) Τό έπόμενο κρούσμα είναι σοβαρότερο. Διότι εδώ έμπλέκεται ένας πανεπιστημιακός καθηγητής προϊστορικής αρχαιολογίας, βουλευτής του έλληνορθόδοξου ΚΚΕ κ.λπ. Πώς έχει τό πράγμα: Στίς άνασκαφές στό Δισπηλιό τής Καστοριάς, βρέθηκε ένα κομμάτι βρεγμένο ξύλο πού άπάνω του έχει κάτι γραμμές ή ζαρώματα, τά όποια εκ πρώτης όψεως μοιάζουν μέ ακαθόριστα χαράγματα ή χτυπήματα από κοπίδι. Ο άνασκαφέας Γ. Χουρμουζιάδης νομίζει ότι πρόκειται γιά γραφή. Στό βιβλίο του μάλιστα *Τό Δισπηλιό Καστοριάς. Ένας λιμναίος προϊστορικός οικισμός* (Θεσσαλονίκη 1996, σ. 5) παραθέτει κάτι «σήματα» από την «πινακίδα»³⁶ του Δισπηλιού» [βλ. Εικ. 2.Β], τά όποια συγκρίνει μέ γράμματα τής Γραμμικής Α. Στό βιβλίο αυτό

33. Τό περιοδικό ειδικεύεται στή βιβλιογραφία των κρητο-μυκηναϊκών γραφών.

34. Π. Φώρ, *Η καθημερινή ζωή στην Κρήτη την μινωική έποχή*, μτφρ. Ε. Άγγέλου, Άθήνα 1976, εκδ. Ώκεανός, σ. 28. Στό ίδιο έργο (σ. 30) ό Φώρ δέχεται ότι οι Έλληνες (Μυκηναίοι) δανείστηκαν τή γραφή τους «άπό ανθρώπους πού δέν μιλούσαν ούτε μέ τούς ίδιους φθόγγους, ούτε μέ τίς ίδιες λέξεις όπως αυτοί». Έτσι, άκόμη και γιά τόν ίδιο τόν Φώρ, κάθε προσπάθεια γιά έλληνική Γραμμική Α είναι καταδικασμένη.

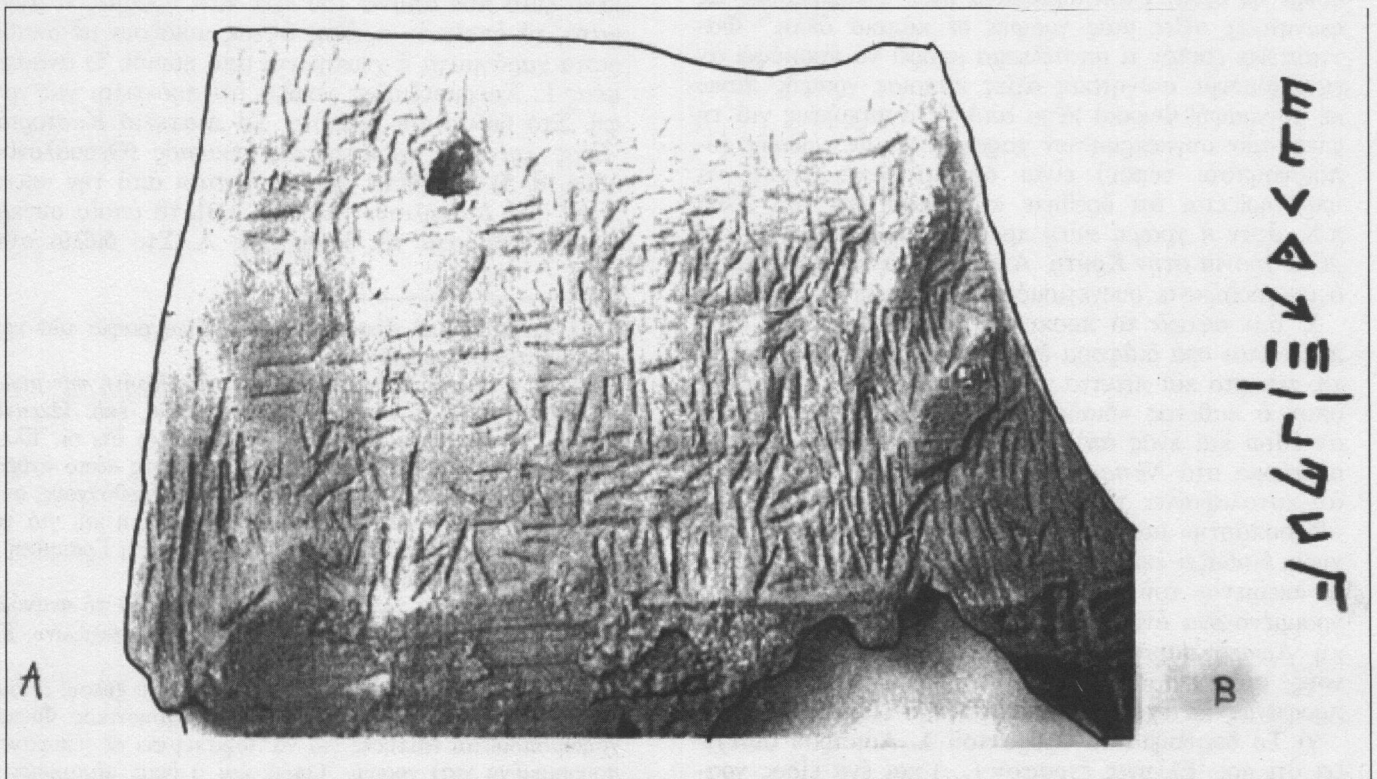
35. Περισσότερα γιά τό θέμα, αλλά και γιά τό φαινόμενο γενικότερα, στό άρθρο μου «Ριζοσπάστης δαυλίζων», *Κυριακάτικη Αύγή*, 26.9.2004.

36. Άν παρατηρήσει κανείς τό σχήμα του ξύλου, ό ίδιος ό χαρακτηρισμός «πινακίδα» είναι καταχρηστικός. Φυσικά χρησιμοποιείται έπίτηδες γιά νά παραπέμψει σέ (έπιφάνεια προορισμένη γιά) γραφή. Όπως και ό όρος «άποκρυπτογράφηση» άλλωστε.

δέν παρατίθεται κάποια φωτογραφία, εικόνα ή πανομοιότυπο της υποτιθέμενης πινακίδας, έτσι πού νά μπορεί ο καθένας νά διαπιστώσει αν ὄντως καί πού ὑπάρχει πάνω στό ξύλο ἡ «παρουσία πρώτων ἐνδείξεων γραφῆς», ὅπως ὑποστηρίζει ὁ καθηγητής (ὄ.π., σ. 46). Παρά τή διαβεβαίωσή του ὅτι «γιά τή σημασία τῆς γραπτῆς πινακίδας γίνεται ξεχωριστή μελέτη, ἡ ὁποία καί θά δημοσιευθεῖ» καί τήν βαρύνουσα προεξαγγελία ὅτι «ἡ ἐνδεχόμενη ἀποκρυπτογραφίῃ της μπορεῖ νά σημαίνει ἱστορικῆς σημασίας “ἀποκαλύψεις”» (αὐτόθι), ἐν τούτοις μέχρι σήμερα –κι ἄς ἔχουν περάσει δέκα ὀλόκληρα χρόνια ἀπό τότε– δέν ἔχει δεῖ τό φῶς τῆς δημοσιότητας ἡ ὑπεσχημένη μελέτη. Σ' ἓνα κατοπινό βιβλίο μέ τίτλο *Δισπηλιό: 7500 χρόνια μετά*, πού ἐκδόθηκε στή Θεσσαλονίκη τό 2002 (“University Studio Press”) μέ τήν ἐπιμέλειά του, ὁ Γ. Χουρμουζιάδης δημοσιεύει μιᾶ ἀρκετά ἐγκρινή φωτογραφία τῆς «γραπτῆς πινακίδας» τῆς Καστοριάς (σ. 260) [Εἰκ. 2.Α], στήν ὁποία ὅμως δέν φαίνονται πουθενά τά σημάτια-γράμματα πού παραθέτει στό ἄλλο βιβλιαράκι πού ἀναφέραμε. Ἀπορίας ἄξιο ἐπίσης εἶναι μέ ποιά κριτήρια ἀπομονώνει καμιά δεκαριά «σημεῖα» τά ὁποία θεωρεῖ γραφή, ἀγνοώντας (προφανῶς) τά ἄλλα

πού βρίσκονται στό ἴδιο πλαίσιο. Πρόκειται δηλαδή ἐδῶ γιά περίπτωση ὅπου σαφῶς ὀφείλονται ἐξηγήσεις. Σέ ἄπλά ἑλληνικά: ἔστω κι ἂν δέν δημοσιεύσει ποτέ τήν ὑπεσχημένη μελέτη, ὁ Γ. Χουρμουζιάδης ὀφείλει νά ὑποδείξει χωρίς χρονοτριβή πού ὑπάρχουν τά σημάτια/γράμματα πού ὑποστηρίζει ὅτι ὑπάρχουν πάνω στό ξύλο.

Ἐνῶ λοιπόν ἔτσι ἔχουν τά πράγματα, τά ἐθνικιστικά ἐντυπα πῆραν τήν «πᾶσα». Ὑψώνοντας τό ξύλο τῆς Καστοριάς δίκην θύσου, βακχεύονται καί ἐκστασιάζονται μέ τήν «ἐπιγραφή τοῦ Δισπηλιοῦ», ὁ δέ καθηγητής ἔχει γίνει ἰνδαλμα τῶν ἐντύπων «τοῦ χώρου». Ἄλλωστε ὅσο πιά «ἀριστερό» εἶναι τό ἄλλοθι, τόσο τό καλύτερο γιά τήν ἀρχαιολογοῦσα ἀκροδεξιά. Στό τεῦχ. 147 (Μάρτ. 1994) τοῦ *Δαυλοῦ* ἀναφέρεται διθυραμβικά ὅτι ἡ «ἐνεπίγραφη πινακίδα» τῆς Καστοριάς ρίχνει δόμβα στά θεμέλια τοῦ Φοινικισμοῦ! Ἐκεῖ διαβάσουμε ἐνεοί: «Ἀνεξαρτήτως τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῆς (ὅπωςδήποτε ἑλληνικῆς) γραφῆς πού εἶναι χαραγμένη σ' αὐτήν καί τῆς ἀποκρυπτογραφίσεώς της ἡ ἀνάκλυψή της συντρίβει κυριολεκτικά ὅλες τίς θεωρίες τῆς δογματικῆς ψευδοεπιστήμης στους τομεῖς προτεραιότητας πολιτισμοῦ, ἀπώτερη Ἑλληνική ἱστορία, γλωσσολο-



γία, ιστορία της γραφής, “θεωρίες” όπως του φοινικισμού, του ινδοευρωπαϊσμού κ.λπ. και αναδεικνύει την Ελλάδα ως μοναδική πανάρχαιη κοιτίδα του πολιτισμού». (Η σύνταξη είναι του περιοδικού). Ίδου λοιπόν πώς αξιοποιείται εθνωφελώς τό εϋρημα πού μᾶς παρουσιάζει για γραφή ὁ Γ. Χουρμουζιάδης. Ὁ ὁποῖος δέν φαίνεται νά ἔχει κανένα πρόβλημα, ἀφοῦ συνεντευξιάζεται στά ἐν λόγω ἔντυπα. Πάντως ὁ Βαγγέλης Πανταζής, ἐξηγώντας γιατί οἱ γραμμώσεις τοῦ ξύλου ἀπαγορεύουν σέ ὅποιονδήποτε σῶφρονα ἄνθρωπο νά μιλάει για γραφή καί μάλιστα ἐλληνική, ἔχει μιᾶ διαφορετική *χρηστική ἀποψη*: «Αὐτή, λοιπόν, ἡ βρεγμένη σανίδα κάποιον ἄλλο σκοπό ἐξυπηρετοῦσε καί ἴσως ἀλλιῶς πρέπει νά ἀξιοποιηθεῖ!»³⁷



Διαπιστώνουμε λοιπόν ὅτι οἱ «ἀρχαιολογικές ἀποδείξεις» πού προσκομίζονται για τήν ἀπόδειξη τῆς ἐλληνικῆς προέλευσης τοῦ ἀλφαθήτου πατάνε σέ σάπια σανίδα τοῦ Δισπηλιοῦ ἢ ἄλλα. Ἔτσι ὅποιο σχέδιο, χάραγμα ἢ τούτων παρόμοιο κι ἂν βρεθεῖ στόν ἐλλαδικό χώρο ἢ ὁπουδήποτε τῆς Γῆς, βαφτίζεται ἀπό τούς ἐλληνοψυχούς «γραφή» καί μάλιστα ἐλληνική. Μόνιμη ἰδιαιτερότητα στίς προτιμήσεις τούς ἔχει ἡ μινωική Γραμμική Α, καθώς ἐπίσης καί τὰ παράξενα σύμβολα τοῦ Δίσκου τῆς Φαιστοῦ. Καί σ' ὅ,τι μὲν ἀφορᾶ τή Γραμμική Α, πέρα ἀπό τήν «ἐλληνική» (ἐννοεῖται!) ἐκδοχή τῶν Ἑλληναρίων, ἢ κάποια Ἰνδοευρωπαϊκή γλώσσα ἐν γένει, ἔχει ὑποστηριχθεῖ κατά καιρούς ἀπό διαφόρους ὅτι ὑποκρύπτει σημιτική, σανσκριτική, λουβική, χειτιτική, λυκική, καρική, βασκική κ.λπ. γλώσσα.³⁸ Ἄξιο ἰδιαίτερης μνείας εἶναι ἐδῶ τό γεγονός ὅτι ἡ ἐφαρμογή τῶν γνωστῶν πλέον φωνητικῶν ἀξιών τῆς Γραμμικῆς Β στήν Α δέν ἀποδίδει νόημα, ἔστω κι ἂν μερικά συλλαβογράμματα καί στά δύο συστήματα εἶναι πιθανό νά ἔχουν ἴδιες ἢ παραπλήσιες φωνητικές ἀξίες. Ἐνδειξη –καί αὐτή– ὅτι πρόκειται για διαφορετική γλώσσα ἢ καί γλώσσες. Σ' ὅ,τι δέ ἀφορᾶ τόν Δίσκο τῆς Φαιστοῦ, αὐτός ἀποτελεῖ τήν «παιδική χαρά» τῶν λογῆς ἰδεοληπτικῶν. Ἐκατοντάδες εἶναι αὐτοί πού ὑποστήριξαν κατά καιρούς ὅτι διάβασαν τόν περίφημο Δίσκο. Στό τέλος κάθε καλοκαιριοῦ καταφθάνουν στό Μουσεῖο Ἡρακλείου γράμματα ἀπ' ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου μέ «ἀναγνώσεις» καί ἐρμηνεῖς. Ὁ John Chadwick στό γραφεῖο του στό Κάμπριτζ λάβαινε ἕνα σωρό τέτοια γράμματα, τὰ ὁποῖα τοποθετοῦσε σ' ἕνα κουτί μέ τήν ἐνδειξη «π», για τή λέξη *potty*, πού σημαίνει ἀνισόρροπος, τρελός, παλαβός κ.λπ.³⁹ Οἱ σχετικές ἀπόψεις, ὅπως καί τὰ ἐκατοντάδες ἄρθρα πού ἔχουν δημοσιευθεῖ σέ σοβαρά ἐπιστημονικά περιοδικά, κινοῦνται ἀπό τό εὐλογο μέχρι τό παράδοξο. Φανταστεῖτε λοιπόν τί γίνεται στά ἐλληνοψυχα ἔντυπα πού ἔχουν ἀποκόψει κάθε σχέση μέ τήν ἐπιστήμη καί τή λογική. Οἱ ἐλληναρίες ἐκδοχές «ἀποκρυπτογραφῆσεων» τοῦ Δίσκου διαβάξουν –τί ἄλλο;– σαφῶς ἐλλη-

νικά. Τό κείμενο δέ τοῦ Δίσκου εἶναι για αὐτούς τόσο ἀνεξίτηλα ἐλληνικό, ὥστε ἀπ' ὅπου κι ἂν ξεκινήσει κανείς, εἴτε ἀπό τό κέντρο εἴτε ἀπό τήν περιφέρεια, αὐτό πάλι ἐλληνικά λαλεῖ. Οὔτε CD διπλῆς ὄψεως πού παίζει καί ἀριστερόστροφα νά ἦταν! Τώρα πῶς εἶναι δυνατό νά ἀποδίδει ἐλληνική γλώσσα ἕνα κείμενο πού –μέ τά μέχρι τώρα δεδομένα– προέρχεται ἀπό ἕναν πολιτισμό πού ἀκόμη δέν εἶναι ἐλληνικός, αὐτό δέν φαίνεται νά τούς ἀπασχολεῖ. Σέ κάποια τύπου *Δαυλός*⁴⁰ ἀνάγνωση τοῦ Δίσκου, μία κυρία ὁραματίζεται ὅτι στόν διάσημο πῆλινο Δίσκο, ἐκτός τῶν ἄλλων ἀπίθανων πού διαβάξει, γράφει καί ὅτι: «τούς θαλασσομάχους στή Φοινίκη ἔκαψα/(τούς) κατέκοψα στή Χάμι...».⁴¹ Ὁπερ ἔδει δεῖξαι. Νά κάψουμε –ἔστω καί ἀναδρομικά– τή Φοινίκη καί τούς Φοίνικες. Εἰ δυνατόν δέ καί αὐτούς τούς ἀνυπόφορους «φοινικιστές». Ἄλλωστε, ὅπως ἔχει γράψει ὁ τρισέγκυρος Πλεύρης, «ὁ *Δαυλός*, περιοδικό ἐπιστήμης καί τέχνης, ἀντάξιο τοῦ ὀνόματός του ἐπυρόλησε τούς φοινικιστές». Φωτιά στά μπατζάνια μας λοιπόν!

Πολύ γενικά μιλώντας, ἀπό τήν ἐλληναρία ἀρθρογραφία καί «βιβλιογραφία», πέρα ἀπό τίς ἐθνικιστικές ὀνειρώξεις, προκύπτει μιᾶ ἐμφανῆς σύγχυση σχετικά μέ τό τί σημαίνει γλώσσα καί τί γραφή, μέ τή διάκριση μεταξύ ἀπλῶν γραμμῶν καί γραφῆς, ὅπως ἐπίσης καί ἀγνοία τῶν σταδίων ἐξέλιξης τῆς γραφῆς. Ἄν οἱ συγγραφεῖς-δράστες τῶν σχετικῶν κειμένων εἶχαν ἔστω διαβάσει ἀπλῶς μερικά βασικά βιβλία σχετικά μέ τήν ἱστορία τῆς γραφῆς (καί ὑπάρχουν πολλά καί καλά γενικά ἐγχειρίδια) θά μπορούσαν νά πάρουν μιᾶ ἰδέα. Ἔτσι δέν θά μίλαγαν για «ἀλφαθήτο» (ἡ τελειοποίηση τῆς περιπέτειας τῆς γραφῆς) στά 5.000 π.Χ. Ὅμως ἐκεῖνο πού ἐνδιαφέρει τόν πολιτικο-ιδεολογικό χώρο πού ἀναπαράγει αὐτές τίς μωρολογίες δέν εἶναι βέβαια ἡ ἀλήθεια. *Πολιτική κάνουν οἱ ἄνθρωποι καί φλεγόμενοι ὡς δαυλοὶ προσπαθοῦν νά προπαγανδίσουν τά ἰδεολογήματά τους μέ κάθε τρόπο*. Ὅρισμένοι πανεπιστημιακοὶ ὅμως πού ὀρκίστηκαν νά *διώσουν κατ' ἐπιστήμη*, Ἠθικό δίδαγμα: Φταίμε ὅλοι μᾶς ἂν δίπλα μᾶς ἐπώάζεται τό αὐγό τοῦ φιδιού.

6. [Ἐπί τόν τύπον τῶν ἡλῶν] Τό ζήτημα τῆς προέλευσης τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ ἀλφαθήτου, ὅπως καί

37. Β. Πανταζής «Ὅταν ἡ “Ριζοσπαστική Ἀριστερά” προσχωρεῖ σέ “Νέες Θέσεις» *Διαβάξω*, τχ. 456 (Νοέμ. 2004).

38. Π6. G.M. Facchetti-M. Negri, *Creta Minoica. Sulle tracce delle più antiche scritture d' Europa*, Città di Castello, 2003, σσ. 31 ἐπ.

39. A. Robinson, *Lost Languages*, New York 2002, σ. 311.

40. Ἀρθρογράφοι τινές τοῦ *Δαυλοῦ* θεωροῦν τά συλλαβογράμματα τῆς Γραμμικῆς Β «συλλαβές τύπου Τσάνγουνι»!

41. *Κυριακάτικος Ριζοσπάστης* (δαυλιζων), 5.9.2004.

της γραφής γενικότερα, είναι επιστημονικό. Η ένασχύληση μαζί του απαιτεί και γνώση και σοβαρότητα. Δηλαδή δεν μπορεί να λέει ο καθένας ότι του κατέβει, όταν σαφώς υπάρχει τρόπος προσέγγισης του θέματος, όπου ο καθένας μπορεί να ελέγξει την ορθότητά του: ο επιστημονικός. Γράφει σχετικά ο Hans Jensen, μιά από τις μεγαλύτερες αυθεντίες της ιστορίας της γραφής στην εποχή μας: «Σήμερα, η παραδοχή ότι το ελληνικό αλφάβητο υπήρξε αποτέλεσμα δανεισμού από το αρχαίο φοινικικό, κυριαρχεί πλήρως ανάμεσα στους όλους τους σοβαρούς επιστήμονες». ⁴² Φυσικά η άποψη μιάς αυθεντίας, ακόμη και της μεγαλύτερης, δεν συνιστά από μόνη της απόδειξη. Κατ' ακολουθίαν θα πρέπει να παραθέσει κανείς τα στοιχεία πάνω στα οποία εδράζεται ή συγκεκριμένη άποψη. Υπέρ λοιπόν της άμεσης προελεύσεως του αρχαίου ελληνικού αλφάβητου από το αντίστοιχο φοινικικό, συνηγορούν τα έξις συγκλίνοντα δεδομένα, τα οποία καλείται να αναρρέσει όποιος διαφωνεί. Ίδου λοιπόν η Ρόδος! ⁴³

α) *Η μορφή των γραμμάτων*: Η μορφή, τό σχήμα δηλαδή των παλαιότερων αρχαίων ελληνικών αλφαβητικών γραμμάτων, ομοιάζει χτυπητά με τά γράμματα των φοινικικών επιγραφών, οί όποτες είναι σαφώς αρχαιότερες των ελληνικών. Καί δέν μιλάμε γιά όρισμένα μόνο γράμματα, αλλά γιά τό σύνολο των γραμμάτων. Αυτό δέν μπορεί παρά νά σημαίνει τή γενετική σχέση, τή συγγένεια πού υπάρχει μεταξύ των δύο αλφαβητικών συστημάτων. Η μορφή μάλιστα των πρώτων ελληνικών αλφαβητικών γραμμάτων είναι τόσο όμοια πρὸς εκείνη των φοινικικών, πού κάποιοι, ακόμη και φιλόλογοι, καθηγητές πανεπιστημίου μάλιστα, συγχέουν – ασυγχώρητα βέβαια! – τις πρώτες ελληνικές αλφαβητικές επιγραφές με τις φοινικικές. "Όπως γιά παράδειγμα ό «έλληνοκεντρικός» και συχνά δαυλίζων Άνδρ. Παναγόπουλος, πού νομίζει ότι οι παλαιότερες ελληνικές επιγραφές είναι γραμμένες σέ... «φοινικικό αλφάβητο»! ⁴⁴ Φυσικά κάτι τέτοιο ούτε οί πλέον άμετανόητοι των «φοινικιστών» δέν τό υποστηρίζουν. Αφού – έλεος! – οί ελληνικές επιγραφές είναι γραμμένες στό ελληνικό (πλέον) αλφάβητο. Άλλο άν αυτό προέρχεται από τό φοινικικό.

β) *Η παραδεδομένη σειρά και ό αριθμός των γραμμάτων*: α, β, γ, δ, ε κ.λπ. Από τά διάφορα, πλήρη ή άποσπασματικά, abecedaria πού έχουν ανακαλυφθεί, προκύπτει ότι τό φοινικικό αλφάβητο αποτέλεσε αντικείμενο δανεισμού γιά τους Έλληνες ως σύνολο, και όχι ως μεμονωμένα γράμματα. Άς σημειωθεί ότι τό φοινικικό αλφάβητο είχε 22 γράμματα, με τελευταίο τό Τ. ⁴⁵ Καί πράγματι στα παλαιότατα ελληνικά αλφάβητα άπουσιάζουν τά γράμματα μετά τό Τ. Αυτά τά συμπληρωματικά γράμματα, δηλ. τά Υ, Φ, Χ, Ψ, Ω, προστέθηκαν αργότερα, με σημιτικά και πάλι πρότυπα, άν πιστέψουμε τόν Έβανς, τόν όποιον έμπιστεύονται οί Έλληναίριοι. Μάλιστα ή παρουσία ή άπουσία αυτών των συμπληρωματικών γραμμάτων, αποτελεί γιά τους ειδικούς ένδειξη παλαιότητας κάποιας αρχαίας ελληνι-

κής αλφαβητικής επιγραφής. Με βάση δέ αυτό τό κριτήριο ξεκίνησε ό Adolf Kirchhoff τήν κατάταξη του στις περίφημες *Studien zur Geschichte des griechischen Alphabets* (1864). Πρόκειται γιά τά «κόκκινα» αλφάβητα, σύμφωνα με τόν εκεί χάρτη.

γ) *Τά ελληνικά όνόματα των γραμμάτων*: Οί αρχαίοι Έλληνες ονόμαζαν τά γράμματα του αλφαβήτου τους ως έξής: άλφα, βήτα, γάμμα, δέλτα, εί, ζήτα, ήτα, θήτα, ιώτα, κάππα, λάβδα, μϋ, νϋ, ξεί, ου, πει, ρω, σίγμα, ταϋ, υ, φει, χει, ψει, ω. (Αθήναιοσ, Δειπνοσοφισταί Ι.453c-e, πού άντλεί από παλαιότερες πηγές). Έκτός όμως των 24 γραμμάτων, άπαντώνται σέ αρχαίες ελληνικές επιγραφές και άλλα δύο γράμματα, τό δίγαμμα (Ϝ) και τό κόππα (Ϙ), ⁴⁶ πού επίσης προέρχονται από τά φοινικικά. Τά ελληνικά όνόματα των γραμμάτων δέν σημαίνουν τίποτε στην ελληνική γλώσσα, ούτε επιδέχονται κάποια σοβαρή ελληνική έτυμολόγηση. Αντιθέτως τά όνόματα αυτά σημαίνουν στή σημιτική γλώσσα των Φοινίκων συγκεκριμένα πράγματα. ⁴⁷ "Όλα αυτά μπορεί νά μάς οδηγήσουν στό άσφα-

42. H. Jensen, *Sign, Symbol and Script*, Ν. Ύόρκη 1969³, 451. Πβ. D. Diringer, *Writing*, Λονδίνο 1962, σ. 149.

43. Γράφει ό Κ. Πλεύρης σ' ένα πόνημά του σχετικά με Τό ελληνικό αλφάβητο: «Δέν θά μείνουμε με σταυρωμένα χέρια, μέχρι νά ξεριζώσουμε τόν "Φοινικισμό" από τήν Έλληνική παιδεία». Στά παρακάτω, πολύ σύντομα τους υποδεικνύω όσο απλούστερα μπορώ, ένα πρὸς ένα εκείνα πού χρεώνονται νά «ξεριζώσουν». Έμπρός λοιπόν τής Ελλάδος παιδιά!

44. Σέ Α. Andrews, *Αρχαία Έλληνική Κοινωνία*, 3η έκδ., ΜΙΕΤ, 1999 σ. 88 όπου και «διευκρινιστική» ύποσημείωση του μεταφραστή Α. Παναγόπουλου. Η άποψη αυτή δέν φαίνεται νά δεσμεύει τόν δραστή της ύποσημείωσης, ό όποιος ένα χρόνο μετά φαρτάι γράφον: «μόνο οί δυσμαθείς θεωρούν πλέον ότι τό ελληνικό αλφάβητο έχει φοινικική προέλευση» (*Καθημερινή* 2.10.2000). Όποια άκμμάθειά!

45. Η φράση «τό άλφα και τό ω(μέγα)» τής *Αποκάλυψης* του Ίωάννη, πού δηλώνει τήν αρχή και τό τέλος, άποτελεί μεταφορά στην Έλληνική του ιουδαϊκού «άπό τό άλεφ ως τό ταϋ». Πβ. W. S. Allen, *Vox Graeca*, Καίμπριτζ 1987, 173.

46. Τά (24 + 2 =) 26 αυτά γράμματα, μαζί με τό σαμπί (Ϟ = 900) χρησιμοποιήθηκαν στό μιλησιακό σύστημα γιά τή γραφή των αριθμών.

47. Τά αυθεντικά όνόματα των γραμμάτων του φοινικικού αλφαβήτου δέν μάς είναι γνωστά. Αντί αυτών χρησιμοποιούνται τά αντίστοιχα έβραϊκά. (Πβ. M. Guarducci, *L' epigrafia greca dalle orinini al tardo impero*, Ρώμη 1987, 20). Τά έβραϊκά επίσης, ή και τά λατινικά γράμματα, χρησιμοποιούνται γιά τή μεταγραφή (transliteration) των φοινικικών κειμένων. Αυτή τήν πασιδήλη στους ειδικούς άλήθεια ανέφερα στην εισήγησή μου στό Ε' Βοιωτικό Συνέδριο (Σελτ. 2005). "Όμως ό δαιμόνιος ρεπόρτερ τής εφημερίδας Άλφα Ένα (του ΛΑΟΣ του Γ. Καρατζαφέρη) έγραψε πώς ύποστήριξα ότι οί Έλληνες πήραν τό αλφάβητο «άπό τους Φοίνικες και από τους Έβραίους!». "Ό,τι θέ-

λές συμπέρασμα ὅτι οἱ Ἕλληνες υἰοθέτησαν τὰ φοινικικά γράμματα μαζί μέ τὰ ὀνόματά τους. Ὅπως δέ παρατηρεῖ ὁ Κούκ, «ὅταν οἱ Ἕλληνες παρέλαβαν τή φοινικική γραφή, ἔμαθαν τὰ ὀνόματα τῶν γραμμάτων μηχανικά, παπαγαλιστί (by rote)». ⁴⁸ Οἱ φωνητικές ἀξίες τῶν γραμμάτων τοῦ φοινικικοῦ ἀλφαθήτου βασίζονται στήν ἀρχή τῆς ἀκροφωνίας. Δηλαδή οἱ λέξεις γιά τὰ γράμματα δηλώνουν συγκεκριμένα πράγματα. Ἀπό τίς λέξεις αὐτές, τό ἀκροφωνικό σύστημα ἀπομονώνει τό πρῶτο γράμμα, μέ τό ὁποῖο ἀποδίδει τόν ἀντίστοιχο φθόγγο, π.χ. g-impel = καμήλα, γιά τό g/γ. Ἡ ἀρχή αὐτή διασαφηνίζεται καλύτερα στήν περίπτωση τοῦ γράμματος O, ajin (μάτι). Τό γράμμα αὐτό ἐπιλέχθηκε γιά τήν ἀπόδοση τοῦ ἐλληνικοῦ φθόγγου ο. Συμβαίνει μάλιστα καί ἡ ἐλληνική λέξη γιά τό «μάτι» (ὀφθαλμός) νά ἀρχίζει ἀπό ο-. Ἔτσι σέ μερικά ἐπιχώρια ἐλληνικά ἀλφάβητα τό O γράφεται μέ μιά στιγμῆ στό κέντρο, πού καί ρεαλιστικά νά θυμίζει ὀφθαλμό. Φαίνεται λοιπόν ὅτι οἱ Ἕλληνες, μαζί μέ τὰ ἄλλα διδασκάλια (Ἡρόδοτος 5.58), πῆραν ἀπό τοῦς Φοίνικες καί τήν ἀρχή τῆς ἀκροφωνίας, ὡς ἀπαραίτητο μέρος τῆς διαδικασίας ἐκμάθησης τῆς ἀλφαθητικῆς γραφῆς. Νά προσθέσουμε ἐδῶ ὅτι ὅλες οἱ φοινικικές λέξεις ἀρχίζουν μέ καί τελειώνουν σέ σύμφωνο. Γι' αὐτό καί τό φοινικικό ἀκροφωνικό ἀλφάβητο ἀποτελεῖται μόνο ἀπό σύμφωνο. Πρόσθετο στοιχεῖο ὑπέρ τῆς ξενικῆς προελεύσεως τῶν ἐλληνικῶν ὀνομάτων τῶν γραμμάτων εἶναι ὅτι τὰ ὀνόματα αὐτά, δέν κλίνονται στήν Ἑλληνική. Διότι «βαρβάρων ἐστίν εὐρήματα», ὅπως ἀναφέρεται σέ κάποια ἀρχαία πηγῆ. ⁴⁹ Τό ἀκλιτο διατηρήθηκε ἀκόμη καί γιά τὰ γράμματα πού ἀναμφιδόλως ἔχουν ἐλληνικά ὀνόματα, ὅπως λ.χ. τό/τοῦ/τά ὄμικρον, ὕψιλον, ὠμέγα. Καί ἡ ἐγκυψη λοιπόν πάνω στά ὀνόματα τῶν γραμμάτων (ἡ τῶν ὀνομάτων ἐπίσκεψις γιά νά θυμηθοῦμε τόν Ἀντισθένη), φανερώνει τήν ξενική καί ἐιδικότερα φοινικική τούς προέλευση. Τό τελικό -α (ἄλφ-α, βῆτ-α κ.λπ.) τῶν ἐλληνικῶν ὀνομάτων τῶν γραμμάτων ἀποδίδεται ἐνίοτε σέ ἀραμαϊκές ἐπιρροές.

δ) Ἡ διεύθυνση τῶν γραμμάτων: Οἱ παλαιότερες ἐλληνικές ἀλφαθητικές ἐπιγραφές βαίνουν ἀπό τὰ δεξιά πρὸς τ' ἀριστερά (ἐπί τὰ λαῖά ⁵⁰), ὅπως στό φοινικικό πρότυπο. Δηλαδή τὰ γράμματα «κοιτάζουν» πρὸς τ' ἀριστερά. Ἀργότερα κάνουν τήν ἐμφάνισή τους ἐπιγραφές γραμμένες βουστροφηδόν (φοινικική καί αὐτή γραφική συνήθεια) καί κατόπιν ἐς εὐθύ, δηλ. ἀπό τ' ἀριστερά πρὸς τὰ δεξιά, σύστημα πού χρησιμοποιοῦμε μέχρι σήμερα. Τά ἀριστερόστροφα γράμματα μιᾶς ἐλληνικῆς ἐπιγραφῆς ἀποτελοῦν τεκμήριο γιά τήν παλαιότητά της, ἀφοῦ εὐλόγως θεωρεῖται ὅτι βρῖσκονται ἐγγύτερα στήν ἐποχή τοῦ δανεισμοῦ. Ἔτσι καί οἱ δύο παλαιότερες -σχετικά μεγάλες- ἀλφαθητικές ἐπιγραφές πού διαθέτουμε μέχρι σήμερα, ἤτοι ἡ περίφημη ἐπιγραφὴ πάνω στήν Οἰνοχόη τοῦ Διπύλου καί τό Νέστορος Ποτήριον ἀπό τίς ἀρχαῖες Πιθηκοῦσες (740-720 π.Χ.) εἶναι γραμμένες ἐπί τὰ λαῖά, δηλαδή ἀπό δε-

ξιά πρὸς τ' ἀριστερά. Καί τό φαινόμενο αὐτό ἀποτελεῖ ἰσχυρή ἔνδειξη σχετικά μέ τό ζήτημα ἀπό ποιούς παρέλαβαν τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαθήτου τους οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες. Νά σημειώσουμε ἐδῶ ὅτι τόσο ἡ μινωική Γραμμική Α (γλῶσσα ἄγνωστη, μᾶλλον «προελληνική», μέ ὅ,τι μπορεῖ νά σημαίνει ὁ ὄρος) ὅσο καί ἡ μυκηναϊκή Γραμμική Β (γλῶσσα ἐλληνική) γράφονται ἀπό ἀριστερά πρὸς τὰ δεξιά.

ε) Οἱ φωνητικές ἀξίες τῶν φοινικικῶν γραμμάτων, πού ὅπως εἶδαμε ἀκολουθοῦν τήν ἀρχή τῆς ἀκροφωνίας, διατηροῦνται βασικά καί στό ἐλληνικό ἀλφάβητο. Αὐτό ἰσχύει τόσο γιά τὰ σύμφωνο ὅσο καί γιά τὰ φωνήεντα τοῦ ἐλληνικοῦ ἀλφαθήτου. Ἔχω ὑποστηρίξει σέ ἄλλη θέση, ⁵¹ ὅτι ἡ ἐπιλογή τῶν γραμμάτων γιά τή δῆλωση τῶν φωνηέντων στό ἐλληνικό ἀλφάβητο δέν ἦταν τυχαία, ἀλλά καί ἐδῶ ἀκολουθήθηκε ἡ ἀρχή τῶν συγγενέστερων φθόγγων. Εἶναι γνωστό ἐξ ἄλλου, ὅτι λαοί μέ συμφωνικά συστήματα γραφῆς χρησιμοποιοῦσαν τίς *matres lectionis* γιά τή διευκόλυνση τῆς ἀνάγνωσης, κυρίως τῶν ξενικῶν ὀνομάτων. Τά γράμματα λοιπόν πού χρησιμοποιοῦσαν εὐκαιριακά οἱ Σημίτες ὡς *matres lectionis* χρησιμοποιοῦσαν ἐν πολλοῖς καί οἱ Ἕλληνες γιά τή γραπτή δῆλωση τῶν δικῶν τους φθόγγων φωνηέντων. Οἱ *matres lectionis* (=μητέρες τῆς ἀνάγνωσης, μέ τήν ἔννοια «βοηθοί») χρησιμοποιοῦνται σποραδικά στό σφηνοειδές ἀλφάβητο τῆς Ugarit (13ος αἰ. π.Χ.), στή φοινικική ἐπιγραφὴ τῆς στήλης τοῦ Μεσῶ, ἀλλά καί σέ κάποιες ἀραμαϊκές ἐπιγραφές. ⁵² Αὐτή ἡ ἀρχή ἐφαρμόστηκε συστηματικά κατὰ τή δημιουργία τοῦ πλήρους ἐλληνικοῦ ἀλφαθήτου, τό ὁποῖο δῆλωνε σταθερά τόσο τὰ σύμφωνο ὅσο καί τὰ φωνήεντα. ⁵³

στ) Οἱ πληροφορίες πού παίρνουμε ἀπό τήν ἀρχαία ἐλληνική (ἀλλά καί λατινική) Γραμματεία κάνουν κατ'

λεῖ κανεῖς ἀκούει! Μέ τήν εὐκαιρία, φίλοι τοῦ Ἄλφα Ἐνα: τί σημαίνει ἄλφα ἢ γάμμα (προσοχή: δύο μμ!) στά ἐλληνικά; Καί ποιά ἡ ἐτυμολογία τῶν λέξεων αὐτῶν;

48. B.F. Cook, *Greek Inscriptions*, στή σειρά «Reading the Past» τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου, Λονδίνο 1987, σ. 9.

49. Στόν Δημόκριτο ὅμως ἀπαντῶνται καί οἱ τύποι τῆς γενικῆς (τοῦ) δέλτατος, (τοῦ) θήτατος!

50. Ἡ λέξη λαῖός (<λαϊφός) σημαίνει ἀριστερός (πβ. τό ἀγγλικό left). Μαρτυρεῖται ὅμως στήν ἀρχαία μας Γραμματεία καί ἡ φράση ἐλαρίστερα γράμματα, πού σημαίνει αὐτά πού «κοιτᾶνε» πρὸς τ' ἀριστερά.

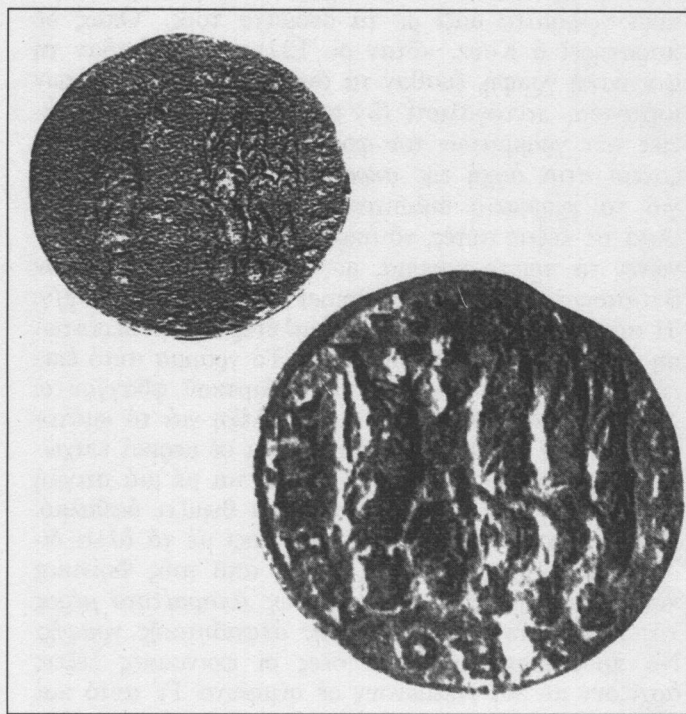
51. Στό ἄρθρο «Ὁ Κάδμος καί ἡ προέλευση τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀλφαθήτου», *Corpus*, τχ. 60 (Μάρτιος 2005).

52. Μέ τίς ἐνδείξεις πού διαθέτουμε μέχρι σήμερα, οἱ εἰδικοί πιστεύουν ὅτι τήν ἴδια περίπου ἐποχή πού οἱ Ἕλληνες δανείστηκαν τό φοινικικό ἀλφάβητο, τό δανείστηκαν τόσο οἱ Ἑβραῖοι ὅσο καί οἱ Ἀραμαῖοι.

53. Πβ. J. Vendryes, *Le langage. Introduction linguistique à l'histoire*, Παρίσι 1921, 383: «Dans l'alphabet grec, le principe des *matres lectionis* a été habilement utilisé pour créer un signe spécial à saque voyelle».

επανάληψη λόγο για φοινικία/φοινικία/φοινικία, Καδμεία γράμματα, Κάδμου τύπους, Κάδμου γραμματική κ.λπ. Η κυριότερη και μία από τις παλαιότερες, αλλά και η λεπτομερέστερη εν προκειμένω μαρτυρία είναι αυτή του Ἡροδότου (5.58-61) πού συνδέει τήν ἔλευση τοῦ φοινικικοῦ ἀλφαβήτου στήν Ἑλλάδα μέ τόν Φοίνικα πρίγκιπα Κάδμο. Ἐκεῖ ὁ «Πατέρας τῆς Ἱστορίας» λέει πῶς οἱ Φοίνικες πού ἦλθαν στήν Ἑλλάδα μέ τόν Κάδμο ἔμαθαν στούς Ἕλληνες ἐκτός ἄλλων καί τά γράμματα «οὐκ ἔοντα πρίν Ἕλλησι» [πού δέν ὑπῆρχαν προηγουμένως στούς Ἕλληνες]. Ἀναφέρεται προφανῶς στά γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου. Διότι σέ παλαιότερες ἐποχές οἱ Ἕλληνες εἶχαν γραφή, τή μυκηναϊκή Γραμμική Β, ἡ χρήση τῆς ὁποίας εἶχε διακοπεί δίαια. Λέει ἐπίσης ὅτι στήν ἀρχή ἦταν τά γράμματα πού χρησιμοποιοῦσαν ὅλοι οἱ Φοίνικες. Μετά ὅμως οἱ Ἴωνες, πού κι' αὐτοί παρέλαβαν τά γράμματα πού τοὺς δίδαξαν οἱ Φοίνικες, μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου «ἄμα τῆ φωνῆ μετέβαλον καί τόν ῥυθμόν τῶν γραμμάτων». Ἐγιναν δέ γνωστά μέ τό ὄνομα «Φοινικεῖα» ὅπως ἦταν σωστό, ἀφοῦ τά εἰσήγαγαν στήν Ἑλλάδα οἱ Φοίνικες. Οἱ ἐθνικιστικοί κύκλοι θεωροῦν τό σχετικό χωρίο εἴτε κακοήθειες τοῦ Ἡροδότου εἴτε «πλαστογραφημένο» (ἀπό Ἑβραίους προφανῶς!). Ἀλλά ὁ Ἡρόδοτος ἀναπαράγει καί προσπαθεῖ νά ἐξηγήσει λογικά μιάν ἀκόμη παλαιότερή του παράδοση.⁵⁴ Τό κακό μάλιστα γιά τοὺς Ἑλλην-ἄριους εἶναι ὅτι τήν ἴδια ἀποψη μέ τόν Ἡρόδοτο γιά τήν προέλευση τοῦ ἀλφαβήτου εἶχε καί ὁ μέγας Ἀριστοτέλης καί μιὰ σειρά ἄλλοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς. Συγκεκριμένα πρόκειται γιά τήν πλέον διαδεδομένη ἀποψη στήν ἀρχαία ἑλληνική Γραμματεία.⁵⁵ Ἐν πάσῃ περιπτώσει, πέρα ἀπό τά ἀρχαῖα κείμενα, ὑπάρχει καί ἡ μαρτυρία τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων. Δηλαδή τήν ἀποψη πού ἔχουμε θεμελιώσει γιά τήν φοινικική προέλευση τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου θά τήν εἶχαμε ἔστω κι ἂν ἡ ἀρχαία Γραμματεία σιωποῦσε πλήρως. Οἱ ἐκεῖ ἀναφορές ἀπλῶς ἔδωσαν τό ἔναυσμα γιά νά στραφεῖ ἡ ἀναζήτηση πρὸς τήν ὀρθή κατεύθυνση.

Πέρα ἀπό τίς γραμματειακές καί ἐπιγραφικές μαρτυρίες, πού κάνουν λόγο γιά φοινικία γράμματα στίς διάφορες παραλλαγές τους, γιά τόν ποινικαστή>φοινικιστή ἢ τόν φοινικογράφο,⁵⁶ ἄς προσθέσουμε καί μιὰ πολύ εὐγλωττη εἰκαστική μαρτυρία. Προέρχεται ἀπό δύο νομίσματα τῆς ἐξελληνισμένης Τύρου τῆς Φοινίκης, πατρίδας τοῦ Κάδμου [Εἰκ. 3]. Τό ἓνα ἐκδόθηκε ἐπὶ Ρωμαίου αὐτοκράτορος Φιλίππου τοῦ Ἀραβῶ (244-249 μ.Χ.) καί τό ἄλλο ἐπὶ Γαλλινοῦ (253-268 μ.Χ.). Στά νομίσματα αὐτά εἰκονίζεται ὁ Κάδμος, φορώντας σημιτικό χιτῶνα, νά παραδίδει σέ τρεῖς Ἕλληνες (πού ἴσως ἀντιπροσωπεύουν τοὺς Ἴωνες, Αἰολεῖς καί Δωριεῖς) ντυμένους μέ χαρακτηριστικά ἱμάτια, ἓναν τυλιγμένο πάπυρο πού συμβολίζει τά γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου. Κάτω ἀπό τοὺς τρεῖς ἄνδρες ὑπάρχει ἡ λεξάντα ΕΛΛΗ[ΝΕΣ], ἐνῶ κάτω ἀπό τόν Φοίνικα



Δύο ἑλληνικά νομίσματα ἀπό τήν Τύρο τῆς Φοινίκης, μέ ἀπεικόνιση τοῦ Κάδμου νά παραδίδει τό ἀλφάβητο στούς Ἕλληνες.

54. Γιά τίς διάφορες ἀπόψεις τῶν ἀρχαίων βλ. A. Hilgard, *Grammatici Graeci*, vol. 1.III, Λειψία 1901 (ἀνατ. Hildesheim 1965), σ. 183,1 - I. Bekker, *Anecdota Graeca* II σ. 783. Ἐπίσης L.H. Jeffery, «ΑΡΧΑΙΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ: Some ancient Greek views» σέ *Europa* (Festschrift E. Grumach), Βερολίνο 1967, 152-166.

55. Πβ. Α. Σιγάλας, *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Γραφῆς*, Θεσσαλονίκη 1934, σ. 34.

56. Ἡ λέξη φοινικεῖα, στίς διάφορες παραλλαγές της, σημαίνει φοινικικά. Θά μπορούσε νά σημαίνει καί «βαθνικόκινα», μ' αὐτή δέ τήν ἐννοια μαρτυρεῖται ἤδη στή μυκηναϊκή Γραμμική Β (po-ni-ki-ja). Ὅμως ἡ συνήθεια γιά τό χρωματισμό τῶν γραμμάτων τῶν ἐπιγραφῶν (ἰδίως σέ μέραρο), μετά τή χάραξη, μέ πορφυρό χρώμα εἶναι μεταγενέστερη. Τό χρώμα αὐτό μάλιστα ὀνομαζόταν μίλτος. Ἀπαντῶνται ἐπίσης ἐπιγραφές μέ διάφορα ἄλλα χρώματα, ὅπως ἐπίσης καί χρυσοῖς γράμμασιν. Ἀλλά οἱ παλαιότερες μαρτυρούμενες ἑλληνικές ἀλφαβητικές ἐπιγραφές δέν εἶναι χρωματισμένες. Ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον πρόκειται γιά graffiti. Ἔτσι τό βάρος τῆς ἐρμηνείας λογικά πέφτει ὑπέρ τῆς ἐκδοχῆς «φοινικικά»=γράμματα ἀπό τή Φοινίκη ἢ τῶν Φοινίκων, ὡς ἀνάμνηση τῆς προέλευσης τῶν συγκεκριμένων γραμμάτων. (Πβ. A. Heubeck, *Schrift*, στή σειρά «Archaeologia Homeric», Göttingen 1979, σ. 159). Γιά τόν χρωματισμό τῶν ἐπιγραφῶν βλ. W. Larfeld, *Griechische Epigraphik*,

ἤρωα ἢ λ. ΚΑΔ[ΜΟΣ]. Στά νομίσματα ὑπάρχουν ἐπίσης φοινικικά ἀλλὰ καὶ λατινικά γράμματα, τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. Στό κάτω μέρος τῆς εἰκόνας ὑπάρχει ἓνα κοχύλι μοῦριξ (murex), σύμβολο τῆς Τύρου.⁵⁷ Ἀπό τό κοχύλι αὐτό γινόταν ἡ πορφύρα. Βλέπουμε λοιπόν ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς Φοινίκης πληρώνουν τοὺς Ἑλληναράδες μέ τό ἴδιο τοὺς τό νόμισμα!

η) Ἡ λέξη *δύβλος* (>δυβλίον>διδλίον = μικρή δίβλος), πού ἀρχικά σήμαινε πάπυρος, κύρια γραφική ὕλη, προέρχεται ἀπό τό ὄνομα τῆς φοινικικῆς πόλης Βύβλου.⁵⁸ Ὁ πάπυρος εἰσήχθη μαζικά στήν Ἑλλάδα μετά τό 650 π.Χ. ὅταν ὁ φαράώ Ψαμμμήτιχος ἀνοίξε τίς πύλες τῆς Αἰγύπτου στοὺς Ἕλληνες. Μέχρι τότε ἡ εἰσαγωγή τοῦ παπύρου γινόταν ἀπό τή Βύβλο, ὁπόθεν καί τό ὄνομα. Φοινικικῆς ἐπίσης προελεύσεως εἶναι καί ἡ λ. *δέλτος*, πιθανῶς δέ καί ἡ λ. *χάρτης*,⁵⁹ καθὼς καί ἄλλα μέσα ἢ ὕλικά γραφῆς.

7. [Πτώματα θεωριῶν] Σ' αὐτά λοιπόν τά στοιχεῖα στηρίζεται ἡ σήμερα κρατοῦσα στήν ἐπιστήμη ἀποψη σχετικά μέ τήν προέλευση τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ ἀλφαθητοῦ. Καί αὐτά ὀφείλει νά ἀναιρέσει ὁποῖος ἐπιθυμεῖ νά ἀμφισβητήσει σοβαρά τήν προέλευση τοῦ ἀλφαθητοῦ μας. Τά ζητήματα πού δέν ἔχουν βρεῖ ἀκόμη ικανοποιητική ἀπάντηση, εἶναι ὁ τόπος καί ὁ χρόνος τοῦ δανεισμοῦ. Ὅχι ἡ προέλευση. Ἡ ἐπιστήμη πορεύεται μέ τήν μέχρι τώρα κατάσταση τῶν γνώσεών μας. Ἄν αὔριο τά δεδομένα ἀλλάξουν, θά ἀλλάξει καί ἡ ἐκτίμησή μας. Αὐτά πού προσκομίζουν οἱ Ἑλληναῖοι γιά νά ἀμφισβητήσουν τήν θεμελιωμένη προέλευση τοῦ ἀλφαθητοῦ μας εἶναι ἄγνοια, θόρυβος, ἀνθρακες καί ἰδεολογήματα. Μ' αὐτά μπορεῖ μέν νά γίνεται πολιτική (καί πολιτική κάνουν πρωτίστως οἱ ἄνθρωποι), μπορεῖ νά γίνεται (Ἑλλαδ-)εμπόριο, ἀλλά ἐπιστήμη δέν γίνεται. Ὁ φιλόσοφος καί φιλόσοφος τῆς ἐπιστήμης Κάρλ Πόππερ ἔχει τονίσει ὅτι ἡ ἐπιστήμη πορεύεται πάνω σέ πτώματα θεωριῶν, δηλαδή θεωρίες πού κάποτε ἴσχυσαν καί μετά ἀναιρέθηκαν. Ἐδῶ παίζει μέ τή λέξη *ἀναίρεσις*, πού στά ἐλληνικά σημαίνει τόσο τόν φόνο, ὅσο καί τήν ἀνατροπή μᾶς θεωρίας. Μέχρι λοιπόν νά ἀνατραπεῖ ἡ συγκεκριμένη ἀποψη, εἴτε μέ κάποια νέα εὐρήματα (στά ὁποῖα δέν ἀνήκουν οἱ ἐθνικιστικές ὀνειρώξεις) εἴτε μέ κάποια ἰσχυρότερα ἐπιχειρήματα, ἡ ἰσχύουσα προέλευση τοῦ ἐλληνικοῦ ἀλφαθητοῦ θά παραμένει. Ἡ παγκόσμια ἱστορία τῆς γραφῆς φανερῶνει πῶς ἡ προέλευσή της ἔχει νά κάνει μέ σκοπούς πρακτικούς: καταγραφές ἀποθηκεύσεων, φόρων, ὑποτυπωδῶν συναλλαγῶν, ἀποστολῆς προϊόντων, ἐμπορευμάτων κ.λπ. Ἡ γραφή εἶναι δημιουργία τῶν «λογιστῶν», τῶν μεταπρατῶν καί τῶν «εμπόρων». Πολύ ἀργότερα ἔγινε ἐργαλεῖο τῶν ποιητῶν καί τῶν σοφῶν.⁶⁰ Στούς ἀρχαίους Ἕλληνες ἀνήκει ἡ τιμὴ ὅτι μέ τή δημιουργία τοῦ ἀλφαθητοῦ τοὺς ἐφτιαξαν ἓνα εὐκολομάθητο ἐργαλεῖο τό ὁποῖο σὺν τῷ χρόνῳ ἔθεσαν στήν ὑπηρεσία τῆς γνώσης καί τῆς λο-

γοτεχνίας. Τό ἀλφάθητό τους ἦταν «δημοκρατικό» καί ἐκμηδένισε τό ὅποιο ἱερατεῖο τῆς γνώσης: ἂν ποτε ὑπῆρξε τέτοιο στήν Ἑλλάδα. Ὅντας μεγάλοι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δέν εἶχαν μίξερα συμπλέγματα. Ἀναγνώριζαν τήν προέλευση τοῦ ἀλφαθητοῦ πού χρησιμοποιοῦσαν καί εὐγνωμονοῦσαν τόν εὐρετὴν τῆς γραφῆς τους, αὐτόν τόν «ἀνώνυμο εὐεργέτη τῆς ἀνθρωπότητος» σύμφωνα μέ τή γνωστὴ διατύπωση τοῦ Βιλαμόβιτς.⁶¹ Στήν ἱστορία τῆς παραλαβῆς καί τῆς βελτίωσης τοῦ ἀλφαθητοῦ ταιριάζει ἄριστα ἡ ρήση τοῦ Πλάτωνα πῶς «ὅτιπερ ἂν Ἕλληνες βαρβάρων παραλάβωσι, κάλλιον ἐς τέλος ἀπεργάζονται» (*Ἐπινομίς* 987d). Ἄν λοιπόν οἱ Ἑλληναῖοι ἦταν σέ θέση νά μελετήσουν ἀφανάτιστα τοὺς Ἕλληνες, ἴσως νά ἀπελευθερώνονταν ἀπό κάποια πλέγματα. Ἐξ ἄλλου, ὁ ἐθνικός μας ποιητῆς – ἂν τοῦ ἀναγνωρίζουμε κάποια ἀρμοδιότητα νά μιλάει γιά πράγματα τοῦ ἔθνους – δέν παύει νά τονίζει πῶς τό ἔθνος θά πρέπει νά θεωρεῖ ἐθνικό ὅ,τι εἶναι ἀληθές. Μέ ἄλλα λόγια, νά μὴ ζοῦμε μέ ψέματα. Τό ζήτημα λοιπόν δέν εἶναι ποιός πρωτοβόρηκε τό ἀλφάθητο (οἱ Φοῖνικες τό βρῆκαν, μέ πρόδρομους τοὺς κατοίκους τῆς Οὐγκαρίτ), ἀλλά ποιός καί πῶς τό ἀξιοποίησε. Τοὺς καρπούς αὐτῆς τῆς χρήσης τῆς ἀλφαθητικῆς γραφῆς ἀπό τοὺς Ἕλληνες, αὐτῆς τῆς “literate revolution” γιά νά ἐπαναλάβουμε τόν Havelock, τοὺς ἀπολαμβάνει μέχρι σήμερα ὁλόκληρη ἡ ἀνθρωπότητα. Φυσικά, σέ ἀντίθεση μέ τοὺς ὄψιμους καί ἀχρεῖαστους ἐθναμύντορες, οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δέν φθονοῦσαν τοὺς

3η ἐκδ. Μόναχο 1914, σ. 131, M. Guarducci, *Epigrafia Greca I*, Ρώμη 1995, σ. 457.

57. Βλ. σχετ. B.V. Head, *Historia Numorum. A Manual of Greek Numismatics*, 1911 (ἀνατ. Ἀμοστερνταμ 1991) 801, Fr. Vian, *Les origines de Thèbes. Cadmos et les Spartes*, Παρίσι 1963, 43 (Pl. X.2), G.F. Hill, *Catalogue of the Greek Coins of Phoenicia in the British Museum*, Λονδίνο 1910, No 488 Pl. 35.1), *LIMC* τ. 5.1 (1990) sv «Kadmos», A. Zali & A. Berthier (dir.) *L' aventure des écritures*, BnF 1997, 91, Fr. Briquel-Chatonnet & E. Gubel, *Les Phéniciens. Aux origines du Liban*, Παρίσι 2002, 39.

58. L.H. Jeffery, *The local scripts of archaic Greece*, Ὁξφόρδη 1960, σ. 56.

59. P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, sv δέλτος, E. Renan, *Histoire général et système comparé des langues sémitiques I*, 3η ἐκδ., Παρίσι χ.χ., 208.

60. Ὁ Eric Havelock ἔχει περιγράψει πολὺ ὁμορφα τήν πορεία αὐτῆς τῆς ἀλφαθητικῆς γραφῆς στήν Ἑλλάδα στό βιβλίο του μέ τόν χαρακτηριστικό τίτλο *The Muse learns to write* [Ἡ Μοῦσα μαθαίνει νά γράφει], ὅπως καί σέ ἄλλα ἔργα του.

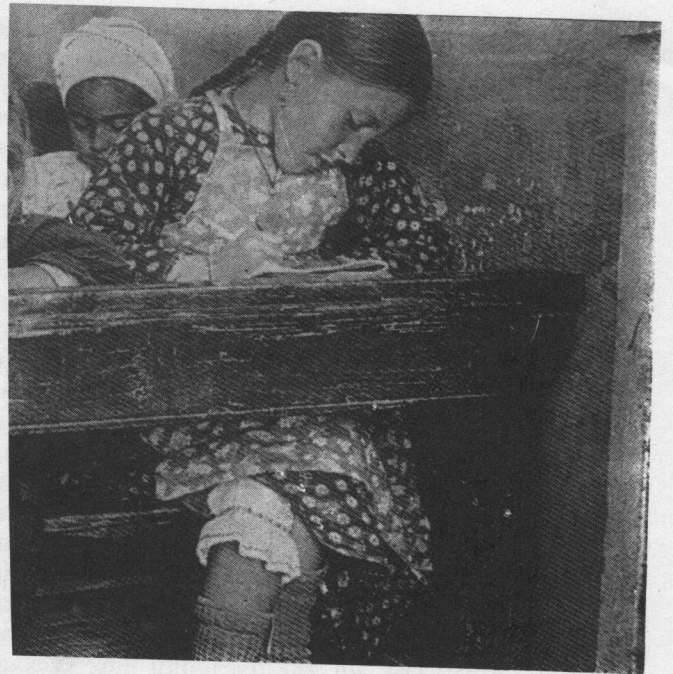
61. Ἡ ἰδέα περὶ εὐρετῶν εἶναι συνυφασμένη μέ τόν ἀρχαῖο τρόπο σκέψης. Φυσικά ὁ ἐπινοητῆς τῆς γραφῆς παραμένει ἀγνωστος. Γιά τοὺς εὐρετές βλ. A. Kleingünther “Πρῶτος εὐρετής. Untersuchungen zur Geschichte einer Fragestellung” *Philologus*, Suppl. 26/1, 1934. Εἰδικά γιά τή γραφή, σσ. 26, 60 ἐπ., 145, 147, 149.

Φοίνικες. Έξ ἄλλου γύρω ἀπό τό φθόνο συνωθοῦνται μιά σειρά ἀπό κατώτερα συναισθήματα, ὅπως ζήλια, δίψα γιά ἐκδίκηση, χαιρεκακία, μνησικακία, κακοπιστία, κακολογία, ἀχαριστία κ.λπ., πού ἂν τά εἶχαν δέν θά ἦταν μεγάλοι. Ὁ πολὺς Ἀριστοτέλης ἐκθειάζει τό πολίτευμα τῆς φοινικικῆς Καρχηδόνας (Πολιτ. Π.11). "Ὅταν πέθανε στήν Ἀθήνα ὁ Ζήνων ὁ Κιτιεύς, ὁ ἐξοχος θεμελιωτής τῆς στωικῆς φιλοσοφίας, φοινικικῆς πιθανότατα καταγωγῆς,⁶² ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων τόν ἔθαψε στόν Κεραμεικό καί τόν τίμησε μέ ψήφισμα. Πρὸς τιμὴν του φτιάχτηκε καί ἓνα ἐπίγραμμα τοῦ Ζηνόδοτου, πού ἀνάμεσα σ' ἄλλα ἔλεγε: «εἰ δέ πάτρα Φοίνισσα, τίς ὁ φθόνος; οὐ καί ὁ Κάδμος κείνος, ἀφ' οὗ γραπτὰν Ἑλλάς ἔχει σελίδα;» [Τί κι' ἂν ἡ πατρίδα σου ἦταν φοινικική; Μήπως ἀπό ἐκεῖ δέν ἦταν καί ὁ Κάδμος ἀπό τόν ὁποῖο ἡ Ἑλλάδα ἀπέκτησε τόν γραπτό λόγο;] (Διογ. Λαέρτ. Βίοι, 7.29-30). Τίς ὁ φθόνος λοιπόν; Νά προσθέσουμε ἐδῶ ὅτι ὅλοι οἱ λαοὶ εὐγνωμονοῦν αὐτόν ἢ αὐτοὺς πού τούς γνώρισαν τῆ γραφή. Οἱ «βάρβαροι» Σλάβοι πού τούς γνώρισαν τῆ γραφῆ μέσω τῶν Θεσσαλονικέων ἀδελφῶν Μεθόδιου καί Κύριλλου,⁶³ τούς εὐγνωμονοῦν καί τούς ἔχουν ἀνακηρύξει ἁγίους. Στὴ γιορτὴ τους, πού εἶναι γιορτὴ τῆς παιδείας (κάτι σάν τὴν ἑλληνορθόδοξη τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν), οἱ μαθητὲς ξεχύνονται στοὺς δρόμους κρατώντας πλακάτ μέ τά γράμματα τοῦ παλαιοῦ κυριλλικοῦ ἁλφαβήτου [Εἰκ. 4]. Ἔτσι φέρονται οἱ πολιτισμένοι. Ἡ ἡμέτερη ἀρχαιολογοῦσα ἐθνικοφροσύνη βρῆζει τούς Φοίνικες καί τούς «φοινικιστές». Στούς περισσότερους λαοὺς ἡ υἰοθέτηση τῆς γραφῆς ὀφείλεται σέ δανεισμό καί προσαρμογὴ. Σ' αὐτό δέν ἀποτελοῦν ἐξαιρέση οὔτε



Στὶς σλαβικὲς χῶρες οἱ ἅγιοι Κύριλλος καί Μεθόδιος εορτάζονται καί ὡς ἐπινοητὲς τοῦ ἁλφαβήτου τους. Ἐδῶ, παρέλαση μαθητῶν στὴ Σόφια, πού φέρουν γράμματα τοῦ πρώιμου κυριλλικοῦ ἁλφαβήτου.

οἱ Μυκηναῖοι Ἕλληνες, οὔτε οἱ Ἕλληνες τῆς αὐγῆς τῶν καθαρὰ ἱστορικῶν χρόνων. Ἄλλωστε ἀπό τό 800 π.Χ. καί μετὰ ἀρχίζει γιά τὴν Ἑλλάδα ἡ λεγόμενη «ἀνατολίζουσα περίοδος», ὅποτε παρατηροῦνται ἐντονες ἀνατολικές ἐπιρροές. Κορυφαῖο κέρδος αὐτῆς τῆς περιόδου ὑπῆρξε τό ἑλληνικό ἁλφάβητο. Γράφει σχετικὰ ὁ Walter Burkert: «Τό σημαντικότερο ἐπίτευγμα τῆς ἀνατολίζουσας περιόδου γιά τὴ γενικὴ ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι ἡ υἰοθέτηση τοῦ φοινικικοῦ ἁλφάβητου ἀπὸ τούς Ἕλληνες καί ἡ ἐπιδέξια προσαρμογὴ του στὴν ἑλληνικὴ φωνητικὴ».⁶⁴ Δέν ὑπάρχει συνεπῶς κανένας λόγος ἀρνήσεως τῶν πολιτιστικῶν δανειῶν. Εἶναι ἄλλωστε τά μόνα δάνεια πού δέν ζητοῦν οὔτε κεφάλαιο οὔτε τόκους. Φυσικά αὐτό δέν ἐμποδίζει κάποιους νά ἐπαγγέλλονται τούς ζουράρηδες⁶⁵ καί τούς ἐμποράκους ἰδεῶν.



62. «Ζήνων Μνασέου ἢ Δημέου, Κιτιεύς ἀπὸ Κύπρου, πολίσματος Ἑλληνικοῦ Φοίνικας ἐποίκους ἐσχηκός» (Διογ. Λαέρτ. Βίοι 7.1). Ὁ πατέρας τοῦ φιλοσόφου λεγόταν Μνασέας, πού μᾶλλον ἀποτελεῖ ἐξελληνισμένο τύπο τοῦ Μανασῆς. Νέο στὴν Ἀθήνα τόν ἀποκαλοῦσαν «Φοινικίδιον», δηλαδή Φοινικόπουλο.

63. Ἡ δημιουργία τῆς κυριλλικῆς γραφῆς ἐπιβλήθηκε ἀπὸ τά πράγματα γιά τίς ἀνάγκες τοῦ προσηλυτισμοῦ τῶν Σλάβων στό χριστιανισμό, θρησκεία τοῦ ἐνός βιβλίου. Οὐδέν κακὸν ἀμιγές καλοῦ.

64. W. Burkert, Ἀρχαῖος ἑλληνικός πολιτισμός. Ἡ ἐπίδραση τῆς Ἀνατολῆς, μτφρ. Ἀμαλ. Λογιάκη, Ἀθήνα 2003, β' ἐκδ., Παπαδήμας, σ. 47.

65. Ἀπὸ τό ἰταλ. usurario = τοκογλυφία.

ΥΠΕΡΡΕΑΛΙΣΜΟΣ

Τό τελευταῖο ἐνοστάντανέ τῆς εὐρωπαϊκῆς διανόησης

τοῦ Βάλτερ Μπένγιαμιν

Τά πνευματικά ρεύματα μπορούν να φτάσουν σε μιά διαφορά δυναμικού αρκετά έντονη, ώστε να επιτρέπουν στον κριτικό να στηρίξει επάνω τους τη λειτουργία της κριτικής του δύναμης. Μιά τέτοια διαφορά δυναμικού δημιουργεί για τον υπερρεαλισμό ή διαφορά επιπέδου ανάμεσα στη Γαλλία και στη Γερμανία. Αυτό που ξεπήδησε τό 1919 στη Γαλλία μέσα στον κύκλο κάποιων ανθρώπων των γραμμάτων —ας αναφέρουμε εδώ τα ονόματα των Αντρέ Μπρετόν, Λουί Άραγκόν, Φιλίπ Σουπώ, Ρομπέρ Ντεσνό, Πώλ Έλυάρ ως τα κυριότερα— ίσως δέν ήταν παρά ένα αδύναμο ποταμάκι θρεμμένο από την ύγρασία της ανίας της μεταπολεμικής Ευρώπης και τα τελευταία ισχνά ρεύματα της γαλλικής παρακμής. Οί σοφολογιότατοι πού σήμερα ακόμη δέν κατορθώνουν να προχωρήσουν πέρα από τίς «αὐθεντικές πηγές» της κίνησης αυτής και εξακολουθοῦν να μήν έχουν άλλο να πουν από τό να επαναλαμβάνουν ότι μιά ακόμη κλίκα διανοουμένων φενακίζει ἀπλῶς τήν ἀξιοσέβαστη δημόσια κοινότητα, εἶναι λιγάκι σάν μιά ομάδα ἐμπειρογνομόνων πού στέκονται σε μιά πηγή για να καταλήξουν ὕστερα ἀπό ἐμβριθή σκέψη στήν πεποίθηση ότι τό ποταμάκι της δέν πρόκειται ποτέ να θέσει σε κίνηση στροβίλους.

Ο Γερμανός παρατηρητής δέν βρῖσκεται στήν πηγή. Αὐτή ἀκριβῶς εἶναι ἡ εὐκαιρία πού τοῦ δίνεται. Βρῖσκεται στήν κοιλάδα. Ἐχει τή δυνατότητα να ἐκτιμήσει τήν ἐνέργεια τῆς κίνησης. Γι' αὐτόν πού, ὡς Γερμανός, εἶναι ἐδῶ καί καιρό ἐξοικειωμένος με τήν κρίση τῆς διανόησης ἢ ἀκριδέστερα τῆς οὐμανιστικῆς ἀντίληψης για τήν ἐλευθερία, πού γνωρίζει ποιά φρενήρης δούληση ξύπνησε μέσα στήν κίνηση αὐτή καί τήν ὠθεῖ να βγεῖ ἀπό τό στάδιο τῶν αἰώνιων συζητήσεων καί να φτάσει με κάθε τίμημα στήν ἀπόφαση, γι' αὐτόν πού γνώρισε στό πετοῖ του τί σημαίνει να βρῖσκεται ἐκτεθειμένος ἀνάμεσα στήν ἀναρχική σφενδόνη καί τήν ἐπαναστατική πειθαρχία, γι' αὐτόν λοιπόν δέν ὑπάρχει δικαιολογία να θεωρησῆσει ἐπιπόλαια τήν κίνηση ὡς «καλλιτεχνική» καί «ποιητική». Καί ἄν στήν ἀρχή ἦταν αὐτό, ὅμως ἀκριβῶς στήν ἀρχή ὁ Μπρετόν εἶχε



ἤδη δηλώσει ότι θέλει να διακόψει σχέσεις με μιά πρακτική πού ἐκθέτει στό κοινό τίς λογοτεχνικές ἤττες μῆς ὀρισμένης μορφῆς ὑπαρξῆς ἐνῶ κρατάει αὐτή τή μορφή ὑπαρξῆς για τόν ἑαυτό της. Ἐν συντομία ὅμως καί διαλεκτικότερα ἐκφρασμένο αὐτό σημαίνει ότι στήν προκειμένη περίπτωση ὁ χῶρος τῆς ποίησης ἀνατινάχθηκε ἐκ τῶν ἑνδον με τήν ἀπόφαση ἐνός κύκλου στενά συνδεδεμένων ἀνθρώπων να ἐξωθήσουν μέχρι τά ἔσχατα ὄρια τοῦ δυνατοῦ τό «ποιητικῶς ζῆν». Καί μπορεῖ κανεῖς να τοῦς πιστέψει κατά λέξη, ὅταν ἰσχυρίζονται ότι ἡ Ἐποχή στήν Κόλαση τοῦ Ρεμπώ δέν εἶχε πιά μυστικά γι' αὐτούς. Γιατί τό βιβλίο αὐτό εἶναι πράγματι ἡ πρώτη γραπτή πηγή αὐτῆς τῆς κίνησης. (Ἀπό τά νεότερα χρόνια. Για τοῦς παλαιότερους προδρόμους θά μιλήσουμε παρακάτω). Μπορεῖ ἄραγε ἄλ-

λος να αφήσει να φανεί πιά τελειώματα και πιά κοφτερά, τό περί τίνος πρόκειται εδώ, απ' ό,τι ό ίδιος ό Ρεμπώ στό προσωπικό του αντίτυπο του βιβλίου του αυτού; Εκεί, στό σημείο όπου βρίσκεται ή φράση «στά μετάξια τών θαλασσών και τών αρχικων άνθών» σημειώνει αργότερα στό περιθώριο: «Δέν υπάρχουν» («Elles n' existent pas»).

Σέ πόσο αφανή και παράμερη ύλη φώλιαζε αρχικά ό διαλεκτικός πυρήνας, απ' όπου αργότερα ξεδιπλώθηκε ό υπερρεαλισμός, μάς τό έχει δείξει τό 1924, σέ μία εποχή πού ή εξέλιξη δέν ήταν ακόμη προβλέψιμη, ό 'Αραγκόν στό έργο του *Κύμα Όνειρων* («Vague de rêves»). Σήμερα ή εξέλιξη είναι δυνατόν να προβλεφθεί. Γιατί δέν υπάρχει αμφιβολία ότι τό ήρωικό στάδιο, τόν κατάλογο τών ήρώων του οποίου μάς παραθέτει εκεί ό 'Αραγκόν, έχει τεματιστεί. Υπάρχει πάντοτε σέ τέτοιες κινήσεις μία στιγμή, κατά τήν οποία ή αρχική ένταση, πού συνδέει τά μέλη τής μυστικής εταιρείας, μέλλει να εκραγεί σέ έναν αντικειμενικό, κοσμικό αγώνα για ισχύ και εξουσία ή να σκορπίσει ως δημόσια διακήρυξη και να μετασηματιστεί. Σ' αυτή τή φάση μετασηματισμού βρίσκεται αυτή τή στιγμή ό υπερρεαλισμός. Τότε όμως, όταν με τή μορφή ενός έμπνευστου κύματος όνειρων, πλημμύριζε τούς γεννήτορες του, έμοιαζε να είναι τό άκραιότατο, τό τελικότατο, τό όλως άπόλυτο. Καθετί με τό οποίο έρχόταν σέ επαφή ολοκληρωνόταν. Άξια να τή ζήσεις ήταν μόνο ή ζωή, όπου τό κατώφλι ανάμεσα στόν ύπνο και τήν έγρηγορηση είχε σήσει σαν από τά πατήματα άθρών εικόνων πού συνωθούνταν σ' ένα αδιάκοπο πηγαίνελα ανάμεσα στα δύο, ενώ ή γλώσσα έμοιαζε να βρίσκει τόν έαυτό της εκεί όπου ό ήχος και ή εικόνα, ή εικόνα και ό ήχος εισχωρούν τόσο εύχρηστα τό ένα στό άλλο ώστε να μην υπάρχει πιά ή σχισμή πού θα δεχθεί τό κέρμα του «νοήματος». Η εικόνα και ή γλώσσα έχουν τό προβάδισμα. Ό Σαιν Πολρού, όταν κατά τά ξημερώματα πηγαίνει να κοιμηθεί, κρεμάει στήν πόρτα του τήν έπιγραφή: «Ό ποιητής εργάζεται». Ό Μπρετόν σημειώνει: «*Ήσυχα. Θέλω να περάσω μέσα από αυτό πού δέν πέρασε ποτέ κανείς, ήσυχα! Περάστε πρώτη, προσφιλεστάτη γλώσσα*». Εκείνη έχει τό προβάδισμα.

Όχι μόνο πριν από τό νόημα αλλά και πριν από τό έγώ. Στήν άρθρωση του κόσμου τό όνειρο κάνει τήν άτομικότητα να κουνιέται σαν κούφιο δόντι. Αυτή ή χαλάρωση του έγώ μέσα από τή μέθη είναι όμως ταυτόχρονα και ή γόνιμη και ζωντανή εκείνη έμπειρία, πού επέτρεψε σ' αυτούς τούς ανθρώπους να βγούν από τή σφαίρα τής γοητείας τής μέθης. Δέν είναι εδώ ό κατάλληλος τόπος να σκιαγραφήσουμε με ακρίβεια τήν υπερρεαλιστική έμπειρία. Όποιος όμως έχει αναγνωρίσει ότι στα κείμενα αυτού του κύκλου δέν έχει να κάνει με λογοτεχνία αλλά με άλλα πράγματα —ισως με διακηρύξεις, συνθήματα, ντοκουμέντα, μπλόφες ή πλαστογραφίες, όμως όχι με λογοτεχνία— αντιλαμβάνεται επίσης ότι στα γραπτά αυτά γίνεται λόγος για έμπει-

ρίες και όχι για θεωρίες κι ακόμη λιγότερο για πλάσματα τής φαντασίας. Και οι έμπειρίες αυτές δέν περιορίζονται διόλου στό όνειρο ή στις ώρες τής χασισοποσίας και τής όπιοφαγίας. Είναι μεγάλο λάθος να θεωρούμε ότι από τις «υπερρεαλιστικές έμπειρίες» ξερούμε μόνο τις θρησκευτικές εκστάσεις ή τις εκστάσεις τών ναρκωτικών. Όπιο του λαού όνόμασε ό Λένιν τή θρησκεία φέροντας έτσι πιά κοντά αυτά τά δύο πράγματα απ' όσο θα άρεσε στους υπερρεαλιστές. Θα γίνει παρακάτω λόγος για τήν πικρή, παθιασμένη εξέγερση ενάντια στόν καθολικισμό, μέσα από τήν οποία ό Ρεμπώ, ό Λωτρεαμόν και ό 'Απολλιναίρ έφεραν στόν κόσμο τόν υπερρεαλισμό. Η πραγματικά δημιουργική υπέρβαση τής θρησκευτικής φώτισης ώστόσο δέν βρίσκεται στα ναρκωτικά. Βρίσκεται σέ μία *θύραθεν φώτιση* ύλιστικής και ανθρωπολογικής έμπνευσης, για τήν οποία τό χασίς, τό όπιο ή δέν ξερω τί άλλο θα μπορούσαν να αποτελέσουν τήν προκαταρκτική εκπαίδευση. (Έπικίνδυνη όμως. Και ή θρησκευτική εκπαίδευση ξερούμε πώς είναι αυστηρότερη). Αυτή ή θύραθεν φώτιση όμως δέν συναντήθηκε πάντοτε με τόν υπερρεαλισμό στό αυτό μήκος κύματος και ακριβώς τά υπερρεαλιστικά γραπτά πού τή διακηρύσσουν με τή μεγαλύτερη έμφαση, ό ασύγκριτος *Paysan de Paris* του 'Αραγκόν και ή *Nadja* του Μπρετόν εμφανίζουν στό σημείο αυτό εξαιρετικά ένοχλητικά συμπτώματα ανεπάρκειας.

Έτσι υπάρχει στή *Nadja* ένα θαυμάσιο σημείο σχετικά με τις «συναρπαστικές μέρες τής ληλασίας του Παρισίου επί τών γεγονότων Σάκκο και Βαντσέτι», και από κει ό Μπρετόν συνάγει τή διαβεβαίωση ότι τό Boulevard Bonne Nouvelle εξέπληρωσε εκείνες τις ήμέρες τή στρατηγική ύπόσχεση τής εξέγερσης, τήν οποία ανέκαθεν έδινε τό όνομά του. Έμφανίζεται όμως και ή κυρία Σάκκο, πού δέν είναι ώστόσο ή γυναίκα του θύματος του Fuller αλλά μία *voyante*, ένα μέντιουμ πού κατοικεί στόν αριθμό 3 τής rue des Usines και λέει στόν Πώλ Έλνάρ ότι δέν τόν περιμένει καλό από τή *Nadja*. Κι έμεις λοιπόν παραδεχόμαστε ότι ό ριψοκίνδυνος δρόμος τών υπερρεαλιστών, πού περνάει πάνω από στέγες, αλεξικέραυνα, ύδρορροές, βεράντες, άνεμοδείκτες και άκροκέραμα —για τούς διαρρηκτες όλα τά αρχιτεκτονικά κοσμήματα πρέπει να είναι χρήσιμα—, ό δρόμος λοιπόν αυτός οδηγεί επίσης στό ύγρό καταγώγιο του πνευματικού. Όμως δέν μάς άρέσει καθόλου να τόν ακούμε να χτυπάει προσεκτικά τά τζάμια για να πληροφορηθεί τό μέλλον του. Ποιός δέν θα 'θελε να δει αυτά τά θετά παιδιά τής επανάστασης να διαχωρίζουν σαφώς τή θέση τους απ' όλα όσα συμβαίνουν στις πνευματικές συναντήσεις ξεπεσμένων κυριών τής άριστοκρατίας, συνταξιούχων συνταγματαρχών και έμικρέδων με αμφίβολο παρελθόν;

Κατά τά λοιπά τό βιβλίο του Μπρετόν προσφέρεται για να εξηγήσει κανείς μερικά βασικά χαρακτηριστικά αυτής τής «θύραθεν φώτισης». Άποκαλεί τή *Nadja* «livre à porte battante» — «βιβλίο όπου ή πόρτα χτυ-

πάει». (Στή Μόσχα έμενα σ' ένα ξενοδοχείο, στο όποιο όλοι σχεδόν οι ένοικοι ήταν Θιβητιανοί μοναχοί, οι όποιοι είχαν έρθει στή Μόσχα για ένα συνέδριο τών βουδιστικῶν εκκλησιῶν. Μοῦ έκανε έντύπωση ότι πολλές πόρτες στους διαδρόμους τοῦ ξενοδοχείου ήταν συνεχῶς μισάνοιχτες. Αυτό πού στήν αρχή μοῦ φάνηκε σύμπτωση μ' έκανε στή συνέχεια νά νιώσω ανοίκεια. Έτσι ρώτησα κι έμαθα ότι στά δωμάτια αυτά κατοικοῦσαν όπαδοί μιᾶς αίρεσης πού είχαν τάξει νά μήν παραμένουν ποτέ σέ κλειστούς χώρους. Τό σόκ πού δοκίμασα τότε θά πρέπει νά τό νιώσει καί ό αναγνώστης τῆς *Nadja*). Τό νά ζεις στόν γυάλινο πύργο είναι επαναστατική ἀρετή *par excellence*. Είναι κι αυτό μιᾶ μέθη, μιᾶ ἠθική επιδειξιμανία πού μᾶς είναι ἐξαιρετικά ἀπαραίτητη. Ἡ διακριτικότητα σέ θέματα τῆς προσωπικῆς ὑπαρξῆς ἀπό ἀριστοκρατική ἀρετή γίνεται ὅλο καί περισσότερο ὑπόθεση τῶν πετυχημένων μικροαστῶν. Ἡ *Nadja* ἔχει βρεῖ τήν πραγματική δημιουργική σύνθεση ἀνάμεσα στό μυθιστόρημα τέχνης καί τό μυθιστόρημα-κλειδί.

Δέν χρειάζεται ἐξάλλου —καί αυτό ὑποστηρίζει καί ἡ *Nadja*— παρά νά είναι κανείς σοβαρός μέ τόν έρωτα γιά νά ἀναγνωρίσει καί σ' αὐτόν ένα εἶδος «θύραθεν φώτισης».

«Ἀκριβῶς τότε», διηγείται ὁ συγγραφέας, «(δηλαδή τήν ἐποχή τῆς συνναστροφῆς του μέ τή *Nadja*), μελετοῦσα τήν ἐποχή τοῦ Λουδοβίκου τοῦ 7ου ἐπειδή ἦταν ἡ ἐποχή τῶν «έρωτικῶν αὐλῶν» κι ἐγώ ἐπιθυμοῦσα μέ ένταση νά φανταστῶ πῶς ἔδλεπαν τότε οἱ ἄνθρωποι τή ζωή».

Σχετικά μέ τήν προδηγιανή έρωτική ποίηση διαθέτουμε τώρα, χάρις στό έργο ενός νεότερου συγγραφέα, μερικῆς ἀκριβέστερης πληροφορίας, οἱ όποῖες βρίσκονται σέ ἐκπληκτική προσέγγιση μέ τήν ὑπερρεαλιστική ἀντίληψη γιά τόν έρωτα. «Όλοι οἱ ποιητές τοῦ Νέου Στύλ», γράφει στό θαυμάσιο διβλίο του *Dante als Dichter der irdischen Welt* («Ὁ Δάντης ὡς ποιητής τοῦ ἐπίγειου κόσμου») ὁ Έρικ Άουερμπαχ (Erich Auerbach), «έχουν μιᾶ μυστική έρωμένη, σέ ὅλους συμβαίνουν περίπου οἱ ἴδιες παράξενες έρωτικές περιπέτειες, σέ ὅλους ὁ Έρως χαρίζει ἡ ἀρνεῖται δῶρα, πού μοιάζουν περισσότερο μέ πνευματική φώτιση παρά μέ αισθησιακή ἀπόλαυση, ὅλοι ἀνήκουν σέ κάποιου εἶδους μυστική ένωση πού καθορίζει τήν ἐσωτερική ἴσως καί τήν ἐξωτερική τους ζωή». Ἡ διαλεκτική τῆς μέθης είναι ἰδιότυπη. Δέν είναι ἀραγε κάθε ἐκσταση στόν ἕναν κόσμο ταπεινωτική νηφαλιότητα στόν συμπληρωματικό του; Πού ἄλλοῦ θέλει νά καταλήξει ὁ ἱπποτικός έρωτας —καί είναι αὐτός καί ὄχι ὁ συνηθισμένος έρωτας πού συνδέει τόν Μπρετόν μέ τήν ὄραματίστρια κόρη— ἄν ὄχι στό ὅτι ἡ ἀγνότητα είναι φυγή; Φυγή σ' ἕναν κόσμο πού δέν γειτνιάζει μόνο μέ τούς πανάγιους τάφους καί τά μοναστήρια τῆς Παρθένου ἀλλά καί μέ τήν παραμονή μιᾶς μάχης ἢ τήν ἐπαύριον μιᾶς νίκης.

Ἡ δέσποινα τῶν λογισμῶν τοῦ ἐρῶντος είναι στόν ἐσωτεριστικό έρωτα κάτι τό έντελῶς ἐπουσιῶδες. Τό

ἴδιο καί στόν Μπρετόν. Βρίσκεται πύο κοντά μέ τά πράγματα τά όποια είναι κοντά στή *Nadja*, παρά μέ τήν ἴδια. Ποιά είναι ὅμως τά πράγματα μέ τά όποια είναι κοντά ἐκείνη; Ὁ κατάλογός τους μᾶς είναι στό ἔπακρο διαφωτιστικός γιά τόν ὑπερρεαλισμό. Ἀπό πού ν' ἀρχίσει κανείς; Ὁ ὑπερρεαλισμός μπορεῖ νά περηφανευτεῖ γιά μιᾶ καταπληκτική ἀνακάλυψη. Είναι ὁ πρῶτος πού ἀνακάλυψε τήν επαναστατική δύναμη πού ἀναδύεται μέσα ἀπό τό «παρωχημένο»: τίς πρῶτες σιδηρές κατασκευές, τά πρῶτα ἐργοστάσια, τίς πρῶτες φωτογραφίες, τά ἀντικείμενα πού ἡ χρήση τους ἀρχίζει νά σβήνει, τά παλιά πιάνο μέ οὐρά, τά προ πενταετίας ρούχα, τά μοντέρνα κέντρα διασκέδᾶσεων ὅταν ἔχουν πάψει πιά νά είναι στή μόδα. Γιά τό ποιᾶ σχέση ἔχουν αυτά τά πράγματα μέ τήν ἐπανάσταση, κανείς δέν μπορεῖ νά ἔχει ἀκριβέστερη ἀντίληψη ἀπό τούς συγγραφείς αὐτούς. Τό πῶς ἡ ἀθλιότητα —ὄχι μόνο ἡ κοινωνική ἀλλά καί ἡ ἀρχιτεκτονική, ἡ ἀθλιότητα τῶν ἐσωτερικῶν χώρων, τά ἀντικείμενα πού ὑποδουλώνουν ἐνῶ είναι τά ἴδια ὑπόδουλα— μπορεῖ ἀπτόμα νά μεταστραφεῖ σέ επαναστατικό μηδενισμό, αὐτό δέν τό εἶχε ἀντιληφθεῖ κανείς πρῖν ἀπ' αὐτούς τούς ὄραματιστές καί οἰωνοσκόπους. Ἄν ἀντιπαρέλθουμε τό *Passage de l'Opéra* τοῦ Ἄραγκόν, ὁ Μπρετόν καί ἡ *Nadja* είναι τό έρωτικό ζευγάρι πού μετατρέπει σέ επαναστατική ἐμπειρία, ἄν ὄχι σέ δράση, ὅλα ὅσα μάθαμε κατά τή διάρκεια μελαγχολικῶν διαδρομῶν μέ τό τρένο (οἱ σιδηρόδρομοι ἔχουν ἀρχίσει νά παλιώνουν), ἢ κάποια μοναχικά κυριακάκια ἀπογεύματα στίς ἐργατικές συνοικίες τῶν μεγάλων πόλεων καθώς κοιτάζαμε γιά πρώτη φορά μέσα ἀπό τά βρεγμένα τζάμια τοῦ παραθύρου ενός καινούργιου διαμερίσματος. Είναι αὐτοί πού ὀδηγοῦν στήν ἐκρηξη τίς κραταιές δυνάμεις τῆς «ἀτμόσφαιρας» πού είναι κρυμμένες μέσα σ' αυτά τά πράγματα. Πῶς φαντάζεστε ἀραγε ὅτι θά διαμορφωθεῖ μιᾶ ζωή πού θ' ἀφήσει σέ μιᾶ ἀποφασιστική στιγμή νά τήν καθορίσει τό τελευταῖο τραγουδάκι τοῦ συρμού;

Τό τέχνασμα πού δαμάζει αὐτόν τόν κόσμο πραγμάτων —είναι προσφυέστερο ἐδῶ νά μιλάμε γιά τέχνασμα κι ὄχι γιά μέθοδο— συνίσταται στήν ὑποκατάσταση τοῦ ἱστορικοῦ βλέμματος πάνω στό παρελθόν μέ τό πολιτικό.

«Ἀνοιχτεῖτε τάφοι, ἐσεῖς νεκροί τῶν πινακοθηκῶν, πτώματα πίσω ἀπό τά παραβάν, σέ ἀνάκτορα, πύργους καί μονατήρια, ἰδοῦ σᾶς ὁμιλεῖ ὁ μυθικός κλειδοῦχος· κρατάει στά χέρια του ἕναν ὄραμαθό κλειδιά ὄλων τῶν ἐποχῶν, γνωρίζει ν' ἀνοίγει καί τίς πύο πανοῦργες κλειδαριές καί σᾶς προσκαλεῖ νά εἰσελθετε στόν κόσμο τοῦ σήμερα, ν' ἀνακατευτεῖτε μέ τούς ἀχθοφόρους, τούς μηχανικούς, πού τό χρέμα τους ἐξευγενίζει, νά ἐγκατασταθεῖτε ἀναπαντικά στά αὐτοκίνητά τους, πού είναι λαμπρά σάν πανοπλίες ἀπό χρόνους ἱπποτικούς, νά πάρετε τή θέση σας στίς διεθνείς ἀμαξοστοιχίες καί νά συνταχθεῖτε μέ ὅλους ἐκεί-

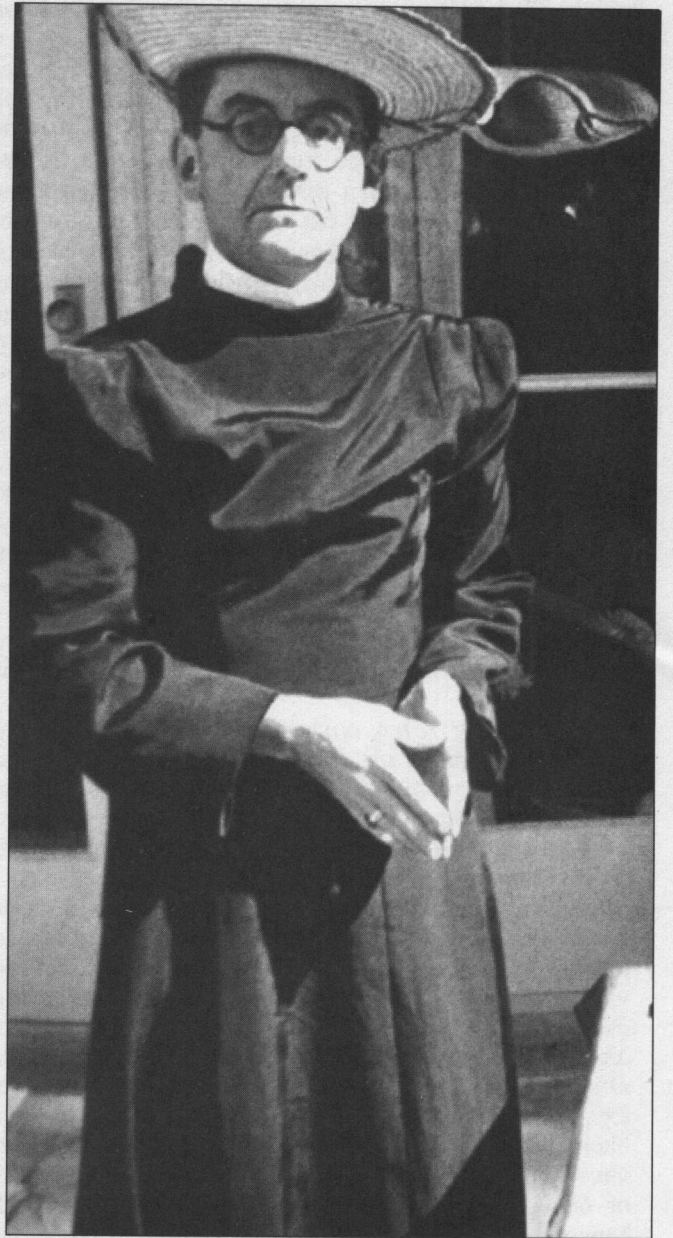
νους πού είναι ακόμη περήφανοι για τὰ προνόμιά τους. Όμως ὁ πολιτισμὸς γρήγορα θὰ τοὺς ξεκάνει».

Τὰ λόγια αὐτὰ ἔβαλε στό στόμα τοῦ Ἀπολλιναίρ ὁ φίλος του Ἄνρι Χέρτς. Ἀπό τόν Ἀπολλιναίρ ξεκινάει αὐτή ἡ τεχνική. Τὴ χρησιμοποίησε μέ μακιαβελικό ὑπολογισμό στή συλλογὴ διηγημάτων τους *L' hérésarque* γιὰ νά ἀνατινάξει τόν καθολικισμό (στόν ὁποῖο μέσα του πίστευε).

Στό κέντρο αὐτοῦ τοῦ κόσμου πραγμάτων στέκεται τό πῶς ὄνειρεμένο ἀπό τὰ ἀντικείμενά του, ἡ ἴδια ἡ πόλη τοῦ Παρισιοῦ. Ἀλλά μόνο ἡ ἐξέγερση φέρνει ἀκατάπαυστα στήν ἐπιφάνεια τό ὑπερρεαλιστικό του πρόσωπο (ἔρημοι δρόμοι στοὺς ὁποίους σφυρίγματα καί πυροβολισμοὶ ὑπαγορεύουν τὴν ἀπόφαση). Καί κανένα πρόσωπο δέν εἶναι σέ τέτοιο βαθμὸ ὑπερρεαλιστικό ὅσο τό πραγματικό πρόσωπο μιᾶς πόλης. Κανένας πίνακας τοῦ Ντέ Κίρικο ἢ τοῦ Μάξ Ἔρνστ δέν μπορεῖ νά ἀναμετρηθεῖ μέ τὴν ἐνάργεια τῶν εἰκόνων τῶν ἐσωτερικῶν τῆς φρουρίων, τὰ ὁποῖα πρέπει πρῶτα κανεῖς νά τὰ ἀλώσει καί νά τὰ καταλάβει γιὰ νά κυριαρχήσει στό πεπωμένο τους καί μέσα ἀπὸ τό πεπωμένο τους στό πεπωμένο τῶν μαζῶν τῆς καί στήν προσωπική του μοῖρα. Ἡ Nadja εἶναι μιὰ ἐμπρόσωπος αὐτῶν τῶν μαζῶν καί ἐκείνου πού τίς ἐμπνέει ἐπαναστατικά.

«Τό μέγα ἀσυνείδητο, ζωντανό καί ἡχηρό, πού μοῦ ἐμπνέει τίς μόνες ἀποδεικτικές μου πράξεις, μέ τὴν ἔννοια ὅτι ζητῶ πάντα νά ἀποδείξω ὅτι ἐξουσιάζει αἰώνια καθετί πού μοῦ ἀνήκει».

Ἐδῶ θρίσκει κανεῖς τόν κατάλογο αὐτῶν τῶν ὀχυρῶν ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν Place Maubert, τό κατ' ἐξοχὴν μέρος ὅπου ἡ θρῶμα διατηρεῖ ὅλη τὴ συμβολικὴ τῆς δύναμη μέχρι τό «Théâtre Moderne», πού εἶμαι ἀπαρηγόρητος γιὰ τὸν δὲν πρόλαβα νά τό γνωρίσω. Ἀλλά στήν περιγραφή τοῦ μπάρ τοῦ ἄνω ὀρόφου ἀπὸ τόν Μπρετόν —«εἶναι ὀλοσκοτεινό, λαδύρινθοι ἀπὸ φυλλωσιές, ἀπ' ὅπου δέν μπορεῖς νά βγεῖς — ἔνα σαλό-νι στό βυθὸ τῆς λίμνης»— ὑπάρχει κάτι πού μοῦ θυμίζει ἐκεῖνον τόν χῶρο τοῦ παλιοῦ Καφενεῖου τῶν Πριγκιπισσῶν πού ποτέ δέν τὸν κατανόησε κανεῖς. Μιλῶ γιὰ τό πίσω δωμάτιο τοῦ πρώτου ὀρόφου μέ τὰ ζευγάρια μέσα στό γαλάζιο φῶς. Τό ἀποκαλούσαμε «τό νεκροτομεῖο» καί ἦταν τό τελευταῖο καφενεῖο πού ἦταν προορισμένο γιὰ τόν ἔρωτα. Σέ τέτοια σημεία ἐπεμβαίνει στὰ κείμενα τοῦ Μπρετόν μέ ἐξαιρετικά περίεργο τρόπο ἢ φωτογραφία. Κάνει τοὺς δρόμους, τίς ἀψίδες καί τίς πλατεῖες τῆς πόλης εἰκονογραφικό ὑλικὸ γιὰ λαϊκὸ μυθιστόρημα, ἀφαιρεῖ ἀπὸ αὐτὰ τὰ αἰωνόβια ἀρχιτεκτονήματα τὴν κοινότοπη προφάνειά τους γιὰ νά τὰ στρέψει μέ ἀρχέγονη ἔνταση πρὸς τὰ ἀναπαριστώμενα συμβάντα στὰ ὁποῖα παραλέμπουν, ὅπως ἀκριβῶς στὰ παλιά βιβλία τῶν ὑπηρετριῶν τὰ κατὰ λέξη παραθέματα μέ τόν ἀριθμὸ τῆς σελίδας. Καί ὅλα τὰ μέρη τοῦ Παρισιοῦ, πού ἐμφανίζονται ἐδῶ εἶναι σημεία, στὰ ὁποῖα αὐτὸ πού ὑπάρχει ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς



Ὁ Μάν Ρέυ

τοὺς ἀνθρώπους κινεῖται σάν περιστρεφόμενη πόρτα. Καί τό Παρίσι τῶν ὑπερρεαλιστῶν εἶναι ἕνας «μικρὸς κόσμος». Αὐτὸ σημαίνει ὅτι μέσα στόν μεγάλο κόσμο, στό σύμπαν, τὰ πράγματα δέν εἶναι διαφορετικά. Καί ἐκεῖ ὑπάρχουν διασταυρώσεις, στίς ὁποῖες ἀστράφτουν ἀπόκοσμα φωτεινά σήματα κυκλοφορίας, ἐνῶ ἀναρίθμητες ἀναλογίες καί συνδέσεις γεγονότων εἶναι στήν ἡμερήσια διάταξη. Εἶναι ὁ χῶρος γιὰ τόν ὁποῖο μιλάει ἡ ὑπερρεαλιστικὴ ποίηση. Κι αὐτὸ πρέπει νά τό σημειώσουμε, ἔστω καί μόνο γιὰ νά ἐρμηνεύσουμε τὴν ὑποχρεωτικὴ παρανόση τοῦ «l' art pour l' art». Γιατί τό

l'art pour l'art δέν υπήρξε σχεδόν ποτέ κάτι για να τό πάρει κανείς κατά γράμμα, αλλά ή σημαία ενός πλοίου, πού μεταφέρει ένα αγαθό, τό όποιο όμως δέν μπορεί να δηλωθεί γιατί του λείπει τό όνομα. Η παρούσα στιγμή θά ήταν ή κατάλληλη για να καταπιαστεί κανείς με ένα έργο πού θά φώτιζε όσο κανένα άλλο τήν κρίση των τεχνών τής όποιας παριστάμεθα μάρτυρες: μία ιστορία τής έσωτερικιστικής ποιήσης. Δέν είναι εξάλλου διόλου τυχαίο τό ότι λείπει ένα παρόμοιο έργο. Γιατί για να γραφεί μία τέτοια ιστορία, όπως ή ίδια απαιτεί να γραφεί —δηλαδή όχι ως ένα συλλογικό έργο στό όποιο ό κάθε «ειδικός» ξεχωριστά θά συμβάλει με «ό,τι αξιολογότερο» από τόν τομέα του, αλλά ως θεμελιωμένο σύγγραμμα ενός μεμονωμένου ανθρώπου ό όποιοι, κινημένος από μία έσωτερική ανάγκη, θά εξέθετε περισσότερο τή συνεχώς ανανεούμενη αυθόρμητη αναβίωση τής έσωτερικιστικής ποιήσης παρά τήν ιστορία τής εξέλιξής της — αυτό θά σήμαινε πως ένα τέτοιο έργο θά έμοιαζε με εκείνα τά λόγια έξομολογητικά συγγράμματα πού μπορεί κανείς να βρει σε κάθε αιώνα. Στην τελευταία σελίδα του δέ σίγουρα θά υπήρχε ή ακτινογραφία του υπερρεαλισμού. Ο Μπρετόν επισημαίνει στό έργο του *Introduction au discours sur le peu de réalité* ότι ό φιλοσοφικός ρεαλισμός του Μεσαίωνα βρίσκεται στή βάση τής ποιητικής έμπειρίας. Ο ρεαλισμός αυτός ωστόσο —δηλαδή ή πίστη σε μία πραγματική ξεχωριστή ύπαρξη των έννοιων, είτε εκτός είτε εντός των πραγμάτων— καθιστούσε ανέκαθεν εύκολο τό πέρασμα από τό λογικό βασίλειο των έννοιων στό μαγικό βασίλειο των λέξεων. Μαγικά λεκτικά πειράματα και όχι καλλιτεχνικά παιχνιδίσματα είναι εξάλλου οι φωνητικές και γραφιστικές ταχυδακτυλογράφίες πού εδώ και δεκαπέντε χρόνια διατρέχουν τό σύνολο τής πρωτοποριακής λογοτεχνίας είτε αυτή λέγεται φουτουρισμός είτε ντανταϊσμός είτε υπερρεαλισμός. Τό πως εδώ τό σύνθημα, τό ξόρκι και ή λογική έννοια δαπερνούν τό ένα τό άλλο, τό δείχνουν τά ακόλουθα λόγια του Άπολλιναίρ από τό τελευταίο του μανιφέστο *L'esprit nouveau et les poètes*, γραμμένο τό 1918:

«Στήν ποίηση δέν υπάρχει τό μοντέρνο αντίστοιχο τής ταχύτητας και τής απλότητας με τήν όποία είμαστε συνηθισμένοι να διατυπώνουμε με μία μόνο λέξη τόσο σύνθετες έννοιες όπως πλήθος, λαός ή σύμπαν. Ωστόσο οι σημερινοί ποιητές συμπληρώνουν αυτό τό κενό: οι ποιητικές τους συνθέσεις δημιουργούν νέες πραγματικότητες, πού ή πλαστική τους έκφραση είναι εξίσου σύνθετη με εκείνη των λέξεων πού εκφράζουν συλλογικότητες».

Αν τώρα ό Άπολλιναίρ και ό Μπρετόν προχωρούν παραπέρα και καλπάζοντας πραγματοποιούν τή σύνδεση του υπερρεαλισμού με τό περιβάλλον με τή δήλωση ότι: «Οι κατακτήσεις τής επιστήμης βασίζονται πολύ περισσότερο στην υπερρεαλιστική παρά στή λογική σκέψη», αν με άλλα λόγια καθιστούν τή μυθικοποίηση, πού τό αποκορύφωμά της ό Μπρετόν τό βλέπει

στήν ποίηση (αυτό είναι συζητήσιμο), βάση και τής επιστημονικής αλλά και τής τεχνολογικής εξέλιξης, τότε θά μπορούσαμε να πούμε ότι μία τέτοια ολοκληρωτική ένσωμάτωση των πάντων παραείναι όρμητική. Είναι πολύ διδακτικό τό να συγκρίνει κανείς τό δεδασμένο έναγκαλισμό τής κίνησης αυτής με τό παρανοημένο τεχνολογικό θαύμα —σε κάποιο σημείο ό Άπολλιναίρ λέει: «Οι άρχαίοι μύθοι έχουν κατά τό μεγαλύτερο μέρος πραγματωθεί: τώρα έναπόκειται στους ποιητές να έπινοήσουν άλλους, τους όποιους με τή σειρά τους θά πραγματώσουν οι εφευρέτες», να συγκρίνει αυτές τες πνιγηρές φαντασιώσεις με τες νηφάλιες ουτοπίες ενός Σέρμαρτ.

«Η σκέψη κάθε ανθρώπινης δραστηριότητας μου φέρνει γέλια». Αυτή ή δήλωση του Άραγκόν δείχνει πολύ καθαρά ποιός είναι ό δρόμος πού χρειάστηκε να διανύσει ό υπερρεαλισμός από τες άπαρχές του, μέχρι τό στάδιο τής πολιτικοποίησής του. Δίκαιο έχει ό Πιέρ Ναβίλ, πού άρχικά άνήκε στην ομάδα, χαρακτήρισε στό θαυμάσιο κείμενό του *Η επανάσταση και οι διανοούμενοι* τήν εξέλιξη αυτή διαλεκτική. Στή μετατροπή αυτή μιιά άκραία θεωρησιακή στάση σε επανασταστική αντίπολιτευση βασικό ρόλο έπαιξε ή έχθρότητα τής αστικής τάξης απέναντι σε κάθε είδους ριζοσπαστική εκδήλωση πνευματικής έλευθερίας. Η έχθρότητα αυτή ώθησε τόν υπερρεαλισμό προς τά άριστερά. Πολιτικά γεγονότα εξάλλου και προπάντων ό πόλεμος του Μαρόκου έπιταχύνουν αυτή τήν εξέλιξη. Με τό μανιφέστο *Οι διανοούμενοι ενάντια στον πόλεμο του Μαρόκου* πού δημοσιεύτηκε στή *Humanité* κερδήθηκε ένα έντελώς άλλο πεδίο, διαφορετικό από εκείνο πού χαρακτηρίζεται από τά γεγονότα του περιήφιμου σκανδάλου στό συμπόσιο του Saint-Pol-Roux. Τότε, λίγο μετά τόν πόλεμο, όταν οι υπερρεαλιστές πού θεώρησαν ότι ή γιορτή προς τιμήν ενός από τους περιούσιους ποιητές τους άμαυρωνόταν από τήν παρουσία εθνικιστικών στοιχείων φώναξαν «Ζήτω ή Γερμανία», έμειναν στα όρια του σκανδάλου, απέναντι στό όποιο οι άστοί, ως γνωστόν, έμφανίζονται εξίσου παχύδερμοι όσο μυγιάγγιχτοι είναι απέναντι σε κάθε μορφή δράσης. Είναι αξιοσημείωτη ή ένιαία στάση πού υιοθετούν υπό τήν επήρεια ενός τέτοιου πολιτικού κλίματος ό Άραγκόν και ό Άπολλιναίρ όσον άφορά τό μέλλον των ποιητών. Τά κεφάλαια «Καταδίωξη» και «Φόνος» του έργου *Poète assassiné* του Άπολλιναίρ περιέχουν τήν περιήφιμη περιγραφή του διωγμού των ποιητών, όπου γίνεται έφοδος στους έκδοτικούς οίκους, τά βιβλία τής ποίησης καίγονται και οι ποιητές δολοφονούνται. Οι ίδιες σκηνές διαδραματίζονται ταυτόχρονα σε όλόκληρο τόν πλανήτη. Στόν Άραγκόν, προαισθανόμενη παρόμοιες φρικαλεότητες, ή «Φαντασία» καλεί τους άνδρες της σε μία τελευταία σταυροφορία.

Για να καταλάβει κανείς τέτοιες προφητείες και να εκτιμήσει από στρατηγική άποψη τή γραμμή στην όποία προωθήθηκαν οι υπερρεαλιστές, θά πρέπει να έρευνήσει ποιός τρόπος σκέψης είναι διαδεδομένος στή

λεγόμενη καλοπροαίρετη άριστερή άστική διάνοηση, ένας τρόπος σκέψης που εκφράζεται άλλωστε άρκετά καθαρά στον τωρινό προσανατολισμό αυτών των κύκλων προς τή Ρωσία. Δέν μιλάμε φυσικά εδώ για τον Μπερώ, ο οποίος άνοιξε τό δρόμο στό περί Ρωσίας ψεύδος, ή για τόν Φάμπρο-Λύς (Fabre-Luce) που τόν άκολουθει στό δρόμο αυτό σάν ύπομονετικό γαΐδουράκι φορτωμένο μέ όλες τίς άστικές μνησικακίες. Άλλά για τό πόσο προβληματικό είναι άκόμη και τό τυπικό μεσολαβητικό βιβλίο του Ντυαμέλ. Πόσο δύσπεκτη είναι ή καταναγκαστικά ειλικρινής, καταναγκαστικά θαρραλέα και εγκάρδια γλώσσα του προτεστάντη θεολόγου στην οποία είναι γραμμένο. Πόσο φθαρμένη ή ύπαγορευμένη από άμηχανία και άγνοια της γλώσσας μέθοδος νά προσδώσει στα πράγματα συμβολικό φώς. Πόσο άποκαλυπτικό τό συμπέρασμά του: «*Η πραγματική, βαθύτερη επανάσταση, εκείνη ή οποία κατά κάποιον τρόπο θά μπορούσε νά μεταβάλει τήν ίδια τήν ουσία της ολάδικης ψυχής δέν πραγματοποιήθηκε άκόμη*». Είναι τυπικό χαρακτηριστικό αυτής της άριστερης γαλλικής διάνοησης — άκριβώς όπως και της αντίστοιχης ρωσικής— τό ότι ή θετική της λειτουργία πηγάζει έξ ολοκλήρου από ένα αίσθημα καθήκοντος, όχι άπέναντι στην επανάσταση αλλά άπέναντι στον παρελθόντα πολιτισμό. Η συλλογική της συμβολή, στό μέτρο που είναι θετική, μοιάζει μέ εκείνη των συντηρητών έργων τέχνης. Πολιτικά και οικονομικά όμως στην περίπτωση τους θά πρέπει νά ύπολογίζει κανείς και τόν κίνδυνο της δολιοφθοράς.

Τό χαρακτηριστικό όλης αυτής της άριστερης άστικής τοποθέτησης είναι ή άτυχής σύζευξη ιδεαλιστικής ήθικης και πολιτικής πράξης. Μόνο στην αντίθεσή τους προς τους άπελισμένους συμβιβασμούς του «φρονήματος» μπει νά καταλάβει κανείς όρισμένους πυρήνες της ουσίας του υπερρεαλισμού ή και της ίδιας της υπερρεαλιστικής παράδοσης. Προς τήν κατεύθυνση μιās τέτοιας κατανόησης δέν έχουν γίνει άκόμη πολλά βήματα. Υπήρξε εξάλλου ύπέρ τό δέον παραπλανητική ή αντίληψη ότι ο σατανισμός ενός Ρεμπώ και ενός Λωτρεαμόν ήταν τό αντίστοιχο του *l'art pour l'art* μέσα στο πλαίσιο μιās άπογραφής του ιδεολογικού σνομπισμού. Άν άποφασίσει κανείς ώστόσο ν' άνοίξει αυτή τή ρομαντική παγίδα, θά βρει μέσα κάτι αξιοποιήσιμο. Θά βρει τή λατρεία του κακού ως έναν, έστω ρομαντικό, πολιτικό μηχανισμό άπολύμανσης και άπομόνωσης ενάντια σε κάθε ήθικολογικό έρρασιτεχνισμό. Μέ αυτή τήν πεποίθηση θά χρειαστεί ίσως κανείς, όταν συναντήσει στον Μπερόν τό σενάριο ενός έργου τρόμου, στό κέντρο του οποίου βρίσκεται ο διασμός ενός παιδιού, νά ανατρέξει μερικές δεκαετίες πιο πίσω. Στα χρόνια άνάμεσα στο 1865 και στο 1875, κάποιοι μεγάλοι αναρχικοί, χωρίς νά γνωρίζουν ο ένας για τόν άλλον, έστηναν τους εκρηκτικούς μηχανισμούς τους. Τό εκπληκτικό όμως είναι ότι, ανεξάρτητα ο ένας από τόν άλλον, έβαλαν τά ρολόγια τους στην ίδια ώρα, και σαράντα χρόνια άργότερα έξερράγησαν ταυτόχρονα

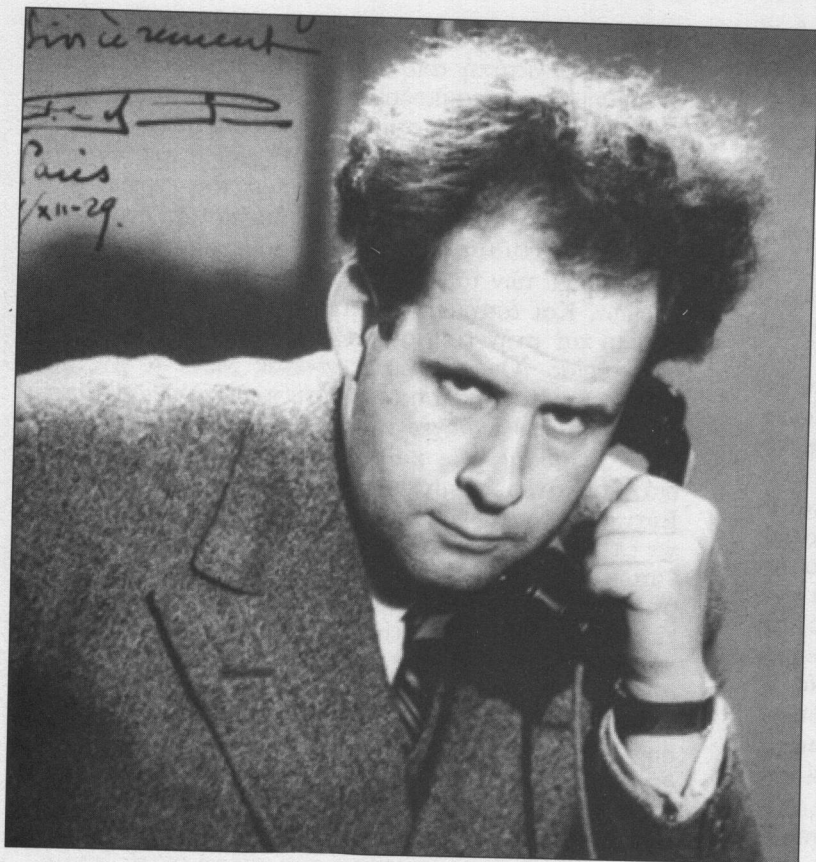
στη Δυτική Ευρώπη τά γραπτά του Ντοστογιέφσκι, του Ρεμπώ και του Λωτρεαμόν.

Γιά νά είναι κανείς άκριβέστερος θά μπορούσε, από τό σύνολο του έργου του Ντοστογιέφσκι, νά ξεχωρίσει τό σημείο εκείνο που στην πραγματικότητα δημοσιεύτηκε μόλις τό 1915: τήν «Έξομολόγηση του Σταβρόγκιν» από τους *Δαιμονισμένους*. Τό κεφάλαιο αυτό, που βρίσκεται πολύ κοντά στο τρίτο άσμα των *Chants de Maldoror*, περιλαμβάνει μιá άπολογητική του κακού, ή οποία εκφράζει πολύ έντονότερα όρισμένα θέματα του υπερρεαλισμού απ' όσο όρισμένοι από τους σημερινούς του εκπροσώπους. Γιατί ο Σταβρόγκιν είναι υπερρεαλιστής *avant la lettre*. Κανείς δέν έχει συλλάβει όπως αυτός πόσο άνυποψίαστοι είναι οι μικροαστοί, όταν πιστεύουν ότι τό καλό μέν, για τόν έναρτο που τό πράττει, έμπνέεται από τό Θεό, τό κακό όμως είναι προϊόν της άτομικής τους παρόρμησης και σε σχέση μέ αυτό είμαστε ανεξάρτητα και αυτόδουλα όντα. Κανείς δέν μπόρεσε νά διακρίνει όπως αυτός, άκόμη και στην πιο ποταπή πράξη, ίσως δέ άκριβώς σ' αυτήν, τήν έμπνευση. Εκείνος είδε τήν κακία σάν κάτι που, μέσα στη ροή του κόσμου, ύπάρχει εκ των προτέρων σχηματισμένο μέσα μας, που μας ύποβάλλεται, αν δέν μας επιβάλλεται, όπως άκριβώς βλέπει ο ιδεαλιστής αστός τήν άρετή. Ο Θεός του Ντοστογιέφσκι δημιούργησε όχι μόνο τόν ουρανό και τή γή, τόν άνθρωπο και τό ζώο, αλλά και τήν ποταπότητα, τήν εκδίκηση και τή σκληρότητα. Και άκόμη κι εδώ δέν άφησε τόν άνίδεο διάβολο ν' άνακατευτεί στην δουλειά του. Γι' αυτό στο έργο του είναι όλοι τόσο άθηντικοί, ίσως όχι «έξαισιοι» αλλά αιώνια νέοι «όπως τήν πρώτη μέρα», και σε τεράστια άπόσταση από τά στερεότυπα μέσα από τά όποια ο φιλισταίος μικροαστός βλέπει τήν άμαρτία.

Τό πόσο μεγάλη είναι ή ένταση, ή οποία δίνει στους ποιητές που μνημονεύσαμε τήν εκπληκτική ικανότητά τους νά ενεργοούν έξ άποστάσεως, τό μαρτυρεί μέ σχεδόν κωμικό τρόπο ή έπιστολή, τήν οποία άπευθύνει στις 23 Οκτωβρίου 1869 στον εκδότη του ο Ίσιντόρ Ντυκάς (Isidore Ducasse), για νά του εξηγήσει τήν ποιήσή του. Εκεί τοποθετεί τόν εαυτό του στην ίδια σειρά μέ τόν Μίμιεβιτς, τόν Μίλτον, τόν Southey, τόν Άλφρέντ ντέ Μυσσέ και τόν Μπωντλαίρ και λέει:

«Φυσικά έδωσα έναν κάπως πιο δυναμικό τόνο για νά έμφυσήσω νεά πνοή σ' αυτό τό είδος της λογοτεχνίας που τραγουδάει τήν άπελπισία μόνο και μόνο για νά καταθλίψει τόν άναγνώστη και νά τόν κάνει νά ποθήσει περισσότερο τό καλό ως θεραπεία. Έτσι, ύμνει κανείς τελικά μόνο τό καλό, μόνο που ή μέθοδος είναι φιλοσοφικότερη και λιγότερο άφελής από εκείνην της παλιās σχολής, από τους εκπροσώπους της οποίας βρίσκονται άκόμη στην ζωή μόνο ο Βίκτωρ Ουγκώ και μερικοί άλλοι».

Άλλά αν τό παραπλανητικό βιβλίο του Λωτρεαμόν έχει κάποιο πλαίσιο αναφοράς, ή έστω αν μπορεί να



Μάν Ρέι: Σ.Μ. Αίξενστάιν, 1929

νείς να τό συνδέσει με κάτι τέτοιο, τό πλαίσιο αυτό είναι ή επανάσταση. Ήταν λοιπόν απόλυτα εύλογη και στην πραγματικότητα αρκετά διορατική ή απόπειρα πού έκανε ό Σουπώ τό 1927 στην έκδοση τών απάντων, να γράφει μιά πολιτική βιογραφία του Ίσιντόρ Ντυκάς. Δυστυχώς δέν υπάρχουν στοιχεία γι' αυτήν και τό ότι ό Σουπώ θρήκε όρισμένα υπήρξε αποτέλεσμα κάποιας σύγχυσης. Αντίθετα, εύτυχώς, πέτυχε μιά αντίστοιχη προσπάθεια στην περίπτωση του Ρεμπώ, και είναι πρós τιμήν του Μαρσέλ Κουλόν τό ότι υπερασπίστηκε την πραγματική εικόνα του ποιητή απέναντι στό σφετερισμό της από την καθολικιστική άποψη του Κλωντέλ και του Μπериόν. Ό Ρεμπώ είναι βέβαια καθολικός, αλλά καθολικός, όπως ό ίδιος λέει, μέ τό χειρότερο μέρος του έαυτού του, τό όποιο δέν παύει να καταγγέλλει και να παραδίδει στό μίσος και την περιφρόνηση τόσο τή δική του όσο και τών άλλων. Είναι τό μέρος εκείνο πού τόν αναγκάζει να όμολογει ότι δέν κατανοεί την εξέγερση. Αλλά αυτή είναι ή εξομολόγηση ενός μαχητή της Κομμούνας, πού θεωρούσε τόν έαυτό του ανεπαρκή, και ό όποιος, όταν γύρισε την πλάτη του στην ποίηση, είχε ήδη πρό πολλού, στά πρώτα του ποιήματα, αποχαιρετήσει τή θρησκεία. «Μίσος, σ' έσένα έμπιστευτήκα τόν θησαυρό μου», γράφει στην Έποχή στην Κόλαση. Και πάνω σ'

αυτή τή φράση θά μπορούσε να αναρριχηθεί όλόκληρο τό φυτό της ποιητικής του υπερρεαλισμού, πού θά είχε τή δυνατότητα να απλώσει τίς ρίζες του βαθύτερα απ' ό,τι ή θωρία της «έκπληξης» του αϊφνιδιασμένου ποιητή, πού ανάγεται στον Άπολλιναιό, και να φτάσει μέχρι τά βάθη της σκέψης του Πόε.

Από την εποχή του Μπακούνιν δέν υπήρξε στην Ευρώπη ριζοσπαστική αντίληψη της ελευθερίας. Οι υπερρεαλιστές έχουν μιά τέτοια αντίληψη. Είναι οι πρώτοι πού άρνούνται τό αποστεωμένο φιλελεύθερο-ήθικό-ούμανιστικό ιδεώδες της ελευθερίας, επειδή τούς είναι ξεκάθαρο ότι

«ή ελευθερία, πού σ' αυτή τή γη μπορεί να εξαγοραστεί μόνο μέ χιλιάδες σκληρότατες θυσίες, πρέπει να απολαμβάνεται χωρίς περιορισμούς σε όλη της την πληρότητα και χωρίς κανενός είδους πραγματιστικό ύπολογισμό, γιά όσο διαρκεί». Και αυτό τούς αποδεικνύει ότι «ό άπελευθερωτικός άγώνας της ανθρώπινης στην άπλούστερη επαναστατική μορφή του (ή όποία εξάλλου δέν είναι παρά ή άπελευθέρωση από κάθε άποψη) παραμένει ή μόνη υπόθεση, άξια να την υπηρετήσει κανείς».

Καταφέρνουν όμως να συνδέσουν αυτή την έμπειρία της ελευθερίας με την άλλη επαναστατική έμπειρία, την όποία όφείλουμε ωστόσο να αναγνωρίσουμε, μιά και τή δοκιμάσαμε ήδη, δηλαδή με την έποικοδομητική δικτατορική πλευρά της επανάστασης; Καταφέρνουν, με άλλα λόγια, να συνδέσουν την εξέγερση με την επανάσταση; Πώς μπορούμε να φανταστούμε μιά ύπαρξη προσανατολισμένη όλοκληρωτικά πρós τό Boulevard Bonne Nouvelle σε χώρους χτισμένους από τόν Λέ Κορμπυζιέ και τόν Ουντ (Oud);

Νά κερδίσει τίς δυνάμεις της μέθης υπέρ της επανάστασης - αυτός είναι ό άξονας γύρω από τόν όποιο περιστρέφεται ό υπερρεαλισμός με όλα τά βιβλία και τά έγχειρήματά του. Αυτό θά μπορούσε να τό αποκαλέσει την κατ' έξοχήν επιδίωξή του. Γιά τούς υπερρεαλιστές δέν είναι άρκετό τό ότι, όπως ξέρουμε, μέσα σε κάθε επαναστατική πράξη είναι ζωντανό ένα στοιχείο μέθης. Τό στοιχείο αυτό ταυτίζεται με την αναρχία. Αλλά τό να τονίσουν αποκλειστικά αυτό τό στοιχείο, θά σήμαινε να παραμελήσουν τή μεθοδική και έπιστημονική προετοιμασία της επανάστασης πρós όφελος μιάς πρακτικής πού παραπαίει ανάμεσα σε πρόπόνηση και προέορτια. Σ' αυτό έρχεται να προστεθεί μιά μάλλον έλλιπής όσο και μη διαλεκτική αντίληψη γιά την ουσία της μέθης. Η αισθητική του ζωγράφου, του ποιητή «en état de surprise» [σε κατάσταση έκπληξης], της τέχνης ως αντίδρασης ενός ατόμου πού έκπλησσεται, είναι δέσμια μερικών εξαιρετικά όλέθριων προκαταλήψεων. Κάθε σοβαρή εξερεύνηση τών από-

κρυφών, υπερρεαλιστικῶν, φαντασμαγορικῶν χαρισμάτων καί φαινομένων προϋποθέτει μιὰ διαλεκτική διασταύρωση τήν ὁποία δέν θά μπορέσει ποτέ νά συλλάβει μιὰ ρομαντική διάνοια. Διότι δέν μᾶς ὠφελεῖ σέ τίποτε νά ὑπογραμμίσουμε μέ πάθος καί φανατισμό τήν αἰνιγματική πλευρά τοῦ αἰνιγματικοῦ, ἀλλά ἀντίθετα εἰσχωροῦμε βαθύτερα στό αἶνιγμα μόνο στό μέτρο πού τό ξαναβρίσκουμε στήν καθημερινότητα δυνάμει μιᾶς διαλεκτικῆς ὀπτικῆς, πού ἀναγνωρίζει τό καθημερινό ὡς ἀδιαπέραστο καί τό ἀδιαπέραστο ὡς καθημερινό. Καί ἡ πιό παθιασμένη ἐρευνα τῶν τηλεπαθητικῶν φαινομένων γιά παράδειγμα δέν πρόκειται νά μᾶς διδάξει οὔτε τά μισά σχετικά μέ τό διάβασμα (τό ὁποιο ἄλλωστε εἶναι ἓνα κατ' ἐξοχήν τηλεπαθητικό φαινόμενο) ἀπ' ὅσα θά μᾶς διδάξει ἡ θύραθεν φώτιση τῆς ἀνάγνωσης βιβλίων σχετικῶν μέ τά τηλεπαθητικά φαινόμενα. Ἀκόμη δέ καί ὁ μέγιστος ἐρευνητικός οἰστρος γύρω ἀπό τήν ἐκσταση πού προκαλεῖ τό κάπνισμα τοῦ χασίς δέν πρόκειται νά μᾶς διδάξει οὔτε τά μισά σχετικά μέ τή σκέψη (πού εἶναι ἐπιφανές ναρκωτικό) ἀπ' ὅσα μᾶς διδάσκει ἡ θύραθεν φώτιση διά τῆς σκέψης πάνω στήν ἐκσταση ἀπό τό κάπνισμα τοῦ χασίς. Ὁ ἀναγνώστης, ὁ στοχαζόμενος, ὁ ἀναμένων, ὁ flâneur, εἶναι ἐξίσου τύποι τοῦ φωτισμένου ἀνθρώπου ὅπως ὁ ὀπιοφάγος, ὁ ὄνειροπόλος καί ὁ ἐκστατικός. Καί ἐπιπλέον περισσότερο ἐγκόσμια προσανατολισμένοι. Γιά νά μή μιλήσουμε γιά τό φοβερότερο τῶν ναρκωτικῶν –τόν ἴδιο τόν ἑαυτό μας– πού τό γευόμαστε τίς ὥρες τῆς μοναξιᾶς μας.

«Νά κερδίσουμε τίς δυνάμεις τῆς μέθης ὑπέρ τῆς ἐπανάστασης» – μέ ἄλλα λόγια ποίηση στήν πολιτική; «Αὐτό τό ἔχουμε δοκιμάσει. Ὅτιδήποτε ἄλλο ἐκτός ἀπ' αὐτό!» Λοιπόν θά σᾶς ἐνδιαφέρει ἀκόμη περισσότερο νά δεῖτε τό πόσο μιὰ ποιητική παρέκβαση ξεκαθαρίζει τά πράγματα. Γιατί τί εἶναι τό πρόγραμμα τῶν ἀστικῶν κομμάτων; Ἐνα κακό ποίημα γιά τήν ἀνοιξη παραγεμισμένο μέχρι σκασμοῦ μέ παρομοιώσεις. Ὁ σοσιαλιστής βλέπει «τήν ὁμορφιά τοῦ μέλλοντος τῶν παιδιῶν καί τῶν ἐγγόνων μας» στό ὅτι, τότε, ὅλοι θά ἐνεργοῦν «σάν νά εἶναι ἄγγελοι» καί ὅλοι θά ἔχουν ἄρκετά «σάν νά εἶναι πλούσιοι» καί ὁ καθένας θά ζεῖ «σάν νά εἶναι ἐλεύθερος». Ὅμως οὔτε ἴχνος ἀγγέλων, πλούτου ἢ ἐλευθερίας. Μόνο εἰκόνες. Καί τό θησαυροφυλάκιο τῶν εἰκόνων τῆς φαντασίας τῶν ποιητῶν τῶν σοσιαλδημοκρατικῶν συλλόγων; Τό δικό τους Gradus ad Parnassum; Ἡ αἰσιοδοξία. Ἄλλος ἀέρας φαίνεται ὡστόσο νά πνέει στό κείμενο τοῦ Πιέρ Ναβίλ, πού ἀνάγει τήν «ὀργάνωση τῆς ἀπαισιοδοξίας» σέ αἷτημα τῆς ἡμέρας. Στό ὄνομα τῶν πνευματικῶν του φίλων διατυπώνει ἓνα τελεσίγραφο, ἀπέναντι στό ὁποιο αὐτή ἡ ἀσυνείδητη, ἐρασιτεχνική αἰσιοδοξία θά πρέπει ἀναπόφευκτα ν' ἀνοίξει τά χαρτιά της: Πού βρίσκονται οἱ προϋποθέσεις τῆς ἐπανάστασης; Στήν ἀλλαγὴ τοῦ φρονήματος ἢ τῶν ἐξωτερικῶν συνθηκῶν; Αὐτό εἶναι τό κύριο ἐρώτημα πού καθορίζει τή σχέση ἠθικῆς καί πολιτικῆς καί τό ὁποιο δέν ἐπιδέχεται καμιά συγκάλυψη.

Ὁ υπερρεαλισμός στάθηκε πάντα πλησιέστερος πρὸς τήν κομμουνιστική ἀπάντηση στό ἐρώτημα αὐτό. Κι αὐτό σημαίνει ἀπαισιοδοξία σέ ὀλόκληρο τό μέτωπο. Πέρα γιά πέρα. Δυσπιστία ἀπέναντι στή μοῖρα τῆς λογοτεχνίας, δυσπιστία ἀπέναντι στή μοῖρα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἀνθρωπισμοῦ, προπάντων ὅμως δυσπιστία, δυσπιστία καί πάλι δυσπιστία ἀπέναντι σέ κάθε εἶδους συνεννόηση: μεταξύ τῶν τάξεων, μεταξύ τῶν λαῶν, μεταξύ τῶν ἀτόμων. Καί ἀπεριόριστη ἐμπιστοσύνη μόνο στήν I.G. Farben καί στήν εἰρηνική τελειοποίηση τῆς πολεμικῆς ἀεροπορίας. Ὅμως τώρα τί γίνεται; Μετά τί γίνεται;

Ἐδῶ ἐρχεται νά πάρει τή θέση πού τῆς ἀξίζει ἡ παρατήρηση πού ὑπάρχει στό τελευταῖο βιβλίο τοῦ Ἀραγκόν *Traité du style* καί ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ νά γίνει ἡ διάκριση ἀνάμεσα στήν παρομοίωση καί τήν εἰκόνα. Εὐτυχῆς παρατήρηση σέ θέματα ὕφους πού χρειάζεται νά ἐπεκταθεῖ. Ἐπέκταση; Πουθενά ἄλλοῦ ἀπὸ τά δύο –παρομοίωση καί εἰκόνα– δέν συγκρούονται τόσο δραστικά καί τόσο ἀσυμφιλίωτα ὅπως στήν πολιτική. Γιατί τό νά ὀργανώσει κανεὶς τήν ἀπαισιοδοξία δέν σημαίνει τίποτε ἄλλο ἀπὸ τό νά ἐξοβελίσει τήν ἠθική μεταφορά ἀπό τήν πολιτική καί νά ἀνακαλύψει στόν χώρο τῆς πολιτικῆς δράσης τή σφαῖρα τῆς πλήρους κατῆχσης τῶν εἰκόνων. Ἡ σφαῖρα αὐτή τῶν εἰκόνων ὅμως δέν εἶναι πιά δυνατόν νά ἐκμετρηθεῖ θεωρησιακά. Ἄν ἡ διπλή ἀποστολή τῆς ἐπαναστατικῆς διανοήσεως εἶναι νά ἀνατρέψει τήν πνευματική κυριαρχία τῆς ἀστικῆς τάξης καί νά ἀποκαταστήσει τήν ἐπαφή μέ τίς προλεταριακές μάξες, στό δεύτερο σκέλος τῆς ἀποστολῆς τῆς ἔχει σχεδόν ὀλοκληρωτικά ἀποτύχει, ἀφοῦ δέν μπορεῖ πιά νά τό πραγματοποιήσει θεωρησιακά. Ὡστόσο αὐτό δέν ἐμπόδισε πολλούς νά τό ἐπιχειροῦν ξανά καί ξανά, σάν αὐτό νά ἦταν δυνατόν, καί νά ζητοῦν τή συνδρομή προλεταριακῶν ποιητῶν, στοχαστῶν καί καλλιτεχνῶν. Ἀπαντώντας σ' αὐτό τό αἷτημα ὁ Τρότσκι, ἤδη στό ἔργο του *Λογοτεχνία καί Ἐπανάσταση* ἐπεσήμαινε ὅτι τέτοιου καλλιτεχνῆς θά προέλθουν μόνο μέσα ἀπὸ μιὰ νικηφόρα ἐπανάσταση. Στήν πραγματικότητα ἐνδιαφέρει πολύ λιγότερο τό νά κάνει κανεὶς τόν καλλιτέχνη μέ τήν ἀστική καταγωγή μαῖτρο τῆς «προλεταριακῆς τέχνης», ἀπ' ὅσο νά τόν κάνει, ἔστω καί εἰς βάρος τῆς καλλιτεχνικῆς του δράσεως, νά λειτουργήσει σέ σημαντικά σημεῖα αὐτῆς τῆς σφαίρας τῶν εἰκόνων. Μήπως δέ ἡ ἴδια ἡ διακοπή τῆς «καλλιτεχνικῆς του σταδιοδρομίας» θά ἀποτελοῦσε οὐσιαστικό τμήμα αὐτῆς τῆς νέας του λειτουργίας;

Τά ἀστεῖα πού διηγεῖται γίνονται ὅλο καί καλύτερα. Καί τά διηγεῖται ὅλο καί καλύτερα. Γιατί, καί στό ἀστεῖο καί στή βρῖσιά καί στήν παρεξήγηση, παντοῦ ὅπου ἡ δράση προβάλλει τήν ἴδια τῆς τήν εἰκόνα, τήν ἀπορροφᾷ καί τήν καταβροχθίζει καί γίνεται ἡ ἴδια τῆς ἡ εἰκόνα, καί ὅπου ἡ ἐγγύτητα γίνεται ἓνα μέ τόν ἑαυτό της, ἀνοίγεται ἡ περιπόθητη ἐκείνη σφαῖρα τῶν εἰκόνων, ὁ κόσμος τῆς καθολικῆς καί ὀλοκληρωτικῆς ἐπικαιρότητας, στόν ὁποιο λείπει τό «καλύτερο δωμάτιο» – ἡ σφαῖρα δηλαδή, μέ μιὰ λέξη, στήν ὁποία ὁ

πολιτικός υλισμός και ο φυσικός κόσμος μοιράζονται με διαλεκτική δικαιοσύνη τόν εσωτερικό άνθρωπο, την ψυχή, τό άτομο ή οτιδήποτε άλλο τούς ρίζουμε μπροστά τους, έτσι ώστε να μή μείνει κανένα μέλος άκέραιο. Όσοσο —και ακριβώς μετά από έναν τέτοιο διαλεκτικό εκμηδενισμό— ο χώρος αυτός θά εξακολουθήσει να είναι χώρος εικόνων και πίο συγκεκριμένα χώρος σωμάτων. Γιατί δέν ώφελει να μην παραδεχτούμε στό τέλος ότι ο μεταφυσικός υλισμός του τύπου του Voigt και του Μπουχάριν δέν μπορεί, όπως μās δείχνει ή εμπειρία των υπερρεαλιστών και παλαιότερα του Χέγκελ, του Γκέοργκ Μπύχνερ, του Νίτσε, και του Ρεμπώ, να ώδηγηθει σε έναν ανθρωπολογικό υλισμό χωρίς να έχει προηγηθει κάποιο ρήγμα. Παραμένει ένα υπόλοιπο. Και τό συλλογικό έχει ένα σώμα. Και ή φύσις, ή οποία οργανώνεται προς χάριν του στην τεχνολογία, μπορεί να παραχθει σε όλη της τήν πολιτική και άντικειμενική πραγματικότητα μόνο μέσα σε εκείνη τή σφαίρα τών εικόνων, στην οποία μās μυεί ή θύραθεν φώτιση. Μόνο όταν, μέσα σ' αυτήν, τό σώμα και ή σφαίρα τών εικόνων άλληλοδιαπερνώνται τόσο βαθειά, ώστε κάθε έπαναστατική ένταση να γίνεται συλλογικός σωματικός έρεθισμός και κάθε σωματικός έρεθισμός τής συλλογικότητας έπαναστατική εκτόνωση, μόνο τότε ή πραγματικότητα ξεπερνάει τόν έαυτό της, όπως αξιώνει τό Κομμουνιστικό Μανιφέστο. Για τήν ώρα μόνο οι υπερρεαλιστές έχουν συλλάβει τή σημερινή του έπιταγή. Άνταλλάσσουν, ένας προς έναν, τό παιχίδι τών χαρακτηριστικών του προσώπου τους με τήν όψη ενός ξυπνητηριού πού κάθε λεπτό χτυπάει έπί έξήντα δευτερόλεπτα.

Μετάφραση: Στέλλα Νικολούδη

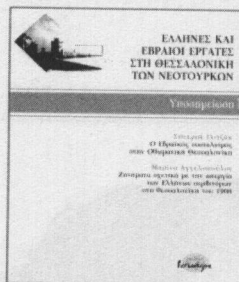
Η πρώτη δημοσίευση του κειμένου έγινε στο περιοδικό *Literarische Welt* πού εκδιδόταν από τό 1925 στο Βερολίνο από τόν Willy Haas. Η δημοσίευση έγινε σε συνέχειες στό τεύχη 5, 6 και 7 του Φεβρουαρίου 1929.

Η μετάφραση έγινε από τήν έκδοση τών *Άπάντων*, πού κυκλοφόρησε τό 1977 από τόν έκδοτικό οίκο Suhrkamp τής Φρανκφούρτης.

Walter Benjamin, *Gesammelte Schriften*, II (Aufsätze, Essays, Vorträge), Hrgb. Rolf Tiedemann, Hermann Schwepenhäuser, Band 1, S. 295-310, Frankfurt, 1977.

Τό ίδιο άρθρο έχει μεταφραστεί από τόν Μηνά Παράσχη και δημοσιεύτηκε μαζί με άλλα δύο κείμενα του Β. Μπένγιαμιν στις εκδόσεις «Ουτοπία» 1983. Δυστυχώς ή μετάφραση αυτή είναι στό όριο του άκατανόητου. Δείγματος χάριν παραθέτουμε απλώς τήν πρώτη φράση: «Τά πνευματικά ρεύματα είναι σε θέση να δημιουργήσουν μια κλίση, αρκετά ίκανοποιητική, για να έγκαταστήσει εκεί ο κριτικός τόν ύδροηλεκτρικό σταθμό του!» Δημοσιεύτηκε στόν *Πολίτη* σε ένα ειδικό αφιέρωμα για τόν υπερρεαλισμό τόν Μάιο του 1986 (τεύχ. 72). Τό έπενεκδίδουμε, για να μπορέσουν και νεότεροι αναγνώστες να γνωρίσουν τή σκέψη του Μπένγιαμιν και τήν ύποδειγματική μετάφραση τής Στέλλας Νικολούδη.

Σειρά υποσημείωση:
Συλλογή άρθρων πάνω σε επιλεγμένα ιστορικά θέματα που αντιμετωπίζονται, συνήθως, ως δευτερεύοντα. Κάθε βιβλίο της σειράς συνοδεύεται από εικόνες και φωτογραφίες.



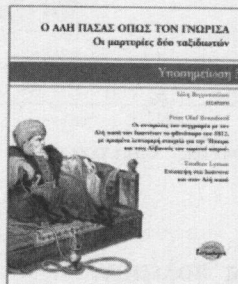
ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΗ 1:
ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΕΒΡΑΙΟΙ ΕΡΓΑΤΕΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΤΩΝ ΝΕΟΤΟΥΡΚΩΝ

Σουκρού Ιλιτζάκ
Ο Εβραϊκός σοσιαλισμός στην Οθωμανική Θεσσαλονίκη
Μαρίνα Αγγελουπούλου
Ζητήματα σχετικά με την απεργία των Ελλήνων σερβιτόρων στη Θεσσαλονίκη του 1908

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΗ 2:
ΜΠΕΚΤΑΖΗΔΕΣ ΔΕΡΒΙΣΗΔΕΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΣΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ



Ευστράτιος Ζεγκίνης
Εισαγωγή - Γενική Επιμέλεια
F.W. Hasluck
Χριστιανισμός και Ισλάμ την εποχή των Σουλτάνων
Nathalie Clayer
Μπεκτασιζμός και Αλβανικός Εθνικισμός
Nathalie Clayer
Ισλάμ, κράτος και κοινωνία στην μετακομμουνιστική Αλβανία



ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΗ 3:
Ο ΑΛΗ ΠΑΣΑΣ ΟΠΩΣ ΤΟΝ ΓΝΩΡΙΖΑ.
Οι μαρτυρίες δύο ταξιδιωτών

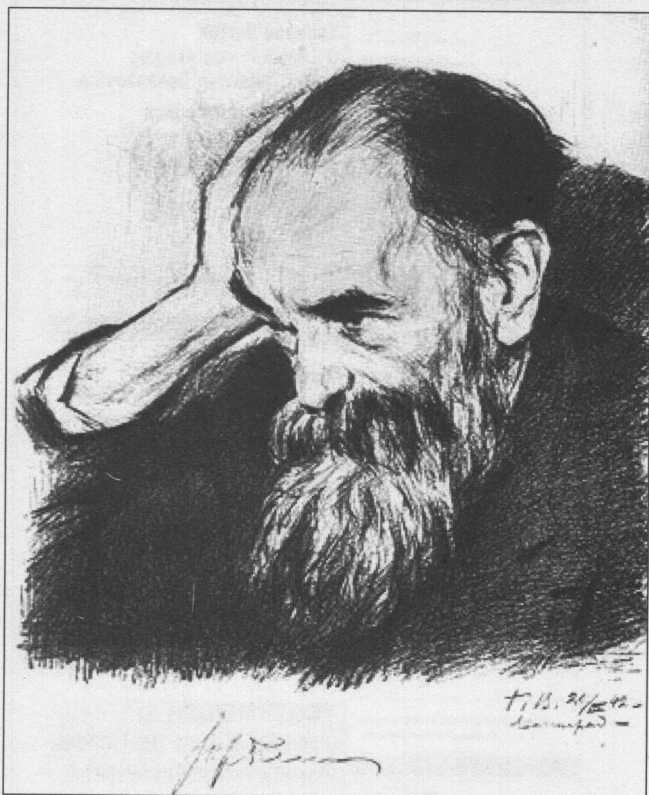
Ιόλη Βιγγοπούλου
Εισαγωγή
Peter Oluf Brøndsted
Οι συνομιλίες του συγγραφέα με τον Αλή πασά των Ιωαννίνων το φθινόπωρο του 1812, με ορισμένα λεπτομερή στοιχεία για τήν Ήπειρο και τους Αλβανούς του τωρινού καιρού.
Theodore Lyman
Επίσκεψη στα Ιωάννινα και στον Αλή πασά



Εκδόσεις Ισνάφι
Σουλίου 18, 453 32 ΙΩΑΝΝΙΝΑ, Τηλ./Fax: 26510 70703

ΤΟ ΕΡΜΙΤΑΖ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΟΥ ΛΕΝΙΝΓΚΡΑΝΤ

τῆς Ὀλυμπίας Σελέκου



Ὁ διευθυντὴς τοῦ Ἐρμιτάζ Ὀρμπέλι

Ἐπὶ ποδός πολέμου.

Κυριακή, 22 Ἰουνίου 1941. Τὴν τέταρτη μεταμεσονύκτια ὥρα, στὴ γραμμὴ τῶν δυτικῶν συνόρων τῆς ΕΣΣΔ, τὸν ἥσυχον ὕπνον ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων τάραξαν ἀτόμα καὶ τρομακτικά τὰ βομβαρδιστικά, καὶ ἡ ἀπὸ ραδιοφώνου μεσημβρινὴ ἀνακοίνωση τοῦ Μόλοτοφ «αἰφνιδίασε τοὺς πάντες». Ἀκριβῶς πέντε ὥρες ἀργότερα, ἀπὸ τὸν τηλεθόρα τοῦ Ἐρμιτάζ ἀκούγεται ἡ φωνὴ τοῦ διευθυντῆ Ἰωσήφ Ἀμπγκάροβιτς Ὀρμπέλι: «Ὁ πόλεμος ἄρχισε. Σπεύσατε νὰ σώσουμε τοὺς θησαυροὺς. Τὸ Μουσεῖο ἐκκενώνεται».

Στὸν περίβολο τοῦ Μεγάλου Ἐρμιτάζ συναθροίστηκε αὐθωρεὶ τὸ προσωπικὸ τοῦ Μουσείου –περὶ τὰ 200

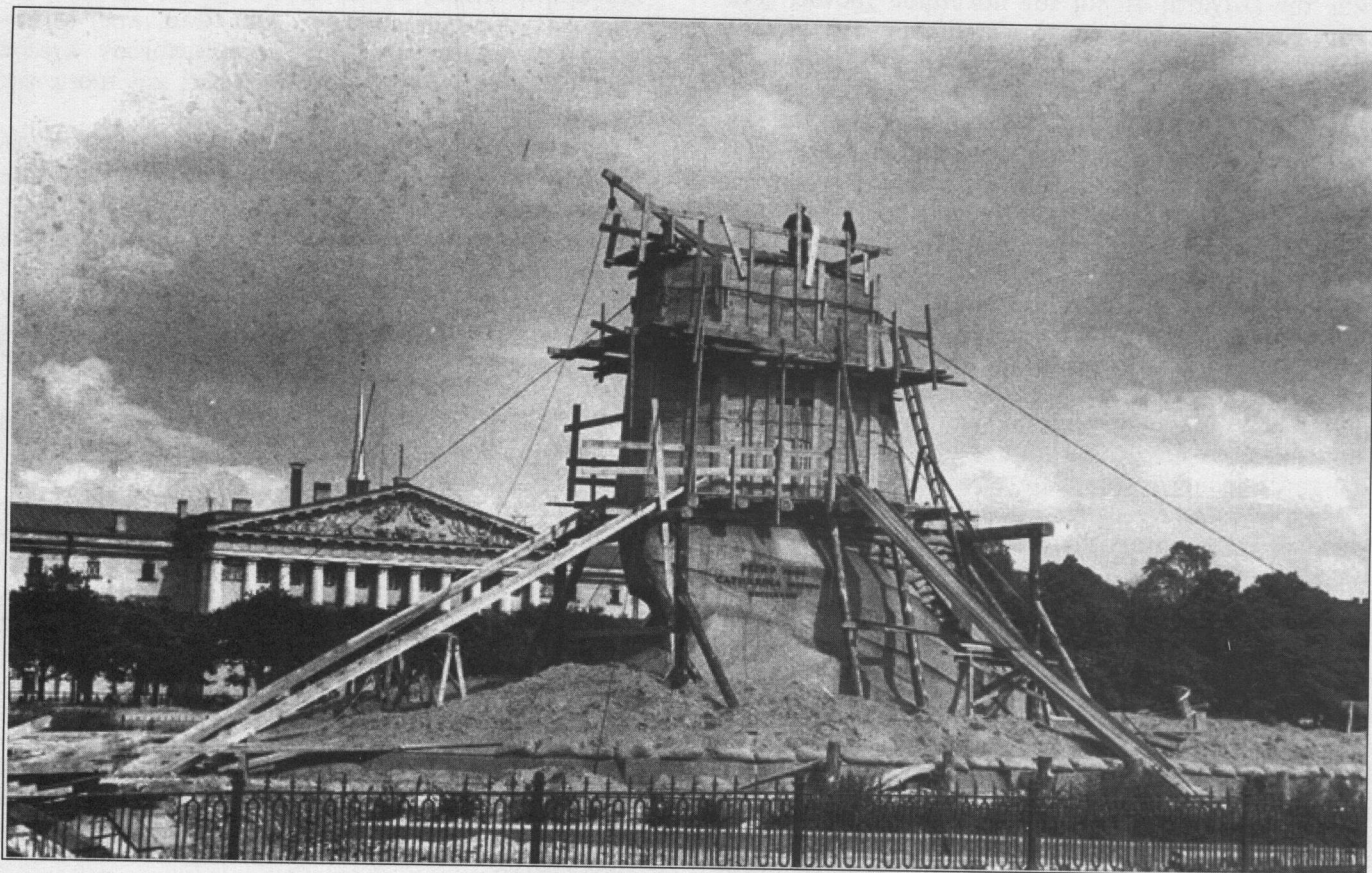
Στὴ λάσπη, στὰ σκοτάδια
πείνα καὶ θλίψη
ὅπου σάν σκιά ὁ θάνατος
ἀκροπατοῦσε
στὶς πατοῦσες μας.

Ἦμασταν κάποιες φορές τόσο εὐτυχεῖς
ἀναπνέοντας ἐλευθερία ριψοκίνδυνη
πού τὰ ἐγγόνια μας θὰ μᾶς μακαρίζουν.

Ὀλγα Μπέργκολτς

ἄτομα–, ὅπου διὰ στόματος Ὀρμπέλι πληροφορήθηκε τίς πρῶτες, γενικὲς ὁδηγίες, ἔλαβε συνοπτικὲς ἐντολές καί, κυρίως, ἔμαθε ὅτι ἀπαξάπαντες, ἀνεξαρτήτως φύλου καὶ ἡλικίας, εἶναι ἐπίστρατοι. Μονομᾶς λύθησαν οἱ ἀπορίες τῶν περισσοτέρων, καθόσον ἐπὶ μῆνες καὶ ἐνῶ εἶχε λήξει ὁ πόλεμος μὲ τὴ Φινλανδία (1940) παρατηροῦσαν νὰ γίνονται πέραν τοῦ μέτρου ἀσυνήθιστες «μαραγκοδουλειές», ἀναδιαρρυθμίσεις χώρων σέ ὀρισμένες αἰθουσες, μεταφορὰ ὀγκώδους ἐπιπλοσκευῆς στὶς ἀποθήκες, καὶ στὴ θέση τῶν ἀπελευθερωμένων σημείων νὰ καρφώνονται πατάκια, πάγκοι καὶ σανιδοκρέβατα ὅπως στοὺς στρατώνες.

Ὁ Ὀρμπέλι, ἤδη ἀπὸ τὸ 1939 διέβλεπε τὸν ἐπιπρεμᾶμενο κίνδυνο τοῦ πολέμου, καὶ ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ 1941 –ἐνόσω τὰ σύννεφα γίνονταν ὀλοένα πιὸ πυκνά– εἶχε συγκροτήσει ἐμπιστευτικὴ, πενταμελὴ ὁμάδα ἐργασίας, τῆς ὁποίας προϋστάτο ὁ ἐντελέστερος γνώστης τῶν συλλογῶν Βλαντιμίρ Φράντσοβιτς Λέβινσον-Λέσινγκ, μὲ σκοπὸ τὴν προσαρμογὴ τῶν ἰδιαιτεροτήτων τοῦ Ἐρμιτάζ στὸ κεντρικὸ, στρατηγικὸ σχέδιο τῆς ἐκκένωσης, τὴ λεπτομερὴ καταγραφὴ τῶν ὑπὸ μεταφορὰ μουσειακῶν ἐνοτήτων καί, κυρίως, τίς προτεραιότητες διαφύλαξης μὲ ἀποκλειστικὸ κριτήριον ἀποτίμησης τὴ μοναδικότητα καὶ σπανιότητα τῶν ἐκθεμάτων. Ταυτοχρόνως εἶχε ἀπαιτήσει ἀπὸ τίς ἀρμόδιες ὑπηρεσίες νὰ χορηγηθοῦν πρόσθετες πιστώσεις, νὰ διαθεθῆ ἐπιπλέον ἐξοπλισμὸς καὶ ὑλικά, τὰ ὅποια ἐγκαίρως καὶ ὅσο τὸ δυνατόν λιγότερο ἀντιληπτά ἀπὸ τοὺς πολλοὺς, φρόντιζε –πάντα τίς νύχτες– νὰ μεταφέρονται στὸ Μουσεῖο. Τοιοῦτοτρόπως εἶχαν συγκεντρωθεῖ ἀρκετὰ κυβικά ξυλίας, τεράστιες ποσότητες ἀπὸ ρο-



Τό Έρμιτάζ

κανίδια, ρινίσματα, τρίμματα φελλού, ψιλοκοσμημένης άμμου και άπειρα μέτρα χάρτου συσκευασίας. Ομάδες μαραγκών δρίσκονταν εγκατεστημένες — σχεδόν επί έναν χρόνο— στο κτήριο της έκκλησίας του Σαμψών, και με επιβλέποντα τόν άρχιμηχανικό Φίρσοφ κατασκεύαζαν, βάσει σχεδιαστικών προδιαγραφών, ποικίλων διαστάσεων ξύλινα κασόνια, κιβώτια με ειδικές έσωτερικές προστατευτικές έσοχές, κοιλότητες από σχοινόπλεγμα, όπου τό κάθε ένα είχε τόν αριθμό του και συνοδευτικά έπικολλημένη έτικέτα τών υπό μεταφορά άντικειμένων.

Έτσι λοιπόν, τήν υποφώσκουσα αύγή τής 23ης Ίουνίου 1941, με τήν ισχύ πλέον τής επίσημης έντολής, οι κορυφαίοι τών έπιστημών, προφέσσορες τής Άκαδημίας ή τού Πανεπιστημίου, οι μουσειολόγοι, οι ειδικοί για κάθε έποχή και είδος ιστορικοί τής Τέχνης, οι καταξιωμένοι παλαιοί μαζί με νεότερους όνομαστους ζωγράφους και γλύπτες, οι έπιστημονικοί συνεργάτες, οι φύλακες, τό τεχνικό προσωπικό και οι διοικητικοί όλων

τών τομέων, άγαστά με τό σμήνος τών έθελοντών, πού τάχιστα άνταποκρίθηκε στη δραματική έκκληση τού Όρμπέλι, έπιλαμδάνοντα τό έσπευσμένο, επίπονο έργο έγκιβωτισμού τών αποθησαυρισμένων μνημείων. Συμπαγές και πειθαρχημένο τό ανθρώπινο μελίσι, σάν έναίο σώμα με πολλαπλές άπολήξεις χεριών, για δύο συνεχή μερόνυχτα, χωρίς τροφή και άνάπαυση, με πόδια βαριά και τρεμάμενα, μύτες να αίμορραγούν και κυρτωμένες ράχες, συσκευάζει, συσκευάζει, συσκευάζει... Σε όλες τές πτέρυγες, στους όρόφους, στις αίθουσες, παντού απ' άκρη σ' άκρον τού Μουσείου, άεικίνητος πρωτοστατούσε, επέβλεπε και άκαταπαύστως έδινε οδηγίες και λύσεις ό άλλειος Όρμπέλι.

Οί Γερμανοί προελαύνουν, ό έχθρός πρό τών πυλών και συνεχώς ακούγεται κερχνώδης ή προτροπή τού Όρμπέλι: Γρηγορείτε! Γρηγορείτε! Τό Θησαυροφυλάκειο έχει άποκενωθεϊ. Οί μέγιστης προτεραιότητας πίνακες ξεκρεμιούνται από τά ύψομετρημένα σημεία άνάρτησης, κατεβαίνουν από τούς τοίχους, και περιοσκε-

πτοι οί συντηρητές, μέ γρήγορες αλλά σταθερές και άκρως προσεκτικές κινήσεις, προκειμένου νά κερδίσουν και τήν ελάχιστη στιγμή του πολύτιμου χρόνου, ξετελαρώνουν τά ζωγραφήματα, αποθέτουν στά κιβώτια μουσαμάδες, καμβάδες, μουκαβάδες, έλαιογραφημένα ξύλα –οί ζωγράφοι στή θέα των αφηλωμένων από τίς περιότεχνες κορνίζες τους έργων αναλύονται σέ λυγμούς. Δέν άντικρίζεται χωρίς σπαραγμό καρδιάς ξεγυμνωμένη ή γυμνή Δανάη –τό άσμα ασμάτων του Ρέμπραντ-, ούτε τόσο άφύσικα άποχαιρετάς τή νατούρα του Νεανία μέ τό λαούτο – τό μαργαριτάρι του Καραβάτζιο στό περιδέραιο του Έρμιτάς· οί γλύπτες θγάζουν από τά πεντεστάλια τους τά μαριάρια αγάλματα, τούς μπρούντζινους άνδριάντες, προτομές και συμπλέγματα, και γονατιστοί τοποθετούν στά κασόνια τά γλυπτικά άριστουργήματα κάθε έποχής· οί συντηρητές των ύφαντων περιελίσσουν τά χρυσοποίκιλτα κοπτικά ύφασματα γύρω από τούς καλοπλανισμένους κοντούς, συμμορφούμενοι μέ τίς άπαιτήσεις τής κλωστικής ύλης άπλώνουν έπιστρώματα στά λεπτεπίλεπτα μεσαιωνικά χειροτεχνήματα από τό Arras, τήν Audeparides και τίς Βρυξέλλες, και δέν παραλείπουν οί τοιχοτάπητες Gobelins και Beauvais να συντροφεύονται μέ αντίγραφα χαρτονιών του ήδονικού μαέστρου Boucher· οί χαρτοθέτες ένηκεύουν τό πλήθος από άρτιωμένα δοκίμια άπασών των έποχών και τεχνικών τής χαρακτηριστικής τέχνης, ύπολογίζοντας τά στοιχειωδέστατα γιά τήν προστασία από τήν ύγρασία και τά ζωύφια του ευρωπαϊκού, κινέζικου, γιαπωνέζικου χαρτιού, ή τής περγαμινής και, τέλος, οί συντάκτες καταλόγων παρακολουθούν τή σύμπτωση περιεχομένου-έπικέτας, οί έλεγκτές σφραγίζουν και ύπογράφουν τίς καταστάσεις έξερχομένων, και οί στρατιώτες του Λένινγκραντ φορτώνουν τά κιβώτια στά καμόνια.

Όταν, στίς 24 Ιουνίου 1941, τέθηκε σέ έφαρμογή τό άλό διετίας έκπονημένο γενικό σχέδιο μεταφοράς και έγκατάστασης των έπιχειρήσεων τής έθνικής οικονομίας, του άνθρώπινου δυναμικού, των ύλικών και πνευματικών άξιων τής ΕΣΣΔ από τίς άπειλούμενες περιοχές στά ανατολικά τής χώρας, επακριβώς τήν έπόμενη ήμέρα, Τετάρτη 25η Ιουνίου, εκείνη τήν 19η ώρα τής ήμέρας πού έμφολεύει στή λευκή νύχτα, αναχώρησαν από τό Λένινγκραντ δύο έμπορικές άμαξοστοιχίες μέ άγνωστο γιά τούς πολλούς και άυστηρά άπόρρητο γιά τούς όλίγιστους έπιβαίνοντες προορισμό. Στά βαγόνια τους μετέφεραν πολυάριθμα κασόνια μέ άκατανόητες στους άμήνητους άριθμημένες συντομογραφίες και 17 συνοδούς από τό έπιστημονικό προσωπικό του Μουσείου, κυρίως γυναίκες μαζί μέ τά άνήλικα παιδιά τους. Τά τρένα έφτασαν στίς 6 Ιουλίου 1941 στόν έμπορικό σιδηροδρομικό σταθμό του Σβερντλόβσκ, όπου και πάλι στρατιώτες μέσα στή νύχτα, σέ συνθήκες άκρας μυστικότητας –γιά κάθε ένδεχόμενο-, ξεφόρτωσαν τίς κάσες, οί όποιες έκρυβαν, τοποθετημένους έντός των περικαλυμμάτων, πάνω από ένα εκατομμύριο άνεκτίμητους θησαυρούς. Άνάμεσά τους πε-

ρίπου 6.000 πίνακες ζωγραφικής και πάνω από 20.000 πρωτότυπα σχέδια (μαύρες κιμωλίες σέ γιαπωνέζικη περγαμινή-Vellum, πενάκι και μαύρο μελάνι πάνω σέ καστανό χαρτί-buff, σαγκίνες, κραγιόνια, κτλ.) έπιφανέστατων καλλιτεχνών, πού έκπροσωπούσαν σχεδόν όλες ανά τόν κόσμο και καιρούς σχολές και τάσεις τής ζωγραφικής και έν γενεί τής Τέχνης.

Έν τω μεταξύ, στή βδομάδα πού άκολούθησε, έτοιμάσθηκε πυρετωδώς τό έπόμενο ισάριθμη ποσότητας-φορτίο, όπου μέ δύο άκόμη άμαξοστοιχίες και 15 άτομα συνοδούς, φιδοσέρνοντας στά όμχλώδη βάθη, έφτασε και αυτό ασφαλές στίς 30 Ιουλίου 1941 στόν ίδιο προορισμό. Στά μετόπισθεν, στό Σβερντλόβσκ των Ουραλίων –τό προεπαναστατικό Αίκατερίνμπουργκ-, επί τής όδου Βάνερ άριθμός 11, στό κτήριο τής Δημόσιας Πινακοθήκης, τήν παλαιά δώροφη οίκια Ίπάτιεφ, τή γνωστή από τά συμβάντα μέ τήν τσαρική οίκογένεια, άποθηκεύεται τό έγκλιωτισμένο Έρμιτάς, όπου και θά παραμείνει μέχρι τίς 7 Οκτωβρίου 1945. Στό χρονικό αυτό διάστημα, τό έπιστημονικό –έν συνόλω τριακονταμελές και γυναικοκρατούμενο κατά συντριπτική πλειοψηφία– προσωπικό, μέ έπικεφαλής τόν διευθυντή του Παραρτήματος Β. Φ. Λέβινσον-Λέσσινγκ, εκτός του ότι έπωμίσθηκαν τήν άπαρέγκλιτη ρουτίνα μέ τίς έναλλάξ τριπλοβάριδες τής 24ωρης περιφρούρησης των κιβωτίων, τόν εκ περιτροπής έπιλεκτικό έλεγχο των περιεχομένων τους και τή διατήρηση τής κατάλληλης θερμοκρασίας στους χώρους, δέν άποκόπτονται από τήν έπιστημονική δραστηριότητα: διδάσκουν σέ πανεπιστημιακά Τμήματα, μελετούν, γράφουν άρθρα και βιβλία, οργανώνουν διαλέξεις σέ Λέσχες και Νοσοκομεία.

Έλεύθεροι πολιορκημένοι.

Πίσω, στό Λένινγκραντ, μάλιστα ό άνεμος του πολέμου. Τό Έρμιτάς, μολονότι στήν ιστορική του διαδρομή είχε άντιμετωπίσει μερικευμένες εκκενώσεις και άνακοπές στή λειτουργία του, τώρα κινδυνεύει ολοκληρωτικά καθώς πάνω του κρώζουν τά πουλιά του θανάτου. Τά δεδομένα είναι έντελώς διαφορετικά από όσα είχαν συμβεί τό 1812, όπότε άνκλεισε μέ έντολή του Άλεξάνδρου Α΄, ή τό 1914, όπου μετατράπηκε σέ νοσοκομείο ώστε να άντιμετωπισθεί τό οξύτατο πρόβλημα μέ τίς εκατοντάδες χιλιάδες των τραυματιών του μετώπου (τά πλήθη των αναπήρων και των νεκρών –μεταξύ άλλων– άνέτρεψαν τό Νικόλαο Β΄) και μέρος των θησαυρών μεταφέρθηκε στή Μόσχα, ή τόν Φεβρουάριο του 1917, όταν ό Άλέξανδρος Κερένσκι έστειλε όρισμένες συλλογές και πάλι στή Μόσχα, οί όποιες επανήλθαν στό Πέτρογκραντ –στό λίκνο τής Όκτωβριανής επανάστασης– τόν Νοέμβριο του 1920 μέ έντολή του λαϊκού έπιτρόπου Λουνατσάρσκι, ή κατά τή δεκαετία του '20, καθώς ή σοβιετική πρωτεύουσα ως πολιτικό-διοικητικό κέντρο πού άνέτειλε στή

νά πραγματικότητα, προκειμένου νά περιενδυθεῖ πρόσθετη αἴγλη μέ ἐπιμονή ἀξίωσε ἀπό αὐτό πού ἔδνε, «τή φωλεά τῆς ἀπολυταρχίας», νά παραλάβει 460 πίνακες, μοναδικῆς καλλιτεχνικῆς σπουδαιότητας, γιά τό μουσχοδίτικο Μουσεῖο Καλῶν Τεχνῶν Ἀλεξάνδρου Γ' τό σημερινό Πούσκι.

Τούτη, λοιπόν, τή φορά τό Έρμιτάζ κυριολεκτικῶς ἔμοιαζε μέ σπίτι πού μόλις σήκωσαν τή σορό τοῦ ἀγαπημένου, ἀλλά συνέχιζε νά κρύβει ἀκόμη πιό προσεκτικά, στά ἔγκατα τῶν σπλάχνων του, τοὺς ἀφυγάδευτους, ἐναπομείναντες θησαυρούς. Τά συνεργεῖα ἐργάζονται πυρετωδῶς (14-16 ὥρες ἡμερησίως, ἀπό νωρίς τό πρωί μέχρι τό βράδυ, μέ ἓνα διάλειμμα γιά τό διαστικό συσσίτιο καί τόν χρονομετρημένο ὕπνο πάνω σέ σωρούς βαρύτιμων χαλιῶν, σέ πάγκους καί σανιδοκρέβατα), ὥστε νά συγκεντρωθοῦν ἀπό κάθε σημεῖο πάσης φύσεως ἐκθέματα, πού μεταφέρονται στήν αἴθουσα τοῦ πρώτου ὀρόφου τοῦ Μεγάλου Έρμιτάζ. Ἐδῶ, ἀπό τήν αἴθουσα τοῦ Κλέντζε –τόν χαράξαντα καί τό σχέδιο τῶν ἐπιλοφίων Ἀθηνῶν–, περιφροντισμένα σέ κασόνια ἢ σάκους μέ ἄμμο, κυλοῦσαν ἀπαλά ἀπό τήν αὐτοσχέδια, φαρδιά ἐσωτερική ξυλοσυρμῆ καί ἔρρεαν κατερχόμενα στίς βαθιές, θολωτές κρύπτες τῶν υπογείων –σάν μιά στοργικά καί ἀνάλαφρα ἀγκαλιασμένη συντροφιά– ἀρχαιοελληνικές καί ρωμαϊκές γλυπτικές φιγούρες, προτομές κραταιῶν αὐτοκρατόρων, δαφνοστεφῶν στρατηγῶν καί περιώνυμων γυναικῶν, ἀγγεῖα, πολυέλαιοι, γυαλιά, κρύσταλλα, πορσελάνες, ὄπλα καί ἔπιπλα. Ὑστερα ἀπό δύο ἐβδομάδων ἀδιάκοπη ἐπιμοχθῆ ἐργασία, δηλαδή τό πρωινό τῆς 18ης Σεπτεμβρίου 1941, καί μόλις ἓνα δεκαήμερο ἀπό τήν ἐναρξη τῶν μαζικῶν βομβαρδισμῶν, πάνω ἀπό χίλιες αἴθουσες ἔχουν παντελῶς ἀδειάσει, ἐνῶ στίς κατάλληλα διαμορφωμένες ὑπόγειες καμάρες εὑρίσκαν προστασία ὅσες συλλογές κατέφθαναν ἀπό τά μουσεῖα-ἐπαύλεις τῶν περιχώρων ἢ ἀπό διάφορα Ἰδρύματα τῆς πόλης. Μέσα σέ ὅλα αὐτά, ἀναπάντεχα προέκυψε νά μεταφέρουν ἀπό τόν ἐμπορικό σιδηροδρομικό σταθμό πάλι πίσω στό Έρμιτάζ τά κασόνια τοῦ τρίτου φορτίου, τοῦ ὁποῦ ἢ ἀναχώρηση δέν τελεσφόρησε καθῶς ἡ ἔξοδος ἀπό τήν πόλη δέν ἦταν πλέον ἐφικτή.

Περνοῦσαν οἱ ἡμέρες, καί οἱ λευκές νύχτες σκοτεινίασαν ἀπότομα καθῶς ὁ ρυθμός προέλασης τῶν μεραρχιῶν τῆς Βέρμαχτ αὐξανόταν ἐπικίνδυνα, δηλαδή, ἐνῶ τόν Αὐγούστο ἦταν 2-3 χιλιόμετρα τό εἰκοσιτετράωρο, ἀπό τό μισό καί μέχρι τέλος Σεπτεμβρίου ὡς τά περιχώρα τῆς πόλης δέν εἶχαν ἀπομείνει παρά μερικῆς δεκάδες μέτρα. Τό Έρμιτάζ, καθῶς εἶχε προεπιλεγεί μέ τόν κωδικό «Νούμερο 9» ὡς βασικός στόχος βομβαρδισμοῦ, στό χρονικό διάστημα μεταξύ 4 Σεπτεμβρίου-30 Νοεμβρίου 1941, ὅταν ἡ πόλη βομβαρδίστηκε 272 φορές –συνολικῆς διάρκειας 430 ὥρων–, δέχτηκε ἀθροιστικά ἐπὶ 18 ὥρες τά ἰσχυρότερα καί πιό καταστροφικά πλήγματα, τά ὁποῖα εὔστοχα –μεταγενεστέρως, στή Δίκη τῆς Νυρεμβέργης– ὁ Ὁρμπέλι (22 Φεβρουαρίου 1946) ἀποκάλεσε «φόνος ἐκ προμελέτης».

Καί ὅσο κράτησε ἡ πρωτοφανῆς στήν ἱστορία 900ῆμερη Πολιορκία, μέ τίς ἐκατόμβες τοῦ ἐνός ἐκατομμυρίου ἐννιακοσίων χιλιάδων νεκρῶν πού θρῆκαν τόν θάνατο ἀπό τοὺς βομβαρδισμούς (150.000 βόμβες ἔπεσαν στήν πόλη), τήν πείνα, τό ψύχος καί τίς ἀσθένειες, ὅσοι ἀπό τό προσωπικό τοῦ Έρμιτάζ παρέμεναν ζωντανοί, ἢ δέν στρατεύονταν γιά τό μέτωπο, ἐξακολουθοῦσαν τίς σισύφειες προσπάθειες προκάλυψης τῶν ἐξωτερικῶν καί ἐσωτερικῶν χώρων τῶν κτηρίων καί τῆς ἐπιμελέστερης συντήρησης τῶν κρυμμένων ἐργων. Οἱ ὁμάδες πυρόσβεσης βρίσκονται ἐπὶ ποδός καθῶς γιά τήν ἐντός τῶν αἰθουσῶν ἀντιπυρική προστασία μετέφεραν βουνά ἀπό ἄμμο, γέμισαν τεράστια νεπεζίτα νεροῦ γιά τήν κατάσβεση τῶν ἀπειρορίθμων ἐμπρηστικῶν βομβῶν. Προσάρμοσαν ὅλους τοὺς χώρους στίς ἐπιταγές τοῦ πολέμου, τά τζάμια τῶν ἀμέρητων παραθύρων καλύφθηκαν μέ πυκνές σταυροειδείς, ποτισμένες μέ ἀλευρόκολλα, λωρίδες χαρτιοῦ, ὥστε καθῶς χτυποῦσαν τά ὠστικά κύματα νά μὴ διασκορπίζονται τά θρύμματα τῶν γυαλιῶν. Πλειστάκις, μέ τά ἐξασθενημένα σώματά τους σχημάτιζαν –ἐκ περιτροπῆς– ἀνθρωποπετάσματα, φράζοντας παράθυρα καί πόρτες, ὥστε νά προστατεύονται οἱ κολόνες τῆς πορφύρας, τά στρωμένα ἀπό μάρμαρο τῆς Καρράρας, φωτεινὴ πέτρα καί μαλαχίτη τῶν Οὐραλιῶν δάπεδα, τά ἐβένινα καί δρύινα παρκέτα, ὁ ἐσωτερικός διάκοσμος, οἱ τοιχογραφίες καί οἱ ὄροφογραφικές ἀλληγορικές συνθέσεις τοῦ Ντουάιεν ἀπὸ τόν ἀέρα, τῆ βροχῆ καί τὸ χιόνι. Ἐκείνοι πού φρόντιζαν τά ὑπόγεια, «οἱ μπριγάδες τῆς μούχλας», ὅπως προσφωῶς εἶχαν αὐτοαποκληθεῖ ὅσοι ἐφημέρευαν στά σκοτεινά, ἀνάερα, νοτερά ἔγκατα τοῦ Μουσείου, ἔπρεπε νά ἔχουν σύμμαχο τόν ἥλιο, ὥστε νά λάμπουν τά ἀποτελέσματα τοῦ μόχθου: ἐκμεταλλούμενοι τίς στεγνές, ἡλιοφανεῖς ἡμέρες ἐσπρωχναν ἀνάδρομα καί ἐβγάζαν στό φῶς τῶν Κρεμαστῶν Κήπων ὅλη τήν ἐλαφρά ἐπίπλωση. Οἱ ταπετσέρηδες, στή θέση τῶν γνώριμων ἐξαιρετικῶν δερμάτινων, κατηφεδένιων ἢ ἀτλαξένιων ἐπιστρώσεων πού περικοσμοῦσαν λογίων-λογίων ἔπιπλα ἐποχῆς –ἀνάκλιτρα, πολυθρόνες, σκίμποδα καί καρέκλες–, ἀντίκριζαν ἓνα παχύ στρώμα ὁμοιόχρωμης, ἀποκρουστικῆς, πρασινοκίτρινης χνουδωτῆς μούχλας καί μέ παραστάτη τόν ἥλιο στὸν ἀνάντη δρόμο τῆς κατεπίγουσας συντήρησης, μέ νηματοσυρμάτινες ψῆκτρες, τρίχινες βοῦρτσες, εἰσπνέοντας τῆ σκόνη, τό φοῦμο καί τίς ὁσμές τῶν ὀξέων, προσπαθοῦν νά περιορίσουν τήν ἔκταση τῆς καταστροφῆς. Ὑπῆρχαν συνεργεῖα τά ὁποῖα ὅταν καταδύονταν στίς ὑπόγειες κρύπτες συνέβαινε, ὄχι καί λίγες φορές, καθῶς ξεκλειδωναν τίς βαρῦστερες σιδηρόπορτες νά ἀποκαλύπτεται θάλασσα βρόμικων νερῶν καί λάσπης καί στή σκοτεινὴ τῆς ἔκταση νά ἐπιπλέουν μισοάδεια κασόνια, κεκλιμένες ἄμαξες, πολυθρόνες, σαμάνια, πορσελάνες ἢ κρυστάλλινοι πολυέλαιοι, πού εἶχαν ἀποδράσει ἀπὸ τῆ χαλαρῆ περισφιξῆ τῶν σαπισμένων καναβοσχιονιῶν τότε, στό ἀπόλυτο σκοτάδι ψηλαφητὶ ἰδρωκοποῦσαν νά τά ἀνασύρουν ἀπὸ τῆ λασποθάλασ-



σα, νά επισκευάσουν τόν σπασμένο ύδραγωγό και νά αναδυθούν μαζί τους στήν επιφάνεια τών ορόφων γιά τά περαιτέρω. Σύμπασες οί κατηγορίες του προσωπικού κρατούσαν βάρδιες περιφρούρησης, και όσο διαρκούσαν οί αεροπορικές επιδρομές και οί βομβαρδισμοί σχεδόν καθόλου δέν κατέβαιναν από τίς στέγες· στίς κεραμωτές και τίς λαμαρινοσκεπές είχαν κρεμάσει—κυριολεκτικώς— τίς ζωές τους· από τίς σοφίτες κρέμονταν ή τύχη τών αίθουσών και τών έκθεμάτων, εκεί στίς σοφίτες προσήλθαν πλησίστιοι, καταντικρύ ένας στον άλλον, ό άποθηκάριος μέ τόν ξεναγό, ό αρχαιογνώστης μέ τόν στεγοποιοό, ό λεπτουργός μέ τόν ένδυματολόγο, ό τεχνοκρίτης μέ τόν χιονοκαθαριστή και ό ύδραυλικός μέ τόν ζωγράφο· εκεί, στίς ώρες τής σκοπιᾶς κυλούσε αϊμάσσουσα ή ζωή· έρωτες πού διασταυρώνονταν αλγηδόνας και εύφροσύνης γωνία, σπαρακτικοί αποχωρισμοί ή θαλπεροί έναγκαλισμοί και γενναιόψυχα αισθήματα μέ αποδέκτες εκείνους πού αναχωρούσαν γιά τό μέτωπο, δάκρυα συγκρατημένα ή κλάματα γοερά, πού οί άλλοτε περίκλειστοι και έσωστρεφεῖς χαρακτηῖρες άφηναν νά εκδηλωθούν μαζί μέ εκρήξεις συναισθημάτων και μύχιων εκμυστηρεύσεων,

και ό πιο κατάλληλος στήν άκαταλληλότητά του χρόνος είτε γιά νά συνδανλίζουν ζωογονοποιητικά χρόνια διϊστάμενες θεωρητικές άπόψεις είτε γιά νά άλληλοεισδύουν μέ φιλοπαιγμοσύνη στά ντεσιντεράτα και τίς άτραπούς άκρως εξειδικευμένων θεμάτων.

Οί άνθρωποι του Μουσείου μοιράστηκαν τήν ίδια μοίρα μέ τό χειμαζόμενο πληθυσμό τής πόλης: Μοιράστηκαν τόν θάνατο, μοιράστηκαν τά ζωτικά έφόδια πού εισέρχονταν κοπιωδώς στήν άποκομμένη από τόν κορμό τής Μεγάλης Γῆς πόλη μέσω τής μοναδικής υδάτινης αρτηρίας στό νότιο τμήμα τής Λάντογκα—τόν παγωμένο «Δρόμο τής Ζωῆς»—, μοιράστηκαν τούς κόκκους από τά χονδροκομμένα άλφιατα, τό (και χημικώς παρασκευαζόμενο) λίπος, τό κρέας, τά παραγόμενα από τό αίμα τών σφαγίων επεξεργασμένα λευκώματα και τή ζάχαρη του μισού κιλού τής μηνιαίας κατά μέσον όρο διανεμόμενης άτομικής μερίδας και, επίσης, τά 125 γραμμάρια διατροφικά μηδαμινής αξίας ψωμιού (προσμεμιγμένου κατά 30-40% μέ κυτταρίνη), τά όποια αναλογούσαν ανά είκοσιτετράωρο στους υπαλλήλους, τούς μή ικανούς γιά έργασία και τά παιδιά—καθώς τό περισσότερο και ποιοτικότερο, δηλαδή

500 γραμμάρια, προοριζόταν γιά τούς μαχητές πού βρίσκονταν στήν πρώτη γραμμή τῆς ἄμυνας, καί 250 γιά τούς ἐργάτες τῆς διπλοβάρδιας-, μοιράστηκαν τήν υπέρτατη χαρά ὅταν «κάποιες φορές διένειμε ἡ ἐπιμελητεία σάν ἐπιδόρητο μισή ταμπλέττα ἀπό ξυλόκολλα καί, σπανιότερα, κανένα κομματάκι μερσινόκολλα ἀπό τά ἀποθέματα ὑλικῶν ἀναπαλαίωσης, πού φάνταζε ὡς ἀμβροσιῶδες γεῦμα». Ἡ ἀνυπόφορη πείνα, τόν χειμῶνα τοῦ 1941-1942 –γράφει στό Ἡμερολόγιό της ἡ ζωγράφος τοῦ Έρμιτάζ Βαλεντίνα Μιλιούτινα–,

«περισφίγγει τό μυαλό, παραλύει τό σῶμα καί τά νεῦρα, καί στήν ταρτάρεια ἀτμόσφαιρα ἀναθαρρεῦω μέ τήν ἀβρή χειρονομία τῶν ναυτῶν, πού φρουροῦσαν τήν παρόχθια εἴσοδο τῶν Χειμερινῶν Ἀνακτόρων, καθῶς μοῦ πέταξαν μιά ἀγκαλιά εὐωδιαστά πευκόκλαδα. Σέ ὄλο τό δρόμο, σέρνο-ντας τά βήματα γιά τό σπίτι, τά ροκάνιζα, ξεκοκαλίζοντας τήν τρυφερή τους φλούδα καί τίς καταπράσινες βελόνες τους. Μέχρι τήν ἀνοιξη τοῦ 1942 πᾶσα πρασινάδα, κάθε χορταράκι ἦταν ἡ σωτηρία μας, ὅπως ἄλλωστε ἡ ξυλόκολλα, τά βρασμένα ἀκατέργαστα δέρματα, τά λουριά καί οἱ ζῶνες...».

Συσσωματώθηκαν στό μέγα πλῆθος τῶν ἐθελοντῶν-ὑπερασπιστῶν, πύκνωσαν τά τοπικά κλιμάκια τῆς ἀντιαεροπορικῆς ἄμυνας, χειρίστηκαν ἐπιδέξια τά ἀετοαερόστατα, ἔμπηξαν πασσάλους, ἔφτιαξαν συρματοπλέγματα, ἔστησαν μικρά ἢ μεγάλα ὄχυρά καί πολυβολεία, καί σχεδόν μέ τά νύχια ἔσκαψαν τμήματα ἀντιαρματικῶν τάφρων, καί ἀκόμη πιό θαθειά, σκάδοντας στά κνκλιότερα καί τρισόθαθα ὑπόγεια τοῦ Μουσείου, κατασκεύασαν καί ἐξόπλισαν 12 ἀσφαλῆ καταφύγια, στά ὁποῖα γιά καιρό ἔζησαν περίπου δύο χιλιάδες ψυχές. Στό καταφύγιο Νοῦμερο 3 –κάτω ἀπό τό ὑπόγειο τῶν ἰταλικῶν αἰθουσῶν μέ τίς 20 κολόνες–, πού ἦταν προορισμένο γιά ἀποκλειστική χρήση τοῦ προσωπικοῦ, τά ὑλικά προαπαιτούμενα τοῦ ἀμφημερινοῦ βίου ἐκφράζονταν στήν πιό ἐλλειπτική καί συμπυκνωμένη μορφή τους, τά ὑφασμάτινα διαχωριστικά ὀριοθετοῦσαν τίς οἰκογενειακές ἐστίες μέ τά ἐλάχιστα ἀντικείμενα πού μεταφέρθηκαν διαστικά καί τροχάδην ἀπό τό σπίτι –μιά ἀλλαξιά ροῦχα, τό κύπελλο, ἡ γαβάθα καί τά κουταλοπήρουνα–, καί τήν ἴδια στιγμή μιά ἀπλή μετατόπιση, ἕνα τράδηγμα τῶν κρίκων ἀνοιγε τό μεγάλο παράθυρο τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ἐγχρωματίζοντας τούς ἀνθρώπινους χαρακτηριστές σέ τοπίο παρακινδυνευμένα ὀριακό. Καθῶς τά πάντα ὀλόγυρα τά εἶχε περικυκλώσει ὁ θάνατος, τίποτα δέν ἔφερε περισσότερο τρόμο, οὔτε ἡ τεσσαρακονταπεντάδα τῶν πεθαμένων συναδέλφων, πού μεταφέρονταν μέ τήν κουδέρτα μέχρι τό γκαράζ, τό ὁποῖο χρησίμευσε ὡς νεκροταφεῖο τοῦ Έρμιτάζ, καθῶς ἡ μετάβαση στό πλησιέστερο –στήν Ἐκκλησία τοῦ Ρέοντος Αἵματος– ἀπαιτοῦσε δύναμη σωματική, οὔτε ὅσοι παραφρονῆμενοι πιά ψυχορραγοῦσαν στή θέα τῆς ἀπόλυτης φρίκης καί στόν ἦχο τῶν σειρήνων, οὔτε τό χαρτί τοῦ Εἰσαγγελέα

γιά τήν ὑπόθεση τῆς ἀνθρωποφαγίας, καθότι ἡ ἄκρη τῶν ἀνακρίσεων ἔφτανε μέχρι τό καταφύγιο, γιά κάποια πηχτή πού μᾶλλον δέν εἶχε παρασκευασθεῖ ἀπό κόλλα, ἀλλά –εὐτυχῶς– ἡ λιμοκτονία εἶχε προλάβει τόν ἀπονενομημένο καί ἔτσι ὁ τυφεκισμός ἀπεφεύχθη ἀντιθέτως, ἀκτίνες παρηγορητικοῦ φωτός καί σθένους σκόρπιζαν οἱ ἀρετές πού ἀναδείκνυε στό ἔπακρο ἡ ὁμαδική συμβίωση, ὅπως ἡ περίθαλψη ἀσθενῶν, ἡ φροντίδα ἀνήμπορων, οἱ διασκεδαστικές ἐπινοήσεις γιά τή συναισθηματική θωράκιση καί ψυχαγωγία τῶν παιδιῶν, οἱ σκακιστικές δεινές ἐπιδόσεις, οἱ ἀπαγγελίες ποιημάτων, ὁ χειμαρρος τῶν ἀνεκδότων, οἱ ὀλονύχτιες συζητήσεις γιά τή διασταύρωση ἀμφίσημων εἰδήσεων, καί ἡ παραδειγματική στάση τοῦ διευθυντῆ, τοῦ ὁποῖου οἱ συνθήκες ζωῆς καί διατροφῆς ἦταν ἀπολύτως ἐξισωμένες μέ τῶν ὑπολοίπων, γεγονός πού ἀναγνώριζαν ἔνιοι χαλαρά συμπαθοῦντες τό πρόσωπό του ὑφιστάμενοι, λέγοντας ἢ θά πεθάνει ἢ ἀπό θαῦμα καί μόνο θά ἐλιξῆσει. Οἱ «μουσειοπόντικες», μεθυσμένοι ἀπό τή δύναμη τῆς θέλησης τοῦ ἀνθρώπου γιά ζωή, πού ἔκανε τή ζωή ἀκόμη πιό ἐπιθυμητή, στή παγερή τῶν 40 ὑπό τοῦ μηδενός βαθμῶν νύχτα τῆς 31ης Δεκεμβρίου 1941, μέ τό ὠχρό φέγγος πού χάριζαν τά λιγοστά φαναράκια τοῦ μικροσκοπικοῦ πρωτοχρονιάτικου ἔλατου, ὑποδέχτηκαν τό νέο χρόνο μέ ἄφατη χαρά καί ξέφρενο γλέντι.

Ἀψηφώντας τίς τρομακτικές στερήσεις, τίς δοκιμασίες καί τή σωματική ἐξάντληση, οὔτε στιγμή δέν παραμέλησαν τήν ἐπιστημονική καί διαφωτιστική-προπαγανδιστική δραστηριότητα, ἡ ὁποία περιελάμβανε ἀκαδημαϊκές παραδόσεις καί ἐξετάσεις, ἡμερίδες, δημοσιεύσεις, διαλέξεις σέ Λέσχες πολιτισμοῦ, νοσοκομεῖα καί στρατιωτικές μονάδες.

Ἡ ἐπιστημονική κολεκτίβα τοῦ Μουσείου πραγματοποίησε δύο ἐκδηλώσεις ἀφιερωμένες στούς κορυφαίους ποιητές τῆς Ἀνατολῆς, Νιζάμι Νιζάμι καί Ἀλυσέρ Ναβόι.

«Στό παγωμένο καί σφοδρότατο πολιορκούμενο ἀπό ξηρᾶς καί ἀέρος Λένινγκραντ, στίς 10 Δεκεμβρίου 1941», ἐνθυμεῖται ὁ Ὁρμπέλι, «σέ μία ἀπό τίς αἰθουσες τοῦ Έρμιτάζ, μέ θερμοκρασία πού ἔδειχνε στούς δώδεκα ὑπό τό μηδέν βαθμοῦς, μέ τό φῶς τῶν ὀλίγων κεριῶν πού τρεμόπαιζαν, ξεκίνησε ἡ ἐπίσημη ἑναρξη τῶν ἐκδηλώσεων πού εἶχαμε σχεδιάσει γιά τά πεντακόσια χρόνια ἀπό τή γέννηση τοῦ μεγάλου Οὐζμπέκου ποιητῆ Ναβόι. Καί τή στιγμή πού ἤχουσαν οἱ στίχοι τοῦ Ναβόι, μέχρι καί ὁ ἀγέρας ἄρχισε νά τρέμει ἀπό τίς ἀπανωτές ἐκρήξεις τῶν γερμανικῶν ὀδίδων καί βλημάτων, ἀλλά οὔτε ἕνας ἀπό τούς καθήμενους στή σάλα δέν κινήθηκε ἀπό τή θέση του».

Ὁ ἰσχνόσαρκος, μέ τή λευκόφαιο γενειάδα Ὁρμπέλι, σάν ἕνας ἄλλος δερβίσης-ιερομνήμονας, ἀπαγγέλλει ἀπό στήθους –στή γλώσσα τοῦ πρωτοτύπου καί στά ρωσικά– ἀποσπάσματα ἀπό τήν ἐπική *Ἰσγκεντεναμέ* (Ἀλεξανδριάδα), ἀφηγεῖται τόν παράφορο ἔρωτα τοῦ

Σασανίδα βασίλεια Χοσρόη για την Αρμενίδα σκλάβδα του Σιρίν, έξιτορει τα παθήματα από τις «Έπτά Όμορφες», τις όποιες είχε θρηνήσει και ο Σίλλερ και, τέλος, μέ λυρικό τόνο φωνής άπανθίζει ώραιότατες «γαζέλ»-έρωτικές ώδες.

Ο Ίωσήφ Άμπγκάροβιτς Όρμπέλι, καθώς διακρινόταν και για την κοινωνική του άμεσότητα, την εκλαϊκευτική δεινότητα των πλέον δύσκολων θεμάτων, τόν μελίρρυτο σαγηνευτικό προφορικό του λόγο, άρκετές φορές μαζί μέ όμοτέχνους του από τό Έρμιτάζ μετείχε στο έπίσημο κατευόδιο των μαχητών πού άναχωρούσαν για τό μέτωπο. Μάλιστα, ύστερα από τή λήξη κάποιας τελετής άναχώρησης για τό μέτωπο μονάδας πυροβολητών, ό διοικητής τής πυροβολαρχίας, πνιγμένος στο «Όύρασα» των άνδρών, άπευθυνόμενος στον Όρμπέλι, του λέει: «Είχα κάπως φοδηθεί μέ εσάς. Σκέφτηκα, μου 'τυχε, θά έρθει, θά μάς ξετυλίξει εδώ πέρα κάνα δύο ώρες όλες τις έπιστημονικές θεωρίες του, και νά τόν διακόψω δέν θά 'ναι πρέπον, και οι άνθρωποι μου πάνε στη μάχη... Άλλά εσείς, αν και Άκαδημαϊκός, μπορείτε τόσο άπλά και μιλάτε. Τά παιδιά φεύγουν ψυχωμένα!».

Τότε, όπου τά νοσοκομεία γέμισαν πλήθος από τραυματίες,

«στο θάλαμο έμπαινε μέ άνάλαφρη περπατησιά μία μικροκαμωμένη, εύθραυστη κυρούλα, πού άπλωνε όλόγυρα τήν πραϋντική της ματιά, ξεκούμπωνε τό μισότριβο άλπακά της, έβρισκε θέση βολική στην άκρη του τραπεζιού ή άκουμπούσε σε μία καρέκλα και άρχιζε νά μάς ίστορει για τους μυστηριώδεις τάφους των Φαραά, τις μούμιες και τις ζωγραφίες τους τόσο συναρπαστικά, όπου τό μυαλό άλλοστράτιζε σε τέτοιο βαθμό, ώστε νά ξεχνούμε τους πόνοους από τά τραύματά μας».

Τούτος ό μνημονικός λόγος του μαχητή-τραυματία, πού νοσηλεύοταν τις ήμέρες τής Πολιορκίας στο νοσοκομείο, αν και άναφέρεται στη ραδινη Νατάλια Νταβίντοβνα Φλίτνερ, πασίγνωστη όριενταλίστρια-τεχνολογική (μέ προγονική καταγωγή από τήν προεπαναστατική έλευθερόφρονα και πολιτικά ριζοσπαστική λογισύνη και τις όλίγες έναπομείνασες γυναίκες από τήν παλαιά φρουρά των μπολσεβίκων), κάλλιστα σκιαγραφεί όλους εκείνους τους διανοομένους, πού έπειδή αισθάνονταν και υπήρξαν διά βίου στρατευμένοι στην υπόθεση τής ζωής και τής έπιστήμης, μόρρεσαν και μέ τό πάθος και μέ τό τάλαντό τους νά άπαντήσουν στη φρίκη τής Ιστορίας, καθώς ποικιλοτρόπως συμμετείχαν στην παλλαϊκή ήρωική άμυνα τής πόλης και ενίσχυναν τήν πολιτική και μαχητική έξαρση των σοβιετικών στρατευμάτων, έμψύχωναν και άπάλυναν τους συμπολίτες-συναγωνιστές.

Άλημονήτη υπήρξε ή μουσική έσπεριδα στο Θέατρο του Έρμιτάζ -τό κορυφαίο ίσως δημιούργημα του κλασιστή Κουαρέγκι- τόν Σεπτέμβριο του 1941. Ο δεκαοκτάχρονος έθελοντής τής άεράμυνας και διο-

τούζος βιολοντσελίστας Ντάνιηλ Σάφραν (ήδη μουσικός μύθος από τό 1937, όταν σε ήλικία 14 χρόνων άξιώθηκε παμφηφεί τό πρώτο βραβείο στον Πανενοσιακό διαγωνισμό για βιολί και βιολοντσέλο, έρμηνεύοντας μέ Άμάτι του 1630 τις Παράλλαγές για ένα θέμα ροκοκό του Πιότρ Ίλιτς Τσαϊκόφσκι), μέ άπαράμιλλη τεχνική δεξιοτεχνία και λεπταίσθητες συναισθηματικές άποχρώσεις έρμήνευσε τό Adagio από τό Κονσέρτο για Βιολοντσέλο και Όρχήστρα του Σούμαν. Τό γεγονός συζητήθηκε πολύ όχι μόνον έπειδή τό αινιγματικό αυτό έργο είναι συνδεδεμένο μέ τήν τραγικότητα των τελευταίων χρόνων του βίου του συνθέτη και συνέπιπτε μέ τήν ταραχμένη, όλόγυρα, άτμόσφαιρα των ήμερών, αλλά και διότι τό άπαιτητικό, άυστηρό κοινό έκρινε πώς ή εύτολμη άπόδοση του «νεαρού» μετέθετε τό όρόσημο τής μυθώδους έρμηνείας του άξεπέραστου Γκριγκόρι Πιατιγκόρσκι. Διαθρυλείται ότι ό νεοαφιχθείς στη θέση του Βοροσίλοφ στρατηγός Στρατιάς του μετώπου του Λένινγκραντ, Γκιόργκι Κωνσταντίνοβιτς Ζούκοφ εξέφρασε τή θαύτατη συγκίνησή του λέγοντας πώς θά προτιμούσε νά χάσει πολλούς έφηβους στις μάχες αλλά όχι αυτό τό «θαύμα», πού είναι τό αύριο τής Ρωσίας, διατάσσοντας άράντα όπως άνακληθεί ό Σάφραν από τήν άεράμυνα και ακολουθήσει μαζί μέ τους γονείς του τήν Όρχήστρα τής Φιλαρμονικής του Λένινγκραντ, ή όποία σύμπασα μαζί μέ τό Κονσερβατόριο, τους Γεβγκένι Μραβίνσκι, Κούρτ Ζάντερλιγκ, Άλμπερτ Κόουτς και άλλους μεταφέρθηκαν μέ τά τρένα τής εκκένωσης στο Νοβοσμπίρσκ.

Περιφρονώντας τις εναντίες δυνάμεις συχνά-πυκνά συνωθούνται μέ τήν κοσμοπλημμύρα των άνθιστάμενων σε κινηματογραφικές αίθουσες, συναυλίες, κονσέρτα, μουσικές-θεατρικές παραστάσεις και εκθέσεις ζωγραφικής (126 ζωγράφοι άποκλεισμένοι, τό Δεκέμβριο του '41 εξέθεσαν στον χώρο του Μουσείου λάδια, σκίτσα, πλακάτ και άφίσες, διαδηλώνοντας τοιοντοτρόπως τή συμβολή τους στην άμυνα), διότι εκεί όπου σάν σκιά ό θάνατος άκροπατούσε στις πατούσες, οι πράξεις αυτές ώράζαν τήν όδυνηρή καθημερινότητα. Αισθήματα λατρείας εκδήλωναν για τόν άρχιμουσικό Έλίαςμπεργκ, τόν μοναδικό -από τήν πλειάδα των υπολοίπων- παραμείναντα στην πόλη μαέστρο, ό όποιος καθόλη τή διάρκεια του κλοιού διηύθυνε 85 συναυλίες στη Φιλαρμονική, 254 στη Ραδιοφωνία και 54 όπερες στο Άκαδημαϊκό Θέατρο Κίροφ. Μοναδικός διάυλος έπικοινωνίας των πολιορκημένων ήταν τό άσίγαστο σήμα «Σās μιλάει τό Λένινγκραντ. Σās μιλάει ή πόλη του Λένιν. Άκουσέ μας άκριδή πατρίδα. Είμαστε ζωντανοί», τό όποιο έλάμβανε ή Μόσχα και άναμετέδιδε σε όλόκληρη τήν επικράτεια και τόν κόσμο, και οι πάντες άναγνώριζαν τή χροιά τής φωνής των Μπέργκολτς, Ίνμπερ, Βιονέφσκι, Τίχονοφ, Προκόφιεφ, Σοστακόβιτς. Τό Ήμερολόγιο Σχεδόν τρία χρόνια, τής Βέρας Ίνμπερ (κονστρουκτιβίστρια ποιήτρια, εξαδέλφη του Λέοντος Τρότσκι και παρευδόκιμη του έπιλεκτου σκοπευτή τής γραφίδας Ίλιά Έρενμπουργκ), έπι-

μαρτυρεῖ ὄχι μόνον τίς ἀσύλληπτες ἀντιξοότητες ἀλλά καί τήν πληθμονή στιγμῶν εὐφροσύνης, λόγου χάρι τήν καθημερινή ἀπογευματινή ἡμίωρη πιανιστική παρουσία τοῦ Ἀλέξανδρου Κάμενσκι στό μικρόφωνο τοῦ ραδιοφώνου ἢ τήν ἐμφάνισή του, τό ἀπομεσήμερο τῆς 14ης Δεκεμβρίου 1941, στήν παγωμένη Φιλαρμονική, ὅπου, ἄν καί σκελετωμένος, κατέθεσε ἐρμηνεῖα ἀναφορᾶς στό *Πρῶτο Κονσέρτο γιά Πιάνο καί Ὀρχήστρα* τοῦ Τσαϊκόφσκι καί στό μπίζ τό νοσταλγικό Βάλς Πράτερ. Τό χιονισμένο βράδυ τῆς 10ης Νοεμβρίου 1941, ἀπογειωμένη ἢ παρέα τοῦ Ἐρμιτάς, συγγραφεῖς καί δημοσιογράφοι, ἐπιστρέφοντας ἀπό τῆς Φιλαρμονικῆς καθῶς εἶχαν ἀκούσει τήν Ἐνάτη, τή χορωδιακῆ συμφωνία τοῦ Μπετόβεν, στόν ὀλοσκοτεινο δρόμο «στεντορείως» ἔφαλλαν τήν «ᾠδή στή Χαρά», ἐπιβεβαιώνοντας ὄχι μόνον τό κρέντο τοῦ συνθέτη *Ἐλευθερία πάνω ἀπ' ὅλα* ἀλλά καί τή δική τους ἀνυπερέβλητη πίστη στή δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου νά διαμορφώνει τή μοῖρα του. Καί στίς 7 Δεκεμβρίου, τό ἄκουσμα τῆς ἀρχετυπικῆς, καί πλέον συμπυκνωμένης ὡς πρός τήν ἔκφραση τοῦ πνεύματος τοῦ Μπετόβεν, *Πέμπτης συμφωνίας*, μαζί μέ τήν *Οὐβερτούρα «1812»* καί τό *Σλάβικο Μάρς* τοῦ Τσαϊκόφσκι διατράνωναν πῶς οἱ μουσες δέν εἶχαν σιγήσει, ἀπεναντίας, μέ θύελλα καί ὀρμή ἀπαντοῦσαν στά κανόνια πού βροντοῦσαν.

Τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1942 περιήλθε σέ γνώση τῆς στρατιωτικῆς διοίκησης τοῦ μετώπου τοῦ Λένινγκραντ πῶς οἱ Γερμανοί διασκορπίζουν ποικιλοτρόπως ἑκατομύρια ἀντιτύπων τῆς πολυσέλιδης ἔγχρωμης ἐφημερίδας «Λένινγκραντ - ἡ πόλις τῶν νεκρῶν». Ὡς ἀπάντηση στήν προπαγάνδα τοῦ Γκαϊμπελς ἔστειλαν τό τελικό σκόρ 7-3 τοῦ ποδοσφαιρικοῦ ἀγῶνα μεταξύ τῶν ὁμάδων Δυναμό καί Μικτῆς τῆς Φρουρᾶς τοῦ Λένινγκραντ, πού διεξήχθη στίς 6 Μαΐου 1942, καί ἐν συνεχείᾳ ἀπό τά ραδιοκύματα διασάλπισαν τά λαμπερά ἠχοχρώματα -ἀπολύτως συσχετιζόμενα μέ τήν πολεμική ἀρετή, τή ρώμη καί τή μεγαλοπρέπεια- τῶν χάλκινων τῆς *Ἐβδόμης συμφωνίας* τοῦ Ντιμίτρι Σοστακόβιτς. Μεσημέρι ὥρα 3 τῆς Κυριακῆς 9 Αὐγούστου -355ῆ ἡμέρα τῆς Πολιορκίας-, στή φωταυγάζουσα μεγάλη αἴθουσα τῆς Φιλαρμονικῆς, 80 μουσικοί (προερχόμενοι ἀπό τή Συμφωνική Ὀρχήστρα τῆς Ραδιοφωνίας, τούς ἀποσπασμένους γιά πέντε ἡμέρες ἀπό τό μέτωπο, ὀρχήστρες καί μπάντες τοῦ Στρατοῦ, τοῦ Στόλου καί τῆς Φρουρᾶς), μέ μαέστρο στό πόντιουμ τόν Κάρλ Ἰλίτς Ἐλίαςμπεργκ, ἐρμηνεύσαν -ὑπερβαίνοντες ἑαυτούς-, μέ συγκλονιστική ἐκφραστικότητα, ἀμίμητο συντονισμό, λαμπερή δεξιοτεχνία καί θρησκευτική προσήλωση στό ὕψος τοῦ συνθέτη, τήν «Ἀφιερωμένη στήν πόλη τοῦ Λένινγκραντ» θρυλική συμφωνία. Τό κοινό συνταράσσεται ἡ ἰαχή «τό Λένινγκραντ δέν παραδίνεται» ἀντιχεῖ στούς αἰθέρες. Χειροκροτοῦν φρενιτωδῶς τό ἀνεπατάληπτο μουσικό σύνολο, τοῦ ὁποῦ καί ἡ ἐνδυματολογική εἰκόνα παραμένει -γιά τά χρονικά μᾶς ὀρχήστρας- πρωτοφανής, καθόσον ἐπίσημα ὑποκάμισα, πλαστρόν καί σμόκιν συνυφαίνονται μέ λαμπυρίζοντα ἀπό παράσημα

ἀμπέχονα, γλαίνες, μελαμάνες, δεκανίκια καί ἐπιδέσμοι, ὅπως μοναδικές ἐπίσης καί οὐδέποτε ἐπαναληφθεῖσες θά εἶναι καί οἱ οὐρανομήκεις ἐπευφημίες (προαναγγελθέν κατευόδιο γιά τούς 27 νεκρούς ἀπό τά μέλη αὐτῆς τῆς ἀνήκουστης συμφωνικῆς ὀρχήστρας, πού πέθαναν ἀπό τήν πείνα ἢ σκοτώθηκαν στή μάχη, στίς μέρες πού ἀκολούθησαν). Πολίτες καί στρατιῶτες φιλοῦν τά χέρια τοῦ μάγου τῆς μπαγκέτας, ὅπου, ὅπως πάντα, ὁ παροικιῶδους κομιφότητας ἀρχιμουσικός ἐμφανίστηκε καί τούτη τή φορά ἔμπροσθεν τῆς ὀρχήστρας καί τῶν ἀκροατῶν του μέ ἀψεγάδιαστο, στεροῦμενου καί μορίου σκόνης, καλοσιδερωμένο φράκο, ἐκτυφλωτικά ἀπαστράπτον ὀλόλευκο κολόβιο καί παπιγιόν, ὁ ὁποῖος εἶχε νά λέει πῶς ἐκεῖνες τίς μεγαλειώδεις στιγμές δέν κατανόησε ἐπακριδῶς τί σήμαινε ἀνάμεσα στά πολλά ἐγκωμιαστικά λόγια καί ἡ φράση «σήμερα γιά σᾶς δουλέψαμε περίφημα!», πού τοῦ εἶπε ὁ ἀρχηγός τοῦ μετώπου τοῦ Λένινγκραντ Λ.Α. Γκόδοροφ καθῶς τόν ἀσπαζόταν καί τόν εὐγνωμονοῦσε. Οὐδεῖς ἀπό τούς παρισταμένους -μουσικούς καί μὴ- γνόριζε ὅτι ταυτοχρόνως βρισκόταν σέ ἐξέλιξη ἐπιχείρηση μέ τόν κωδικό «Ρεφούλι», τήν ὁποία διεξήγαγε τό 14ο σύνταγμα πυροβολικοῦ τοῦ μετώπου τοῦ Λένινγκραντ, ἐκτελώντας τή δική του συμφωνία πυρός μέ τήν ἀκρίβεια καί τήν ἐπιμέλεια πού ἀπαιτεῖ ἡ «παρτιτούρα»: μισή ὥρα πρίν ἀπό τήν ἀνάκρουση τῆς *Ἐβδόμης*, τά πυροβόλα ἐπληξάν καί κατέστρεψαν τό παρατηρητήριο, τό κέντρο διαβιβάσεων, βομβάρδιζαν τό γερμανικό ἐπιτελεῖο, καί μέ τροχιδοεικτικές σφαῖρες ἀπώθησαν τά ἐκτοξευόμενα ἀπό τόν ὄρμο τῆς Φινλανδίας μακρά βλήματα, ἐξασφαλίζοντας γιά τά ἀπαιτούμενα 80 λεπτά ἀσυνήθιστα ἀπόλυτη σιγή, καθῶς στήν πόλη δέν ἔπεσε οὔτε ἓνα βλήμα, δέν ἔσκασε οὔτε μία ὀβίδα, γεγονός πού κατέστησε ἐφικτή τήν ἀπρόσκοπτη ἀπό ραδιοφώνου ἀπευθείας μετάδοση τῆς *Συμφωνίας*. Ἡ ἡμερομηνία πραγματοποίησης τῆς συναυλίας δέν εἶχε ὀρισθεῖ καθόλου τυχαῖα: συνέπιπτε μέ τήν ἀναγραφόμενη στίς προσκλήσεις, τίς ὁποῖες εἶχε τυπώσει ὁ στρατάρχης φόν Λέεμπ γιά τό ἐπίσημο γεῦμα στό «Ἀστόρια», ἐπ' εὐκαιρία τήν κατάληψη τοῦ Λένινγκραντ.

Τόν Φεβρουάριο τοῦ 1942, καθῶς βρισκονται σέ ἐξέλιξη οἱ ἐπιχειρήσεις πού ἄρχισαν τά σοβιετικά στρατεύματα κατά μήκος τῆς βορειοδυτικῆς γραμμῆς, μέσα σέ ἀχανεῖς δασικούς ὄγκους, βαλτότοπους, ἐκτάσεις τύρφης πλημμυρισμένες ἀπό νερό καί κατεστραμμένους δρόμους, διεξάγονται οἱ πολυαίμακτες, λυσσώδεις μάχες γιά τίς προσβάσεις τοῦ Λένινγκραντ, καί οἱ Γερμανοί -παρά τίς μεγάλες ἀπώλειες τῶν ἀνδρῶν-, καθῶς ὑπερέχουν στήν ἀεροπορία, βομβαρδίζουν ἀνηλεῶς καί ἀκαταπαύστως τήν πόλη. Τό Λένινγκραντ ἰσοπεδώνεται. Ὁ Ὀρμπέλι, ἀντικρίζοντας αἰμόφυρτο τό Ἐρμιτάς, ἀποφασίζει νά ἐξεικονισθεῖ ὁ ὄρυμαγδός, «γιά νά μήν κυλήσουν τά παγωμένα νερά τῆς λήθης καί διότι ὅλα πρέπει νά τά ξαναφτιάξουμε ὅπως ἀκριδῶς ἦταν», καί πρός τοῦτο ἀναθέτει στήν ὁμάδα πού τήν

ἀποτελοῦσαν ὁ ἀρχιτέκτονας Α.Β. Σίφκοφ, ὁ σχεδιαστής Α.Β. Καπλόν, οἱ ζωγράφοι Β.Β. Κουτσούμοβ καὶ Β.Β. Πατσούλιν καὶ ἡ σκηνογράφος Β. Μιλιούτινα νά ἀποτυπώνει συνεχῶς τὸ εἶδος καὶ τὸ μέγεθος τῶν τραυμάτων τοῦ Μουσείου. Στὴ διάρκεια τῶν ἀλλεπάλληλων ἀεροπορικῶν βομβαρδισμῶν, μεταξύ Σεπτεμβρίου 1941-Ἰανουαρίου 1943, στὸ Ἐρμιτάζ εἶχαν πέσει 30 βόμβες, 10 διατρητικά βλήματα καὶ πλῆθος οἰδίων, καταστρέφοντας ὀλοσχερῶς περὶ τὰ 1.000 τ.μ. στέγης, τὶς προσόψεις καὶ τὶς τοιχοποιίες τῶν κτηρίων, ἐνῶ ἀπὸ τὰ ρήγματα καὶ τὶς ὀπές ἐπλήγησαν βαρύτερα οἱ ἐσωτερικὲς τοιχογραφίες, οἱ ὀροφολογίες, οἱ ξύλινες ἐπενδύσεις τῶν τοίχων, οἱ μαρμάρινες σκάλες, τὰ ἐπιχρυσωμένα ποικίματα, τὰ δάπεδα, ἐνῶ ἀπὸ τὰ 3.000 τζάμια σωρεύτηκαν πάνω ἀπὸ 20.000 τ.μ. γυαλιοῦ καὶ, τέλος, ἀχρηστεύτηκε τὸ δίκτυο ὑδρευσης, θέρμανσης καὶ ἠλεκτροδότησης.

«**Στὸ ἀλτάρι τῆς Πατρίδας θυσιάσαμε
αἷμα πολὺ...**»¹

Στὶς 18 Ἰανουαρίου 1943, ὥρα 9.30' πρωινῆ, ὁ ἀποκλεισμός ἔσπασε! Αὐτὸ πού γιὰ 16 μῆνες πολέμου ἐπιζητοῦσαν, μὲ ἀπερίγραπτο ἥρωισμό καὶ βαρύτερες ἀπώλειες, οἱ μαχητὲς τοῦ Κόκκινου Στρατοῦ, οἱ παρτιζάνοι, οἱ στρατηγοὶ τῶν συνενωμένων μετώπων Λένινγκραντ-Βόλχοβ καὶ ὁ στρατηγὸς Στρατιάς Κυρὶλ Ἀφανάσιεβιτς Μερετκόφ, κατορθώθηκε. Καὶ ἐνῶ ἡ νίκη ἐμψυχώνει τοὺς πάντες καὶ ἡ ἀγαλλίαση διαποτίζει μέχρι καὶ τὰ παρόχθια κράσπεδα τοῦ ἐξαντλημένου Νέβα, ἀκριβῶς μετὰ μία ἐβδομάδα, τὴν 25ῃ Ἰανουαρίου 1943, στὴν πλατεία τῶν Ἀνακτόρων ἐξεργάγη ἐκρηκτικὴ βόμβα δάρους ἐνός τόνου. Τὰ Θερινὰ Ἀνάκτορα, αὐτὸ τὸ κολοσσιαῖο οἰκοδόμημα, τραντάχτηκε, οἰστίηκε σάν θαλασσοδαρμένο σκαρὶ τὴν ὥρα τῆς θύελλας. Τὸ κύμα τῆς ἐκρηξης, διαπερνώντας τοὺς Κρεμαστοὺς Κήπους ἔσκασε στὴ σκεπαστὴ αἴθουσα, σωριάζοντας τὶς τζαμαρίες, τῶν ὁποίων τὰ θραύσματα ἐσφενδονίστηκαν μέχρι τὸ ποτάμι, θρυμματίστηκαν ἀκόμη καὶ τὰ γυαλιά, οἱ καθρέπτες, ὁ χρυσομένος ξυλόγλυπτος διάκοσμος ἀπὸ τὶς ἐπτὰ ἐπίσημες καρέτες τῆς Αἰκατερίνης πού φυλάσσονταν στὰ ὑπόγεια. Αὐτὸ ἦταν καὶ τὸ τελευταῖο πλῆγμα.

Ἐναν χρόνον μετὰ, στὶς 27 Ἰανουαρίου 1944, χαρρετιστήριοι κανονιοβολισμοὶ ἀπὸ τὶς ὄχθες τοῦ Νέβα ἀνῆγγειλαν τὴν ὀριστικὴ ἀπαλλαγὴ τοῦ Λένινγκραντ ἀπὸ τὸν ἐχθρικό κλοιό, καθότι ἀπὸ τὶς 14 Ἰανουαρίου μέχρι καὶ τὴν 1ῃ Μαρτίου τὰ στρατεύματα τῶν μετώπων τοῦ Λένινγκραντ, τοῦ Βόλχοβ, τοῦ 2ου μετώπου τῆς Βαλτικῆς, ὑποστηριζόμενα ἀπὸ τὸν στόλον τῆς Βαλτικῆς καὶ τὴν ἀεροπορία μεγάλης ἀκτίνας δράσης, κατόρθωσαν νά πραγματοποιήσουν τὴν ἐπιχείρηση Λένινγκραντ-Νόβγκοροντ, ὅπου προωθήθηκαν κατὰ 220-280 χιλιόμετρα πρὸς δυσμάς. Τότε τὸ Συμβούλιο τῶν

Λαϊκῶν Ἐπιτροπῶν τῆς ΕΣΣΔ ἔλαβε τὴν Ἀπόφαση (24 Αὐγούστου 1944) γιὰ τὴν ἐναρξὴ τῶν ἐργασιῶν ἀποκατάστασης τοῦ Ἐρμιτάζ. Οἱ ἐργασίες ἄρχισαν στὴ σκεπαστὴ αἴθουσα (Αἴθουσα τοῦ Περιπτέρου) καὶ στὶς δύο Γαλαρίες κατὰ μῆκος τῶν Κρεμαστῶν Κήπων, στοὺς ἐλαφρύτερα τραυματισμένους ἀπὸ τὶς βόμβες χώρους, πού σήμαινε ὅτι μποροῦσαν νά ἀνακατασκευασθοῦν σὲ σύντομον σχετικὰ χρόνον, ὥστε νά ὑποδεχθοῦν τὴν προγραμματισμένη πρώτη Ἐκθεση ἔργων Τέχνης, τὰ ὁποῖα εἶχαν παραμείνει προφυλαγμένα στὰ ὑπόγεια τοῦ Μουσείου. Ἡ κολεκτίδα τοῦ Ἐρμιτάζ, ἀποτελούμενη τώρα πιά μόνο ἀπὸ 120 ἄτομα (καθὼς στὶς ὀριστικὲς ἀπώλειες προσμετροῦσε 43 νεκροὺς ἀπὸ τὴν πείνα, 6 πεσόντες σὲ μάχες καὶ ἀνέμενε τὴν ἐπιστροφή ἀρκετῶν ἀπὸ τὰ μέτωπα καὶ τὰ Οὐράλια), ἐπισκεύασε τὴν τοιχοποιία, τοὺς ροκοκό στύλους, τὶς πολυάριθμες ἐσοχές, συμπλήρωσε τὰ κατεστραμμένα ξύλινα, μαρμάρινα, γρανίτινα τμήματα τῶν δαπέδων, τοποθέτησε τὰ τζάμια τῶν παραθύρων, ἐπανασυναρμολόγησε καὶ κρέμασε ξανά στὶς θέσεις τοὺς 24 βαρύτερους πολυελαίους τῆς σκεπαστῆς αἴθουσας καὶ, τέλος, ἀποκατέστησε τὸ δίκτυο θέρμανσης. Μολονότι ἀπουσίαζαν οἱ πολυτιμότεροι θησαυροὶ τῶν συλλογῶν, στὶς 7 Νοεμβρίου 1944 ἀνοιξε γιὰ τὸ κοινὸ ἡ Ἐκθεση, πού ἡ διάρκειά της κράτησε μέχρι τὴν ἀφίξη ἀπὸ τὰ Οὐράλια τῶν φυγαδευμένων ἐκθεμάτων, καὶ ἡ ὁποία ἦταν πολλαπλῶς φορτισμένη, διότι ὄχι μόνο σηματοδοτοῦσε τὴν ἀναγέννηση τοῦ Μουσείου, τὴ μετάβαση σὲ γνώριμους ἐργασιακοὺς ρυθμοὺς καὶ ἐν γένει στὶς κανονικότητες τῆς εἰρηνικῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ, κυρίως, διασταυρωνόταν μὲ τὶς καταθύμιες πνευματικὲς, αἰσθητικὲς ἀνάγκες τοῦ χεμαζόμενου πληθυσμοῦ. Οἱ Λένινγκραντινοὶ ἐξέλαβαν καὶ αἰσθάνθηκαν τὴ δυνατότητα μετάβασης καὶ παραμονῆς στὶς ὀλοκάθαρτες καὶ θερμαινόμενες αἴθουσες τοῦ Ἐρμιτάζ ὡς ὑψιστὴ ἀνταμοιβή γιὰ τὸν βαρὺ φόρον αἵματος, ὡς πανθομολογούμενη, ὑπατὴ ἀναγνώριση τῆς ὑπεράνθρωπης ἀντοχῆς τους, ὡς τροπαιοφόρο ἐμβλημα τῆς ὑπέροκλητης κατάρχεισης ἐπὶ τοῦ ἐχθροῦ.

Τὸν ἐπόμενο χρόνον, 10 Ὀκτωβρίου 1945, ἐπέστρεψαν ἀπὸ τὸ Σβερντλόφσκ τὰ τρένα μὲ τὰ φορτία, συνοδευόμενα πάλι ἀπὸ τὸ προσωπικὸ –τὸ ὁποῖο μετέφερε καὶ τὰ παιδιὰ του, ἐν συνόλῳ 146 ἀνήλικα ἀγόρια καὶ κορίτσια– καὶ τὸν Β.Φ. Λέβινσον-Λέσσινγκ. Τὴν ἄλλῃ μέρα, ὥρα 8.30', γιὰ μία ἀκόμη φορὰ οἱ στρατιῶτες ἀρχίζουν τὸ ξεφόρτωμα, τὸ ὁποῖο περατώνεται τὴν 13ῃ Ὀκτωβρίου ὥρα 13.00'. Ὁ πραγματοποιηθεὶς, μὲ περισσὴ συγκίνηση καὶ πάσα προσοχή ὡς τὴν ἐλάχιστη λεπτομέρεια, ἐλεγχος παραλαβῆς ἐδείξε ἀπόλυτη ἀντιστοιχία ποσότητας κιβωτίων καὶ περιεχομένων, πλήρη συμφωνία καταλόγων καὶ ἀρχειοθετημέ-

1. Πρωθυερέυς Ν.Ι. Λομάκιν, παρασημοφορηθεὶς «γιὰ τὴν Ἄμυνα τοῦ Λένινγκραντ», μάρτυρας στὴ Δίκη τῆς Νυρεμβέργης.

νων καρτελών μέ τίς ταξινομηκές καταστάσεις τῶν ἐξερχομένων ἀπό τό Έρμιτάζ τό 1941. Δέν εἶχε ὑάρξει οὐδεμία μεταβολή, καμία ἀπώλεια – πίνακες, σχέδια, χαρακτηριστικά, γλυπτά, πορσελάνες, γυαλιά, μαγιόλικες, ἀγγεῖα καί ὁ χρυσός τῶν Σκυθῶν ἦταν ἀνέπαφα, ὅλα στή θέση τους. Μία μία οἱ ἐκφορτωμένες ὁμοειδεῖς ἐνόητες βγαίνουν ἀπο τά κιβώτια στό φῶς. Οἱ ὑπεύθυνοι τῶν συλλογῶν, μέ ἀσκημένο μάτι ἀλλά καί τήν πολύτιμη βοήθεια τῆς λούπας, ἐξετάζουν, περιεργάζονται ἐξονυχιστικά τούς «ἀφιχθέντες», ἐπιδιορθώνοντας ἐπί τόπου μικρές φθορές ἢ στέλνοντας πρὸς ἐντελέστερη θεραπεία στά ἐργαστήρια συντήρησης τούς πλέον εὐαίσθητους καί περισσότερο καταπονημένους ἀπό τή μεταφορά καί τό ταξίδι.

Γιά τήν τιμή τοῦ σταριοῦ καί τῆς ἐπανάστασης.

Στίς 14 Ὀκτωβρίου 1945 σέ 69 ἀπό ἓνα σύνολο 1.057 αἰθουσῶν, οἱ ὁποῖες σέ χρονικό διάστημα 20 ἡμερῶν εἶχαν προετοιμασθεῖ ὥστε νά ὑποδεχθοῦν τά ἀποθησαυρισμένα ἔργα τέχνης πού ἐπέστρεφαν στό σπίτι τους, ἀρχίζει σταδιακά ἡ ἐπανατοποθέτησή τους. Ἀρχή γίνεται μέ τήν ἀνάρτηση τῶν ἔργων τοῦ Ρέμπραντ, πρώτη καί πάλι ἡ *Δανάη*, πού μέ τό ἀριστερό της χέρι γνέφει συνεσταλμένα καί ντροπαλά...

Ὡστόσο, αὐτές τίς μέρες τοῦ Ὀκτώβρη τοῦ '45 μαζι μέ τά κιβώτια ἡ κολεκτίβα τοῦ Μουσείου τακτοποίησε καί ὀρισμένες ὀδυνηρές ἐκκρεμότητες τοῦ πρόσφατου παρελθόντος, πού ἀφοροῦσαν στήν ἀποκατάσταση ὁμοτέχνων συναδέλφων, οἱ ὁποῖοι εἶχαν βρεθεῖ στή δίνη τῶν ἰδεολογικῶν ἐκκαθαρίσεων τοῦ 1920-1930, χαρακτηρισθέντες ὡς «ταξικά ἀτελεῖς», γεγονός πού συνεπέφερε τήν ἀποπομπή τους ἀπό τήν κρατική ὑπαλληλική θέση, ἐπαγγελματικό καί ἐπιστημονικό ἐξοστρακισμό, πολιτικές διώξεις, φυλακίσεις καί ἐξορίες. Οἱ προσωπικές τύχες ὅλων αὐτῶν (πού τίς ἡμέρες τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ἄν καί στερούμενοι θεσμικῆς θέσης ὁμοθυμαδόν τιτανομαχοῦσαν καί αἰμορραγοῦσαν στό Μουσείο μέ τούς ὑπολοίπους), εἶχαν ἀποτελέσει τότε τό τραγικό προοίμιο τοῦ ἐπερχόμενου καταστροφικοῦ πλήγματος τοῦ Έρμιτάζ, δηλαδή τήν ἀναγκαστική ἐκτεταμένη ἐκποίηση τῶν θησαυρῶν του (1924-1932). Ἡ ἐπιχείρηση «ἐξεργατισμοῦ» εἶχε ἐξαπλωθεῖ καί στό Έρμιτάζ, πλήττοντας κατά κύριο λόγο τούς διανοούμενους καλλιτέχνες καί ἐπιστήμονες, ἐκείνους τούς ἀκοίμητους φρουρούς, τούς εἰδημονέστατους τῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας καί ὑλικῆς ἀποτίμησης τοῦ ἀνεκτίμητου τῶν θησαυρῶν πού, τό δῆχως ἄλλο, ὅταν τό Μουσείο ἐξαναγκάστηκε –ἐξαιτίας τῶν συνεπειῶν τῆς Ἐπανάστασης, τοῦ Ἐμφυλίου πολέμου καί τοῦ ἐμπάργκο τοῦ σοβιετικοῦ ἐμπορίου– νά εἰσφέρει στήν τροφοδοσία τῶν συναλλαγματικῶν ἀποθεμάτων, ἀπό τά ὁποῖα κρίνονταν ἡ ὑπαρξη τῆς σοσιαλιστικῆς Ρωσίας, ἦταν ἐφικτό νά ἐπιτύχουν (καί μέ τή σθεναρή ἐνθάρ-

ρυνση τοῦ Κομισάριου γιά τή Διαφώτιση Ἀνατόλι Λουνατσάρσκι) τό μὴ ἀναντικατάστατο τῶν ἀπωλειῶν. Μέ ἄλλα λόγια, χωρὶς νά παραγνωρίζουν τίς κατεπείγουσες χρεῖες τοῦ κράτους μποροῦσαν στό ἐπιτροπᾶτο Ἐξωτερικοῦ Ἐμπορίου νά προτείνουν ἀξιοθαύμαστα ἀλλά οὐχὶ ἀναντικατάστατα ἔργα, τά ὁποῖα προορίζονταν ὡς ἐπίσημα δῶρα σέ «κομβικῆς σημασίας» ἐπισκέπτες, ὅπως π.χ. ὁ Καλιόστο Γκιουλμπεκιάν, πρόεδρος τῆς Ἰράκ Πετρόλεουμ Κόμπανυ καί ὁ Ἄντριου Μέλλον, ὑπουργός τῶν οικονομικῶν τῶν ΗΠΑ, δωροδόχος μετέπειτα τοῦ πυρήνα τῆς Ἐθνικῆς Πινακοθήκης στήν Οὐάσιγκτον. Κατά τρόπον παρεμφερή, ἡ ἐπαυξημένη παρουσία τους στή σύνθεση τῶν ἐπιτροπῶν ἐπιλογῆς καί ἐκτίμησης τοῦ Ἀντικβαριάτ (Ὁργανισμός προώθησης ἔργων σέ δημοπρασίες τοῦ ἐξωτερικοῦ) μποροῦσε, στό μέτρο τοῦ δυνατοῦ, νά χαλιναγωγεῖ τίς παράλογες καί μέ ὄρους ἀποικιακοῦ ἐμπορίου ἀπαιτήσεις τῶν ἐπιχειρηματιῶν τῆς Τέχνης, οἱ ὁποῖοι –ἐν παρόδῳ– ἀπό τήν δεδομένη κατάσταση τῆς Ρωσίας (ὑποβοηθούμενοι καί ἀπό τήν ἀσύλληπτων διαστάσεων πολιτιστική κατασκόπια) ἐπωφελοῦντο διττῶς: ἀφενὸς ἔρχιαν ἐπιτηδεῖως τίς τιμές στά ἀντικείμενα πού εἶχαν προέλθει ἀπό τά σοβιετικά Μουσεία καί κατόπιν, σέ ἀναμονή πρόσφορου χρόνου καί πελάτη, ἐμπορεύονταν εὐρωπαϊστὶ ρωσικὴ τέχνη μέ ἀμερικανικό χρήμα, καί ἀφετέρου συντηροῦσαν, ἄκρως ζωογονοποιητικά, τήν ὑστερικὴ κριτικὴ καί προπαγάνδα κατὰ τῶν Μπλοσεδίκων, πού «ἀδιάντροπα ξεπουλοῦσαν τά τιμαλφῆ τῆς Ρωσίας». Ἡ ἀνάσχεση τῆς αἰμορραγίας τοῦ Έρμιτάζ ὀφείλει τά μέγιστα στήν εὐστροφία, εὐελιξία καί ρίσκο ζωῆς καί καριέρας τῶν ἀνθρώπων πού κατόρθωναν ἀριστοτεχνικῶς νά ἰσορροποῦν στό λεπτότατο δίκλωνο νῆμα τῆς κομματικῆς πειθαρχίας καί τῆς καλλιτεχνικῆς συνείδησης. Ἀψευδέστατη μαρτυρία παραμένει τό δραστικό ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Βλαδίμηρου Φράντσους Λέδινσον-Λέσσινγκ (1893-1972), ὁ ὁποῖος προσληφθεῖς τό 1921 στό Έρμιτάζ ὡς φέρελπις νέος, εἰδικὸς ἐπιστήμων τῆς εὐρωπαϊκῆς τέχνης, καί στά χρόνια 1928-1933 ἓνας ἐκ τῶν ἐμπειρογνομόνων-ἐκτιμητῶν τοῦ Ἀντικβαριάτ, πού μέ πόνον ψυχῆς παρακολουθοῦσε πόσο ἀλγεινὰ ἐγκατέλειπαν τή Ρωσία καί μέ ποιὰ τιμὴ πάνω ἀπὸ 2.880 ἔργα ζωγραφικῆς καί 350 ἀδαμαντοστόλιστα κομψοτεχνήματα διακοσμητικῆς ἢ λατρευτικῆς χρήσης τῆς ἀργυροχρυσοχοσίας καί μικρογλυπτικῆς, καί τό Έρμιτάζ συγκεκριμένα νά ἀποχωρίζεται 59 πρωτοκλασάτα ἔργα, καί ἀνάμεσά τους *Ἡ Ἀφροδίτη μπροστά στὸν καθρέπτη* (Τιταϊάνο), *Ὁ Ἅγιος Γεώργιος καί Ἡ Μαντόνα Ἄλμα* (Ραφαήλ), *Τὸ γλέντι τῆς Κλεοπάτρας* (Τιεπόλο), πίνακες τῶν Περούτζινο, Μποπιτσέλλι, τῶν ἀδελφῶν Βάν Ἀνκ, Ροῦμπενς, Βελάσκεθ, Βαττώ, Σαρντέν, ἐπινόησε στρατηγήματα, ὥστε τελικῶς στίς δημοπρασίες νά παρουσιάζονται καί ἀρκετὰ ὑπερεκτιμημένα δευτερεύοντα, κατορθώνοντας νά ἐπανέλθουν στή θέση τους, ὡς «ἀτύχησαντα», 11 μοναδικῆς ἀξίας ἀπὸ τά 48 ἐν συνόλῳ πωληθέντα.

Τό μή περαιτέρω σημειώθηκε τό 1930: Ζητήθηκε νά παραδοθούν στό 'Αντικβαριάτ ακόμη 250 συγκεκριμένοι πίνακες, ή Νιόδη τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Φειδία καί τά ἐκλεκτότερα τῆς ἀρχαιοελληνικῆς τέχνης, σχεδόν ὀλόκληρος ὁ Θησαυρός τοῦ 'Οπλοστασίου καί ὁ χρυσός τῶν Σκυθῶν. Τότε ἡ ἐπιστημονική κορωνίδα τοῦ Μουσείου, ὁ διευθυντής Μπορίς Λεγκράν καί ὁ ἀναπληρωτής του 'Ιωσήφ 'Ορμπέλι, ριψοκινδυνεύοντες παρακάμπτον τήν ὑπηρεσιακή ὁδό καί τά κομματικά ὄργανα καί «κώδηγούνται» ἐνώπιον τοῦ Στάλιν μέσω τῶν παραδοσιακῶν δεσμῶν τῆς καυκασιανῆς τοπικότητας καί τῆς ισχυρῆς προσωπικῆς φιλίας. Ὁ 'Ορμπέλι, καί μέ τήν ιδιότητα τοῦ ὑπευθύνου τοῦ Τμήματος τῆς 'Ανατολῆς, ἀπευθύνει ἐπιστολή (25.10.1932) στό σύντροφο Στάλιν καί ἀγαπητό 'Ιωσήφ Βησσαριόνοβιτς, στήν ὁποία ἐκθέτει πλὴν τῆς μουσειολογικῆς-πνευματικῆς καί τήν τρέχουσα πολιτική σημασία τοῦ Τμήματός του, τή διασύνδεσή του μέ τήν κουλτούρα τῶν λαῶν τῆς κεντρικῆς 'Ασίας καί τοῦ 'Ιράν καί ἐπιζητεῖ τή διαφύλαξη τῆς ἐνότητας τῶν συλλογῶν του. Ἡ ὀλιγόγραμμη ἀπάντηση, τήν ὁποία ἔλαβε (5.11.1932) ὁ σεβαστός σύντροφος 'Ορμπέλι, γνωστοποιοῦσε τήν ἐντολή πού εἶχε διαμηνυθεῖ στό 'Αντικβαριάτ, «ἐφεξῆς νά μήν ἀγγίζει οὐδείς τό Τμήμα 'Ανατολῆς τοῦ 'Ερμιτάζ. Θεωρῶ τό θέμα ὀριστικῶς λήξαν. Μέ βαθύ σεβασμό, Ι. Στάλιν», ἀποτελέσει τήν ἀσπίδα προστασίας ἀρκετῶν εὐρωπαϊκῶν ἐκθεμάτων καθὼς οἱ πραγματογνώμονες τεχνιόντως μποροῦσαν νά συσχετίσουν τήν τεχνοτροπία καί τό ὕφος ἀκόμη καί ἐνός Τιαιανοῦ (ἀξιοποιώντας μέχρι καί τόν Τούρκο αἰχμάλωτο, τόν ὁποῖο ὁ εὐγενῆς παραγγελιοδόχος τοῦ πίνακα ἐπέβαλε μαζί μέ τόν εαυτό του καί τήν οἰκογένειά του νά συντροφεύει στήν εἰκόνα τήν Παναγία καί τοὺς 'Αγίους), ὥστε νά ἀναδειχθεῖ ἐμφατικά ἡ ἐπίδραση τοῦ ἐξ 'Ανατολῆς φωτός.

**«Σέ τρεῖς ἐβδομάδες θά εἶμαστε
στό Πέτερμπουργκ».**

Στόν ὀρίζοντα, λοιπόν, τοῦ νωποῦ παρελθόντος καί στήν ἀμφιλύκη τῆς εἰρήνης συνενωμένοι οἱ ἄνθρωποι τοῦ Μουσείου ἐργάζονται μέ πάθος καί ἀπερίγραπτης ἐντασης ρυθμούς γιά τό στήσιμο τῆς πρώτης μετά τόν πόλεμο μόνιμης ἐκθεσης τῶν διασωθέντων ἐργῶν τέχνης. Ὄταν ξημερώνει ἡ πολυαναμενόμενη 5η Νοεμβρίου 1945, ἡμέρα τῶν ἐγκαινίων, στό ἀσφυκτικά γεμάτο θέατρο τοῦ 'Ερμιτάζ εἰσέρχεται -ἔχοντας διαβεῖ τή μικρή πύλη τήν ὑποβασταζόμενη ἀπο τίς ὑπόστεφρες γρανιτίνες φιγούρες τῶν διάγλυφων 'Ατλάντων πού σμίλεψε ὁ Τερεμπένεφ- ὁ εὐπατρίδης καί ἐξωκομματικός 'Ιωσήφ 'Αμπγκάροβιτς 'Ορμπέλι (1887-1961), ὁ ὁποῖος, σύμφωνα μέ τό Πρόγραμμα, στίς 10 τό πρωί κηρύσσει τήν ἐπίσημη ἐναρξη καί ἐκφωνεῖ τόν πανηγυρικό τῆς ἡμέρας. Ὁ 'Ορμπέλι αὐτή ὁμως τή φορὰ δέν ἔχει φωνή. Ἄφθεγκτος, σιγηλός, μέ δλέμμα ἀγαλιανό ἀγκαλιάζει τοὺς ὀμοτέχνους, τοὺς συντρόφους, τοὺς γνώ-

ριμοὺς, σύμπαντες τοὺς παρευρισκομένους πολίτες ἡ μαχητές καί σύγκορμος κλονίζεται ἀπό τά ἀναφιλητά. Ἡ ἐκφώνηση ἀρχίζει ὥρα 10.25', καί τότε, τούτη ἡ ιδιοσυγκρασία ἡ πεφυρμένη μέ τήν ἀνθεκτικότητα τῶν ὀρεισθίων τοῦ Καυκάσου, τή σοφία καί σαγήνη τῆς 'Ανατολῆς, τόν ψυχισμό τῆς Ρωσίας καί τήν καλλιπέπεια τῆς Δύσης, ἀναμέλπει αἶνο γιά τοὺς θησαυρούς, ὑψώνει θρήνο γιά τοὺς νεκρούς.

ΕΠΙΛΟΓΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

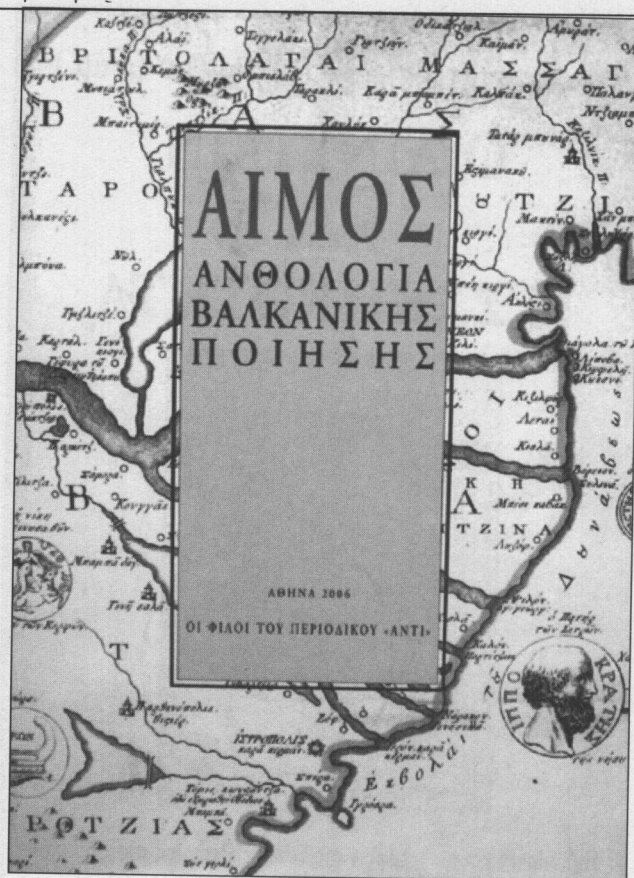
Levinson-Lessing V.F., *Istorija Kartinnoi galerei Ermitazha (1764-1917)*, Λένινγκραντ 1986.
 Piotrovsky M. M., *Istorija Hermitazha*, 'Αγία Πετρούπολη 2000.
Archiv Gosudarstvenno Hermitazha, fond. 1, op. 5, ed. chr. 1. 353, l. 5, 19-177, καί fond. 1, op. 13, ed. Chr. 616, l. 50-51. ('Αρχεῖο τοῦ Κρατικοῦ 'Ερμιτάζ), Λένινγκραντ 1999.
 Williams R. C., *Russian Art and American money*, Νέα Ὑόρκη 1980.
 Alpatov M. V., *Vseobsaja istorija Iskousstv (Γενική ἱστορία τῶν Τεχνῶν)*, τόμ. 1-3, 'Ακαδημία 'Επιστημῶν, Μόσχα 1949.
 Dolgopolo Igor, *Rasskazi o Choudoznikach (Διηγήσεις γιά Ζωγράφους)*, Μόσχα 1976.
 Bergoltch Olga, *Govorit Leningrand (Μιλᾷει τό Λένινγκραντ)*, Λένινγκραντ 1942.
 Lind E. A., *Cedmaja... (Ἐβδόμη...)*, 'Αγία Πετρούπολη 2005.
 Glinka B., *Blocada (Ἡ Πολιορκία)*, Λένινγκραντ 1944.
 Imper Vera, *Potchti tri goda (Σχεδόν τρία χρόνια)*, Λένινγκραντ 1944.
 Meretchkov K.A., *Na schlouzbe naroda (Στήν ὑπηρεσία τοῦ λαοῦ)*, Politizdat, Μόσχα 1968.
 Dzeniskevitch A.R., Kobaltchouk B.M. κ.ά., *Nepokorenii Leningrad (Ἀνυπότακτο Λένινγκραντ)*, 'Ακαδημία 'Επιστημῶν, Λένινγκραντ 1974.
Istorija Velikoi Otetschestvennoi Voini Sovetskovo Sojouza, 1941-1945 (Ἱστορία τοῦ Μεγάλου Πατριωτικοῦ Πολέμου τῆς ΕΣΣΔ, 1941-1945), Ὑπουργεῖο 'Αμύνης, Μόσχα 1960.
 Salisbury Harrison Evans, *The 900 Days. The Siege of Leningrad*, Λονδίνο 1986.
Sovershenno sekretno! Tolko dlja, ndovanija! (Ἀύστηρά ἀπόρητο! Μόνο γιά τήν Ἀνώτατη Διοίκηση!), Μόσχα 1967.

2. Ἀποστροφή τοῦ Ἀδόλφου Χίτλερ σέ συνομιλία του μέ τόν Κάιτελ, 5 Σεπτεμβρίου 1941.

ΑΙΜΟΣ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

Έκδόσεις ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΤΟΥ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ «ΑΝΤΙ»,
Άθηνά 2006, σελ. 548

Από τόν πρόλογο τού τόμου τῆς Ἀνθολογίας *Βαλκανικῆς Ποίησης* (ἐλληνικῆς, ἀλβανικῆς, Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, ρουμάνικης, Σερβίας καί Μαυροβουνίου, σλαβομακεδονικῆς καί βουλγαρικῆς) ἀντιγράφουμε ὀρισμένα ἀποσπάσματα πού δείχνουν ἀνάγλυφα τό στίγμα αὐτῆς τῆς σημαντικῆς ἐκδοσης.



Ἡ μέθοδος πού ἐπιλέχθηκε γιά τή σύνταξη τού τόμου ἦταν ἀπλή. Σέ κάθε βαλκανική χώρα συστήθηκε μιά ἐπιτροπή ἀπό τρεῖς ἕως πέντε ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων. Ἡ ἐπιτροπή εἶχε τήν εὐθύνη νά ἐπιλέξει ἕνα ἀριθμό ποιητῶν (γύρω στούς δέκα), ἀπό τό ἔργο τῶν ὁποίων ἀνθολογήθηκε περιορισμένος ἀριθμός ποιημάτων. Ἀποφασίστηκε νά ἀρχίζει ἡ Ἀνθολογία ἀπό τόν 19ο αἰῶνα. Αὐτά τά δείγματα ποιητικῆς δημιουργίας μεταφράστηκαν σέ ὅλες τίς γλώσσες πού ἀναγνωρίζονται σήμερα ὡς κυρίαρχες στά βαλκανικά κράτη.

Ἡ ἐπιλογή τῶν ποιητῶν καί τῶν ποιημάτων ἀποτελέσασε ἔργο κάθε ἐθνικῆς ἐπιτροπῆς, ὅπως ἐπίσης καί ἡ ἐπιλογή τῶν μεταφραστῶν καί ὁ ἔλεγχος τῆς ποιότητας τῶν μεταφράσεων. Κρίθηκε ἐπίσης ἀπαραίτητο νά ὑπάρχει ἕνας γενικός καί συνοπτικός χρονολογικός πίνακας γιά καίρια ἱστορικά γεγονότα πού ἔτρεχαν παράλληλα μέ τό ἔργο τῶν ποιητῶν πού ἐπελέγησαν, καθώς καί μιά σύντομη εἰσαγωγή στήν ποίηση κάθε γλώσσας. Ὅλα αὐτά ἀφέθηκαν ἐπίσης στή διακριτική ἐπιλογή κάθε ἐθνικῆς ἐπιτροπῆς. Στήν Ἀθήνα ἔμεινε μόνο ὁ τεχνικός, διεκπεραιωτικός καί συντονιστικός ρόλος.

Παρά τό γεγονός ὅτι στά Βαλκάνια ὑπάρχει μιά πλούσια ποιητική παράδοση, ἀγνωρίζεται σχεδόν στό σύνολό της ἀπό τοὺς βαλκανικούς λαούς. Ὁ ἀνά χεῖρας τόμος, ὁ ὁποῖος κυκλοφορεῖ ταυτόχρονα σέ ἑπτὰ βαλκανικῆς γλώσσες καί ἔχει σκοπό νά δοθηθεῖ στήν καλύτερη γνωριμία αὐτῆς τῆς παράδοσης δημιουργώντας μιά γέφυρα ἐπικοινωνίας μεταξύ τῶν βαλκανικῶν λαῶν, εἶναι τό ἀποτέλεσμα τῆς δουλειᾶς ἑκατό καί πλέον ἀνθρώπων σέ ὅλα τά Βαλκάνια, ἡ ὁποία ἄρχισε πρῖν ἀπό ἀρκετά χρόνια. Τό ἀναφέρουμε στήν ἀρχή αὐτοῦ τού σημειώματος γιά νά τονίσουμε ὅτι τό ἐν λόγω ἔργο ἐνέπνευσε καί κινητοποίησε πολλοὺς ἀνθρώπους καί σέ μεγάλη διάρκεια. Ἡ ἐπιμονή αὐτή δέν μπορεῖ νά εἶναι τυχαία.

Εἶναι γνωστό ὅτι, μετά τήν ἀποσύνθεση τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, τόν σχηματισμό τῶν ἐθνικῶν κρατῶν στήν περιοχή καί τίς μεταξύ τους διεκδικήσεις, ἡ ἐπικοινωνία μεταξύ τῶν βαλκανικῶν λαῶν ἀποδυναμώθηκε. Γινόταν περισσότερο μέσω Παρισιῶν, Λονδίνου, Μόσχας, Βερολίνου. Στήν πραγματικότητα ὅμως ὑπῆρχαν πολλά κοινά στοιχεῖα ριζωμένα μέ τό πέρασμα τῶν αἰῶνων (στοιχεῖα γλωσσικῶν ἐπιμιξιῶν, ἐθίμων, μύθων, παραδόσεων, μουσικῆς, τραγουδιῶν, ἐνδυματολογίας, κουζίνας), μολονότι διακρίνει κανεῖς καί πολλές διαφορές. [...]